

Δρoς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΙΑΜΑΚΗ

Τ Ε Ρ Π Ν Η

ΛΕΥΚΗ

Δρoς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΙΑΜΑΚΗ

Τ Ε Ρ Π Ι Ν Η

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΕΡΠΙΝΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011

Έκδοτης: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΤΕΡΠΝΗΣ
Δημητρίου Ἀναστασιάδου 68
622 00 Τερπνή
<http://www.psterpnis.gr>
[mail:psterpnis@yahoo.gr](mailto:psterpnis@yahoo.gr)
fax: 23220-22686

© Κωνσταντῖνος Σιαμάκης - Πολιτιστικός Σύλλογος Τερπνῆς
ISBN 978 - 960 - 9604 - C0 - 0

Χορηγός: Δημήτριος Ἀναστασιάδης - FIBRAN A.E.

Συγγραφεὺς: Δρ Κωνσταντῖνος Σιαμάκης
Τ.Θ. 1635 - Πανεπιστημιούπολις
540 06 Θεσσαλονίκη
τηλ. 2310 - 73.73.77

www.philologus.gr

Ὁ συγγραφεὺς Δρ Κωνσταντῖνος Σιαμάκης εἶναι Τερπνιώτης, γεννημένος τὸ 1941, φιλόλογος. ἀπὸ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1959 κατοικεῖ στὴ Θεσσαλονίκη. πατέρας του ὁ Μικρασιάτης (Εὐρυτάν) πρόσφυγας Γεώργιος Σιαμάκης καὶ μητέρα του ἡ ἐντόπια Τερπνιώτισσα Βασιλικὴ Ζαρίμπα - Σιαμάκη.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ

Προλογίζω το βιβλίο του συμπατριώτη μας διακεκριμένου επιστήμονα κ. Κωνσταντίνου Σιαμάκη που αφορά στην ιστορία του γενέθλιου τόπου του, της Τερπνής, ως Δήμαρχος της Βισαλτίας, θεωρώντας ότι είναι τιμή για μένα το δικαίωμα, που μου έδωσε ο συγγραφέας, να συμβάλλω στη διάδοσή του.

Χαιρετίζουμε τη νέα συγγραφική προσπάθεια του Δρ Σιαμάκη. Την θεωρούμε εξαιρετική και πολύτιμη για τον ίδιο το Δήμο μας. Γιατί έχω την πεποίθηση ότι μελετώντας την ιστορία του της ιδιαίτερης πατρίδας μας καταλαβαίνουμε ότι ανήκουμε ΕΔΩ. Τεκμηριώνουμε κάτι που οι περισσότεροι γνωρίζαμε εμπειρικά. Έχουμε ισχυρές αναφορές και ρίζες στο παρελθόν, που μπορούν να μας στηρίξουν στο δύσκολο «παρόν» και να εγγυηθούν το μέλλον μας.

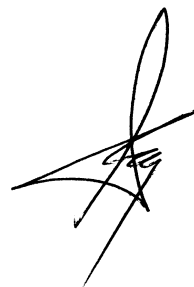
Η Τερπνή έχει διανύσει τη δική της ιστορική διαδρομή χιλιάδων ετών αφήνοντας το αποτύπωμά της μέσα από τη συλλογική προσπάθεια, αλλά και την ατομική συνεισφορά των κατοίκων της.

Το χωριό, η κοινότητα, ο τόπος, οι άνθρωποι, οι αντιλήψεις τους και η δράση τους, δείχνουν την ένταξη των ανθρώπων στο χώρο, την ταυτότητα, την ατομική και συλλογική μνήμη, την ιστορική κληρονομιά, τις ρίζες τους. Ο τόπος μας, έχει ξεχωριστή σημασία, γιατί μας φτιάχνει και τον φτιάχνουμε. Δεν τον αγαπάμε επειδή τον συνηθίσαμε ή επειδή έτυχε να τον βρούμε ή να τον κληρονομήσουμε. Αλλά επειδή μας εκφράζει, επειδή μας σημαδεύει με κάποια μόνιμα χαρακτηριστικά που τα «κουβαλάμε» ισόβια μαζί μας.

Ο σεβασμός σε αυτό τον τόπο που μας γέννησε και αγαπάμε μας επιτρέπει να πορευόμαστε στο χρόνο με ταυτότητα και σκοπό. Η δημοσίευση ιστορικών και λαογραφικών στοιχείων της Τερπνής, αλλά και της ευρύτερης περιοχής φωτίζει ένα χειροπιαστό και επώνυμο παρελθόν που μπορεί να αποτελέσει ασφαλή οδηγό για το μέλλον.

Ο Δήμος Βισαλτίας στο μέτρο των δυνατοτήτων του στηρίζει την έκδοση αυτή.

ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΗΣ

Ἐξώφυλλα

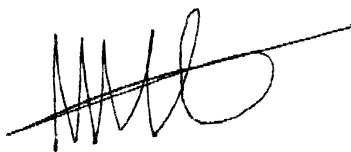
Ἐμπρόσθιο· Ἡ Τερπνή (ἀεροφωτογραφία)

Ὅπισθιο· Μέρος τοῦ ἀνεσκαμμένου ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Βέργης - Παλαιοκάστρου - Τερπνῆς. ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι ἑξ ἀρχῆς ἡ ἀρχαιολόγος Μαριάννα Καραμπέρη.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΕΡΠΙΝΗΣ

Συγχαίρω τον αγαπητό κ. Κωνσταντίνο Σιαμάκη για την παρουσία του προσπάθεια. Το ιστορικό και λαογραφικό τούτο δημιούργημά του αποτελεί προσφορά στην ιστορία και στον πολιτισμό του τόπου μας. Στις σελίδες του ανακαλύπτουμε, στο γεωγραφικό πλαίσιο ενός μικρού τόπου, ένα νέο ιστορικό, πολιτιστικό, και λαογραφικό θησαυρό. Έχω κάθε λόγο να πιστεύω ότι το βιβλίο αυτό θα ελκύσει πολλούς αναγνώστες, Τερπνιώτες και μη, οι οποίοι θα γνωρίσουν ιστορικές εξελίξεις, ιδέες, νοοτροπίες, αλλά και την καθημερινή ζωή των ανθρώπων της περιοχής μας. Και επειδή κάθε τόπος οφείλει να γνωρίζει την ταυτότητά του, να τη διατηρεί, και να τη μεταλαμπαδεύει στις νεότερες γενιές, πιστεύω ότι το έργο αυτό δεν πρέπει να λείπει από κανένα σπίτι Τερπνιώτη, όπου κι αν ζει σήμερα.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΕΡΠΙΝΗΣ

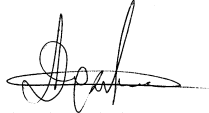
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΓΚΑΛΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΕΡΠΝΗΣ

Με ιδιαίτερη ικανοποίηση ο Πολιτιστικός Σύλλογος Τερπνής προχώρησε στην έκδοση του πρώτου συγγράμματος για την Τερπνή, ευελπιστώντας πως θα εκπληρώσει την ανάγκη των Τερπνιωτών να γνωρίσουν την ιστορία του τόπου τους. η γνώση της ιστορίας ενός τόπου αποτελεί ουσιώδη κρίκο στην αλυσίδα της ζωής. Τιμητική για το Σύλλογο η συνεργασία με τον Τερπνιώτη φιλόλογο Δρ Κωνσταντίνο Σιαμάκη. Ο συγγραφέας κατέθεσε στον Σύλλογο τον κόπο του και όχι μόνον. Μας παραχώρησε και τα συγγραφικά του δικαιώματα. Τον ευχαριστούμε. Κυρίως όμως μας έδωσε την ευκαιρία να μάθουμε πως η ιστορία της Τερπνής δεν είναι μόνον σύγχρονη, αλλά έχει ρίζες 2.500 χρόνων, αφήνοντας στο πέρασμα του χρόνου, ένα ανεξίτηλο αποτύπωμα. Πιστεύουμε πως το βιβλίο αυτό δίνοντας πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της Τερπνής και της ευρύτερης Βισαλτίας, θα αποτελέσει πρόκληση για την επίσπευση αξιοποίησης του αρχαιολογικού χώρου, που με τόση ανυπομονησία οι Τερπνιώτες περιμένουμε. Συμπαράστατες σ' αυτή την προσπάθεια, τους οποίους ευχαριστούμε, στάθηκαν: Ο Δήμος Βισαλτίας και ο κ. Δημήτριος Αναστασιάδης - FIBRAN Α.Ε.

ΓΙΑ ΤΟ Δ.Σ.
Η ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΑ ΔΡΑΜΑΛΗ - ΤΟΥΛΑΚΗ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2011

Δ.Σ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΕΡΠΝΗΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΔΡΑΜΑΛΗ - ΤΟΥΛΑΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΤΕΡΖΑΚΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΑΓΚΑΘΑ ΒΟΥΛΑ

ΤΑΜΙΑΣ: ΤΖΙΑΝΗΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΑΝΑΠΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΜΠΑΣΔΑΡΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΑΝΑΠΛ. ΤΑΜΙΑΣ: ΧΟΝΔΡΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΚΑΣΑΠΗ ΦΑΝΗ

ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

ΥΠ. ΧΟΡΩΔΙΑΣ: ΓΙΑΧΙΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

ΥΠ. ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ: ΜΠΛΙΟΓΚΑΡΑ ΚΛΕΟΝΙΚΗ

ΥΠ. ΧΟΡΕΥΤΙΚΩΝ: ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ ΜΕΡΟΠΗ

ΥΠ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ: ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἀρχαία ἱστορία ἑνὸς μικροῦ μέρους μπορεῖ νὰ γραφῇ, ὅταν αὐτὸ εἶναι διάσημο, ὅπως οἱ πόλεις Βαβυλῶν Μέμφις Ἱερουσαλήμ Ἀθῆναι Κωνσταντινούπολις Θεσσαλονίκη. ὅταν εἶναι μέρος ἄσημο, ἢ γνῶσι τῆς ἱστορίας του συνήθως δὲν διεισδύει στὸ παρελθὸν οὔτε μέχρι τὴν ἐν καιρῷ διαπρέπειά του. ἂν τὸ ἄσημο μέρος εἶναι οἰκισμὸς διάδοχος ἑνὸς σημαντικοῦ ἀρχαίου, ὅπως ἡ Τερπνή, μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν κάποιες εἰδήσεις κι ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἱστορία του, ἂν ὅχι καθαρῶς ἱστορικές, τοῦλάχιστο ἀρχαιολογικές - ἀνασκαφικές. ἔχει ὅμως στὴν ἱστορία του διαλείψεις· τοῦλάχιστο μία. τέτοια διάλειψι ἔχει καὶ ἡ Τερπνή ἀπὸ πρῶιμα ἑλληνορρωμαϊκά χρόνια μέχρι τὰ τελευταῖα τῆς Τουρκοκρατίας. ἡ νεώτερη ἱστορία της μόλις ποὺ φτάνει σ' ἓνα παρελθὸν δύο περίπου αἰώνων καὶ εἶναι πολὺ πενιχρή. σὲ μιὰ τέτοια περίπτωσι ὁ χρόνος τῆς διαλείψεως μπορεῖ κι ἐνδείκνυται νὰ καλύπτεται ἀπὸ μιὰ συνοπτικὴ ἱστορία τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, γιὰ νὰ μπορῇ ὁ ἀναγνώστης νὰ ὑποθέσῃ εὐστοχα τί περίπου συνέβαινε καὶ στὸ ἀσήμαντο κι ἀνιστόρητο μέρος. ἔτσι μόνο μπορεῖ νὰ γραφῇ ἡ ἱστορία τῆς Τερπνῆς καὶ κάθε μικροῦ καὶ ἀσημάντου μέρους. σὲ μιὰ τέτοια ἱστορία μποροῦν νὰ γράφονται καὶ παραμετρικές πληροφορίες, συνηθέστερα γεωγραφικές, φυσιογνωστικές, γλωσσολογικές, λαογραφικές, καὶ ὅσες ἄλλες ἀνήκουν στὴν ἱστορία τοῦ ιδιωτικοῦ βίου.

Αὐτὰ ποὺ δίνω ἐδῶ δὲν εἶναι πλήρης κι ἐνιαία ἱστορία τῆς Τερπνῆς οὔτε κατὰ τὸν προειρημένο τρόπο. καὶ δὲν εἶναι γραμμένα τὸν ἴδιο καιρὸ κι ὡς μέρη ἐνιαίας συγγραφῆς. εἶναι αὐτοτελῆ κι ἀσυντόνιστα κομμάτια (ὁμιλίες, ἄρθρα, ἀνακοινώσεις σὲ συνέδρια, κλπ.), τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν ἢ ἀνακοινώθηκαν ἢ ἐκφωνήθηκαν κατὰ καιροὺς. ἐδῶ περιλήφθηκαν, ἐπειδὴ ἀφοροῦν στὴν ἱστορία τῆς Τερπνῆς. γι' αὐτὸ ἔχουν ἐπαναλήψεις, τίς ὁποῖες ἄφησα ὅπως ἔχουν.

1. ΤΑ ΚΟΚΚΑΛΑ ΤΩΝ ΓΙΓΑΝΤΩΝ

Τὸ 1950 μιὰ τεράστια φαγάνα, πὺ τέτοιες δὲν ξαναείδαμε, χάραξε τὴν κοίτη τοῦ ποταμοῦ τῆς Τερπνῆς ἀπὸ τοὺς Ντολμᾶδες μέχρι τὴν παλιὰ κοίτη τοῦ Στρυμόνος τὴν προπολεμική. καὶ τότε στὸ πεδινό μέρος τὸ γύρω ἀπὸ τὴ «χερσόνησο» τῆς Μουγγίλας βρέθηκαν κάποια πολὺ μεγάλα κόκκαλα, πὺ φημίστηκαν σὰν κόκκαλα γιγάντων. ὁ ἴδιος δὲν τὰ εἶδα, οὔτε ξέρω τί ἀπέγιναν τὰ κόκκαλα ἐκεῖνα. ἤμουν τότε 9 ἐτῶν. συμπεραίνω ὅμως ὅτι ἦταν κόκκαλα προϊστορικῶν ζώων, πὺ σήμερα δὲν ὑπάρχουν, ὅπως π.χ. δεινοσαύρων. ὁ κάμπος τῶν Σερωῶν κάποτε ἦταν ἀβαθὴς λίμνη - τέλμα, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν πλευρά μας ἔφτανε μέχρι τὴν ἀμμονδερὴ ταινία Στρυμονικὸ - Τερπνὴ - Πατρίκι, πάνω στὴν ὁποία εἶναι κτισμένη ἡ Τερπνή, κι ἀργότερα μέχρι τοὺς Ντολμᾶδες (= προσχώσεις) ἢ Μπαντίνες (= περιοδικῶς πλημμυρούμενα ἐδάφη). ὅταν τὸ νερὸ τῆς λίμνης, πὺ ὁ Στρυμόνας τὸ ἔκανε συχνὰ ἀφ' ἑνὸς νὰ φτάνη τὴν παραλία του μέχρι τὴν ταινία τῆς ἄμμου, καὶ ἀφ' ἑτέρου μερικὲς φορὲς νὰ ὑπερχειλίζει στὴ θάλασσα, ὅταν, λέω, τὸ νερὸ αὐτὸ κάποτε χάραξε βαθύτερη τὴ διόδὸ του μεταξὺ Ἀμφιπόλεως καὶ θαλάσσης, τότε ἡ λίμνη περιορίστηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀχينوῦ. κι αὐτὰ ὅλα ἔγιναν σὲ χρόνια προϊστορικά. πρὶν ἀπ' αὐτὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀβαθὴ λίμνη κάποτε ζοῦσαν προφανῶς ζῶα μεγάλα καὶ πλωτά, πὺ ἔτρωγαν τὴ βλάστησι τῶν ὀχθῶν, ἀπλώνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ τοὺς μακροὺς σὰ γερανοὺς λαιμοὺς των. οἱ πολὺ μεγάλοι δεινόσαυροι ἦταν φυσικὰ φυτοφάγοι καὶ πλωτοί, διότι τόσο μεγάλα ζῶα δὲν εἶναι σαρκοφάγα (πρβλ. ἐλέφαντες, ῥινόκεροι, ἵπποπόταμοι) καὶ ὡς χερσαῖα δὲν θὰ μπορούσαν νὰ σηκώσουν τὸ ἴδιο τους τὸ βάρος. τὸ μεγαλείτερο ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα, πὺ ὑπῆρξε ποτέ, ζῆ σήμερα, καὶ εἶναι ἡ φάλαινα. ὅταν ἡ φάλαινα ἐξοκέλλη σὲ παραλίες ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ, σπάζει ὁ σκελετὸς τῆς ἀπὸ τὸ βάρος τῆς, καὶ ψοφάει. ἀκόμη κι ἂν τὴ ρίξουν στὸ νερὸ ἀμέσως, γιὰ νὰ μὴ στεγνώσει, ἐκεῖνη δὲν ἐπιβιώνει, διότι ὁ σκελετὸς τῆς εἶναι συντριμμένος. τέτοιων καὶ τόσο μεγάλων ζώων ὑποθέτω ὅτι ἦταν τὰ κόκκαλα ἐκεῖνα, πὺ βρῆκε ἡ φαγάνα στὰ πόδια τῆς Μουγγίλας τὸ 1950.

2. Ο ΡΗΣΟΣ

Ὁ βασιλιάς τῆς Βισαλτίας Ῥῆσος εἶναι ὁ γνωστότερος στὸν κόσμον βασιλιάς, πασίγνωστος καὶ σ' ὅλη τὴν ὑφήλιο, βασιλιάς ποὺ τ' ὄνομά του ἀκούγεται περισσότερο κι ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· καὶ ἀνευρίσκεται συχνὰ μάλιστα καὶ σὲ συγγράμματα τῆς ἱατρικῆς καὶ νοσηλευτικῆς ἐπιστήμης σ' ὅλες τὶς γλώσσες. Rhesus θετικὸ καὶ Rhesus ἀρνητικὸ ἀκούγεται συνεχῶς σ' ὅλα τὰ νοσοκομεῖα τῆς γῆς. καὶ μπορεῖ οἱ λέξεις «θετικὸ» κι «ἀρνητικὸ» νὰ λέγονται σὲ κάθε χώρα διαφορετικά, λ.χ. *positiv* καὶ *negativ*, ἀλλὰ τὸ Rhesus παραμένει παντοῦ τὸ ἴδιο· *Rhesus*. αὐτὸς εἶναι ὁ βασιλιάς τοῦ τόπου μας Ῥῆσος. κι ἐγὼ θὰ σᾶς πῶ τὴν ἱστορία του μὲ συντομία.

Ἀρχαιότατος ὁ Ῥῆσος· ἡ ἱστορία του καταγράφεται στὸ ἀρχαιότερο ἐλληνικὸ κείμενο· στὴν Ἰλιάδα. ἡ ῥαψωδία τῆς Ἰλιάδος Κ, ἡ λεγόμενη καὶ *Δολώνεια*, εἶναι ἀφιερωμένη στὸ βασιλιά Ῥῆσο. ἦταν ὁ πλουσιώτερος βασιλιάς τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου. γιατί ἡ χώρα του εἶχε τρεῖς τοῦλάχιστο περιοχὲς χρυσωρυχείων· μία στοὺς δύο χειμάρρους ποὺ ἔχουν ἀνάμεσά τους τὴν ἀρχαία Τερπνὴ, τὸ Παλιόκαστρο, μία στὸ Παγγαῖο καὶ στίς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνος, καὶ μία στὴν Ὀλυμπιάδα. ἀπ' αὐτὸν τὸ χρυσὸ τοῦ τόπου μας οἱ βασιλιάδες τῆς Μακεδονίας Φίλιππος καὶ Μ. Ἀλέξανδρος ἔκοψαν τὸ πρῶτο χρυσὸ ἐλληνικὸ νόμισμα, τὸν *χρυσοῦν στατήρα*, τὴ μοναδικὴ ἐλληνικὴ «χρυσὴ λίρα». οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ἀκόμη καὶ στὴν πιὸ μεγάλη ἀκμὴ τῶν πολιτειῶν τους, ἔφταναν τὰ νομίσματά τους μόνο μέχρι ἀργυρᾶ. γιὰ χρυσὸ νόμισμα εἶχαν τὸν *δαρεικὸν* τῶν Περσῶν, ὅπως εἶναι τώρα ἡ χρυσὴ λίρα τῆς Ἀγγλίας. ὁ *χρυσοῦς στατήρ* τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκτόπισε ἐξαφάνισε κι ἀντικατέστησε τὸν περσικὸ *δαρεικόν*, ὅπως καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου κατέλυσε τὴν περσικὴ αὐτοκρατορία. μ' αὐτὸ τὸ χρυσὸ τοῦ τόπου μας πληρώθηκαν οἱ δαπάνες τῆς κοσμοϊστορικῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν κατακτήσεων του.

Ὁ Ῥῆσος λοιπὸν κολυμποῦσε στὸ χρυσάφι καὶ ἦταν περίβλεπτος γιὰ τὰ ὠραῖα ὀλόλευκα καὶ ζηλευτὰ ἄλογά του, ποὺ ἀνέκαθεν ἔτρεφε καὶ ἐκγύμναζε αὐτὸς ἐδῶ ὁ κάμπος. αὐτὰ τὰ ἄλογα ἀποτελέσαν καὶ τὸ ἵππικὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, μὲ τὸ ὁποῖο κατέκτησε τὴν οἰκουμένη. ἐπειδὴ ἦταν ὅλα τοῦ πατέρα του Φιλίππου, εἶχαν ὅλα στὸν τρά-

χηλο σημαδεμένο με ἐγκαύστρα ἓνα *B*· ποὺ σήμαινε *Βιλίππου*, δηλαδή *Φιλίππου*. ὅπως τώρα τὰ μουλάρια καὶ τὰ προσόψια τοῦ στρατοῦ γράφουν *ΕΣ*, δηλαδή *Ἑλληνικός Στρατός*. γι' αὐτὸ καὶ τ' ἄλογα τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου λέγονταν *Βουκεφάλαι*· ἀπὸ τὸ *βοῦ* (= *B*). ὅπως καὶ στὶς κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνους μερικὰ πολεμικὰ ἄλογα, ποὺ ἔχουν τὸ γράμμα *κόππα* ἢ τὸ γράμμα *σάν* ἢ *σίγμα*, ἀρχικὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων τῶν ιδιοκτητῶν τους, λέγονται *Κοππατίας* καὶ *Σαμφόρας*. ἄφθονος χρυσὸς καὶ ἀναρίθμητα ὀλόλευκα, *θεσπέσια* κατὰ τὸν Ὅμηρο, ἄλογα ἔκαναν περιβλεπτο τὸ βασιλιά *Ῥῆσο*. χρυσᾶ ἄρματα μάχης, χρυσᾶ ὅπλα, χρυσὲς πόρπες, χρυσᾶ κοσμήματα, χρυσᾶ χαλινάρια καὶ φάλαρα τῶν λευκῶν ἀλόγων, χρυσᾶ μεταλλικὰ ἐξαρτήματα τῆς βασιλικῆς σκηνῆς του. καὶ αὐτὸ τὸ ἀστραφτερὸ χρυσάφι, τὸ ἀσύγκριτα περισσότερο ἀπὸ τὸ χρυσάφι τῶν *πολυχρύσων Μυκηνῶν* τῶν Ὀμηρικῶν Ἑπῶν, καὶ ἐκεῖνα τὰ *θεσπέσια* ἄλογα, ἐκεῖνος ὁ παραμυθένιος πλοῦτος, ἄνοιξε τὴν ὄρεξι ὅλων τῶν ἄλλων βασιλιάδων τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ποὺ πολεμοῦσαν καὶ ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ κεῖ. ὁ *Ῥῆσος* μὲ τὸ στρατό του ἦταν φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Τρώων.

Ἀνάμεσα στοὺς βασιλιάδες ποὺ τὸν ἔβαλαν στὸ μάτι ἦταν καὶ ὁ γενναῖος καὶ σκληρὸς Διομήδης τοῦ Ἄργους καὶ ὁ γενναῖος καὶ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς τῆς Ἰθάκης. πανουργία καὶ ἀντρεία χρειάζονται στὸν πόλεμο καὶ μάλιστα σὲ συνδυασμὸ καὶ συνεργασία. τὸ σχέδιο κατέστρωσε ὁ Ὀδυσσεύς, ποὺ δὲν ἦταν λιγώτερο σκληρὸς πολεμιστῆς ἀπὸ τὸ Διομήδη. θὰ ἔκαναν αὐτὸ ποὺ δὲν περιμένε ὁ *Ῥῆσος*. αὐτὸ εἶναι τὸ κλειδί τῆς ἐπιτυχίας σ' ἓνα σκληρὸ πόλεμο· νὰ κάνης ἐκεῖνο ποὺ δὲν περιμένει ὁ ἀντίπαλος. οἱ ἀρχαῖοι πολεμοῦσαν μόνο τὸ καλοκαίρι· τὸ χειμῶνα σταματοῦσαν. καὶ μάχονταν μόνο τὴν ἡμέρα· τὴ νύχτα λούφαζαν καὶ ἡσύχαζαν. οἱ δυὸ ὅμως σκληροὶ πολεμισταί, Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης, κάνοντας ἀνορθόδοξο πόλεμο, ἐπιτέθηκαν τὴ νύχτα. πρωτοφανὲς αὐτὸ γιὰ τοὺς ἀρχαίους τοῦ Αἰγαίου ἀκόμα καὶ σ' ἓναν τόσο μεγάλο πόλεμο ὅπως ὁ τρωϊκός.

Ἄγρια μεσάνυχτα ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Διομήδης, πάνοπλοι σὰν ἀστακοί, κομμάντος, διεισδύουν στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο τοῦ *Ῥήσου*. ἐξουδετερώνουν πρῶτα τὸ σκοπὸ, ποὺ λεγόταν *Δόλων*. ὅλοι οἱ κομμάντος πρῶτα τὸ σκοπὸ ἐξουδετερώνουν. τὸν τραβοῦν αἰχμάλωτο στὸ δικό τους μέρος, τὸν ἀνακρίνουν μὲ βασανιστήρια καὶ ἐλπίδες, καὶ ἀφοῦ τὰ κελάηδησε ὅλα, τὸν ἐκτελοῦν. τοὺς φανέρωσε ὅλα τὰ στρατιωτικὰ μυστικά τοῦ *Ῥήσου* καὶ ὅλες τὶς θέσεις μάχης αὐτουνοῦ καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων τῶν Τρώων. οἱ δυὸ πολεμισταί, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκμαίευσι τῶν μυστικῶν, ξαναμπῆκαν στὸ στρατόπεδο τοῦ *Ῥήσου*, τοῦ ἀφύλακτου πλέον *Ῥήσου*. τὸν ἔφερε πρῶτο σὲ προτίμησι ὡς θῦμα ὁ πολὺς χρυσὸς του καὶ τὰ *θεσπέσια* ὀλόλευκα ἄλογά του.

Ἡ νυχτερινή σφαγή ἦταν φρικτὴ καὶ μεγάλη. τὸ πτώμα τοῦ Ῥήσου, ποὺ σφάχτηκε στὸν ὕπνο, κολυμποῦσε στὸ αἷμα του. οἱ δυὸ σκληροὶ μοιράστηκαν τὸ χρυσάφι καὶ τ' ἄλογά του. στὸν τρωϊκὸ πόλεμο δὲν ὑπῆρξε λάφυρο πολυτιμότερο ἀπ' αὐτὰ τοῦ Ῥήσου. γι' αὐτὸν τὸ Ῥῆσο ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἔγραψε μιὰ ῥαψωδία, τὸ Κ τῆς Ἰλιάδος, ἔγραψε κι ὁ Εὐριπίδης Β, γιὸς τοῦ Εὐριπίδου Α, τὴν τραγωδία *Ῥῆσος*.

Ἔτσι κι οἱ πειραματιζόμενοι γιατροὶ πρῶτα ἀφαίμαξαν καὶ στὸ τέλος ἔσφαξαν τὸ πειραματόζωο, τὸ ὁποῖο τοὺς ἔδωσε τὸ αἷμα του γιὰ τὰ πειράματά τους, ποὺ ἔκαναν γιὰ ν' ἀνακαλύψουν καὶ νὰ προσδιορίσουν τίς ὀχτῶ ομάδες αἵματος, τέσσερες θετικὲς καὶ τέσσερες ἀρνητικὲς, ποὺ ξέρουν καὶ συνεχῶς λένε ὅλοι οἱ γιατροὶ τοῦ κόσμου καὶ οἱ νοσηλευταὶ καὶ οἱ αἰμοδότες καὶ οἱ αἰμολῆπτες κι ὅλος ὁ κόσμος. τὸ πειραματόζωο ἦταν ἓνας πίθηκος, ποὺ ἀκριβῶς ἐπειδὴ προωριζόταν γιὰ ἀφαίμαξι καὶ τελικὰ γιὰ σφαγή, οἱ ἐπιστήμονες τὸν ὠνόμασαν *Ῥῆσο*. ἔτσι ὀνομάζονται συνήθως τέτοια ζῶα με ὀνόματα ἀρχαίων ἐνδόξων βασιλιάδων. ταῦροι καὶ τράγοι καὶ κριοὶ σπερμοδότες ὀνομάζονται με ὀνόματα βασιλιάδων πολυγάμων *Κῦρος*, *Δαρεῖος*, *Ξέρξης*, *Ἀλέξανδρος*· κι ὁ πίθηκος ὁ αἰμοδότης ὠνομάστηκε *Ῥῆσος* ἀπὸ τὸ σφαγμένο Ῥῆσο ποὺ κολύμπησε στὸ αἷμα του. μετὰ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Εὐριπίδη Β ὁ Ῥῆσος ἀναφέρεται καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἀρχαῖα ἐλληνικὰ κείμενα καὶ σὲ λατινικά· στὰ λατινικά μεταγράφεται *Rhesus*· ὅπως λέγεται στὴν ἱατρικὴ καὶ νοσηλευτικὴ ἐπιστήμη.

Ἐδῶ ἀγανακτοῦν οἱ ζωόφιλοι καὶ οἱ οἰκολόγοι γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ πειραματόζωου. ἀφῆστε τοὺς στὴν ἀγανάκτησί τους· θὰ τοὺς περάσει. γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἔδωσε τὸ αἷμα του ἀκόμη κι ὁ θεὸς ἐπάνω στὸ σταυρό του· κι αὐτοὶ ἀγανακτοῦν γιὰ ἓνα πειραματόζωο; κι ἂν τὸ παρατραβοῦν με τὴν ἄδικη ἀγανάκτησί τους καὶ τὴν κωλυσιεργία τους ἐναντίον τῶν πειραμάτων με πειραματόζωα, ρωτήστε τοὺς· Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, χωρὶς νὰ κινδυνεύουν νὰ πεθάνουν, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὴν καλοπέρασί τους, δὲν τρῶνε μπιρίζόλες, μπιφτέκια, σουβλάκια, παϊδάκια, μουρταδέλλες, λουκάνικα, ζαμπόν, κεφτεδάκια, γύρο, σουτζουκάκια, φρικασέ, γιουβαρλάκια, καὶ τόσα ἄλλα κρέατα ἀπὸ ἄθῳα ἀρνάκια καὶ μοσχαραάκια, γουρουνάκια, κοτόπουλα, καὶ κατσικάκια; πῶς δέχονται νὰ σφάζονται τόσα καὶ τόσα ἄθῳα ζῶα γιὰ τὴν καλοπέρασί τους, καὶ πειράχτηκαν γιὰ τὴ σφαγὴ τῶν πειραματοζώων; ὁ θεὸς ὁ δημιουργὸς τῶν πιθήκων καὶ τῶν ἄλλων ζώων καὶ πειραματοζώων τὰ ἔκανε ὅλα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, στὸν ὁποῖο τὰ ἔδωσε· αὐτὸς τοῦ ἔδωσε καὶ τὴν ἐναλλαξιμότητα τοῦ αἵματός του, καὶ τὴν ἰχνηλασιμότητα τῶν ομάδων τοῦ αἵματός του, καὶ τὸ μυαλὸ τῶν γιατρῶν, καὶ ὅλα τὰ

ζῶα, γιὰ νὰ πειραματίζεται καὶ γιὰ νὰ τρώῃ καὶ νὰ ντύνεται μὲ ὠραῖα μάλλινα καὶ πέτσινά· νὰ τρῶν καὶ νὰ ντύνωνται ὅλος ὁ κόσμος μαζὶ καὶ οἱ ζῳόφιλοι. ἢ θὰ μᾶς πείσουν ὅτι δὲν βλέπουν ποτέ τους ἔργα κινηματογραφικά, καουμπόικα καὶ ἀστυνομικά, γεμάτα ξυλοδαρμούς καὶ πιστολίδι; στὸ 'Ρῆσο σκάλωσαν; ὁ 'Ρῆσος ὁ πίθηκος ἔδωσε τὸ αἷμα του, γιὰ νὰ νικήσουν οἱ γιατροὶ στὸν τρωϊκὸ πόλεμο ἐναντίον τῆς αἰμορραγίας.

Ἔτσι ὁ 'Ρῆσος, ὁ βασιλιᾶς τοῦ τόπου μας ὁ ἀρχαιότερος, περίπου τοῦ ΙΓ' π.Χ. αἰῶνος δηλαδή, εἶναι σήμερα ὁ πιὸ ξακουστὸς βασιλιᾶς σ' ὅλο τὸν κόσμο. καὶ οἱ γιατροὶ καὶ νοσηλευταὶ καὶ αἰμοδότες ἔχουν τ' ὄνομά του συνεχῶς στὸ στόμα τους. εἶχε τὴν ἔδρα του καὶ τὸ ἀνάκτορό του στὴν Ἡϊόνα, παραθαλάσσια πόλι τοῦ νομοῦ μας δίπλα στὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος, στὸ Στρυμονικὸ κόλπο. αὐτὴ ἡ πόλι ἀργότερα, στὰ κλασσικὰ χρόνια, ἔγινε ἐπίνειο τῆς Ἀμφιπόλεως ποὺ κτίστηκε πιὸ μέσα ἀπὸ τὴν παραλία. κατὰ τὸν πελοποννησιακὸ πόλεμο, τὸ 424 π.Χ., ὅταν οἱ Σπαρτιᾶτες μὲ τὸ στρατηγὸ τους Βρασίδα πῆραν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀπὸ τὸ στρατηγὸ ἐκείνων Κλέωνα τὴν ἀποικία τους Ἀμφίπολι, ὁ ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων, ποὺ περιπολοῦσε μὲ τὸ στόλο τους μεταξὺ Θάσου καὶ Ἡϊόνος, πρόλαβε καὶ ἔσωσε τὴν Ἡϊόνα, τὴν παλιὰ πρωτεύουσα τοῦ 'Ρήσου. ἦταν ὁ ναύαρχος Θουκυδίδης, ὁ γνωστὸς μεγάλος ἱστορικός, ποὺ ἦταν ἀπὸ τὸν τόπο μας. ἦταν ἔγγονος τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Μιλτιάδου, τοῦ νικητοῦ τῶν Περσῶν στὸ Μαραθῶνα. ὁ Μιλτιάδης ἔζησε πολὺ ἐδῶ στὸν τόπο μας ὡς διοικητὴς ἀποικίας, καὶ πῆρε γυναῖκα ἀπὸ δῶ. ἀπ' αὐτὴ γέννησε τὸν Κίμωνα καὶ τὴ μητέρα τοῦ Θουκυδίδου. ἔπειτα αὐτὴ ἡ κόρη τοῦ Μιλτιάδου παντρεύτηκε μὲ τὸν συντοπίτη μας Ὀλορον, τὸν πατέρα τοῦ Θουκυδίδου. στὰ ἐδῶ χρυσωρυχεῖα του, ποὺ ἦταν κοντὰ στὸ Παγαῖο, ἀφωσιώθηκε ὁ Θουκυδίδης στὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του, ἀφ' ὅτου αὐτοεξωρίστηκε, γιὰ νὰ μὴν τὸν θανατώσουν οἱ Ἀθηναῖοι, ποὺ ἔσωσε μόνο τὴν Ἡϊόνα καὶ δὲν πρόλαβε νὰ σώσῃ καὶ τὴν Ἀμφίπολι.

Παριστάνεται πάνω σὲ πανάρχαιο νόμισμα τοῦ τόπου μας ἓνας πολεμιστὴς μὲ κράνος καὶ δυὸ ἀκόντια στὰ χέρια του, δίπλα στὸ πολεμικὸ του ἄλογο. ὑποθέτουμε ὅτι παριστάνει τὸ βασιλιᾶ 'Ρῆσο, ἢ τὸ μεταγενέστερο Βισάλτη βασιλιᾶ, ὁ ὁποῖος τὸ 480 π.Χ. βγῆκε στὸ βουνὸ καὶ ἀντιστάθηκε στὸν Ξέρξη.

Αὐτὰ γιὰ τὸ 'Ρῆσο, τὸν Rhesus τῆς αἰμοδοσίας, τὸν ἀρχαῖο βασιλιᾶ μας, ποὺ τὸν ὀνομάζετε ὅλοι σας, καὶ ἀπὸ σήμερα τὸν ξέρετε κιόλας.

Ὅμιλία σὲ ἱατροὺς καὶ αἰμοδότες τοῦ νομοῦ Σεργῶν, 2006.

Νόμισμα Βισαλτέων τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος ποὺ ἴσως παριστάνει τὸν βασιλιᾶ 'Ρῆσον.

3. ΒΙΣΑΛΤΑΙ - ΒΙΣΑΛΤΙΑ - ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΒΙΣΑΛΤΩΝ

Ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ γεγονότα ποὺ συνέβησαν στὴ Βισαλτία τὸ καλοκαίρι τοῦ 480 π. Χ., ὅταν ἀπ' αὐτὴ περνοῦσε ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Ξέρξης μὲ τὸ στρατό του, κατεβαίνοντας μέχρι Θερμοπυλῶν καὶ Ἀττικῆς. ἡ Βισαλτία τότε κατοικοῦνταν ἀπὸ Θρᾶκες, ὅπως καὶ ὅλη ἡ ἀνατολικῶς τοῦ Ἀξιοῦ Μακεδονία. τὸ ἐπόμενο ἔτος 479 π. Χ., μετὰ τὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος Α', ποὺ συμμετεῖχε στίς ἐναντίον τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Μαρδονίου μάχες τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου πολέμησαν ἐπὶ 5 μέρες 50.000 Ἕλληνες ὑπερασπιζόμενοι τὴν Ἑλλάδα καὶ σκοτώθηκαν 25.000, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ 500 Μακεδόνες (Ἡρόδοτος 7, 202-205. Πανσανίας 10, 20, 1-5), τοῦ Ἀρτεμισίου, τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τῶν Πλαταιῶν, ἐπεξέτεινε τὸ κράτος τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν Ἀξιὸ μέχρι τὸ Στρυμόνα, ἐκτοπίζοντας ἢ ὑποτάσσοντας καὶ ἀφομοιώνοντας τοὺς Θρᾶκες. ἀργότερα ὁ Φίλιππος Β', ὁ πατέρας τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' τοῦ μεγάλου, ἐπεξέτεινε τὸ Μακεδονικὸ κράτος καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἀρχικὰ μέχρι τὸ Νέστο, ἔπειτα μέχρι τὸν Ἐβρο, καὶ ἔπειτα μέχρι τὸν Ἑλλήσποντο, τὴν Προποντίδα, τὸ Βόσπορο, καὶ τὸ Βυζάντιο (= Κωνσταντινούπολι). τὴν Τροία στὴν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ Ἑλλήσποντου κυρίευσε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, προχωρώντας μέχρι τὴν Ἰνδία καὶ τὴ Λιβύη.

Ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἐξιστόρησι τοῦ Ἡροδότου παραθέτω δυὸ καίρια ἀποσπάσματα.

1

Ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος ἐπορεύετο ὁ στρατός, ἐνθαῦτα πρὸς ἡλίου δυσμέων ἐστὶ αἰγιαλὸς ἐν τῷ οἰκημένην Ἀργίλον πόλιν Ἑλλάδα παρεξήμε· αὕτη δὲ καὶ ἡ κατ'ὑπερθε ταύτης καλέεται Βισαλτή.

Κι ὅταν ὁ στρατὸς (τοῦ Ξέρξου), περνώντας τὸ Στρυμόνα, προχώρησε στὴν παραλία τὴν ἐκτεινόμενη δυτικά, πέρασε δίπλα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πόλι Ἀργίλον· αὕτη καὶ ἡ πάνω ἀπ' αὐτὴ περιοχὴ ὀνομάζεται Βισαλτία. Ἡρόδοτος 7, 115, 1.

Ἐνθα καὶ ὁ τῶν Βισαλτέων βασιλεὺς γῆς τε τῆς Κρηστωνικῆς Θρηῖξ ἔργον ὑπερφνὲς ἐργάσατο· ὅς οὔτε αὐτὸς ἔφη τῷ Ξέρξῃ ἐκὼν εἶναι δουλεύσειν, ἀλλ' οἷχετο ἄνω ἐς τὸ ὄρος τὴν Ῥοδόπην, τοῖσί τε παισὶ ἀπηγόρευε μὴ στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. οἱ δὲ ἀλογήσαντες, ἢ ἄλλως σφι θυμὸς ἐγένετο θεήσασθαι τὸν πόλεμον, ἐστρατεύοντο ἅμα τῷ Πέρσῃ. ἐπεὶ δὲ ἀνεχώρησαν αἰσινέες πάντες ἐξ ἐόντες, ἐξώρυξε αὐτῶν ὁ πατὴρ τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ τὴν αἰτίην ταύτην.

Ἐκεῖ ὁ Θρᾶξ βασιλεὺς τῶν Βισαλτῶν καὶ τῆς Κρηστωνικῆς χώρας ἔκανε μιὰ πρᾶξι πέρα ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα μέτρα. εἶπε ὅτι, ὅσο ἐξαοτᾶται ἀπ' αὐτόν, δὲν πρόκειται νὰ ὑποδουλωθῇ στὸν Ξέρξῃ, κι ἀπομακρύνθηκε πάνω πρὸς τὸ ὄρος Ῥοδόπη, παρήγγειλε δὲ καὶ στοὺς γιούς του νὰ μὴ συνεστρατεύσουν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. ἐκεῖνοι ὁμῶς, ἢ ἐπειδὴ ἔχασαν τὰ μυαλά τους ἢ ἐπειδὴ ἄλλως πῶς ἐπιθύμησαν νὰ παρακολουθήσουν τὸν πόλεμο, συνεξεστράτευσαν μὲ τὸν Πέρση. κι ὅταν καὶ οἱ ἔξ γύρισαν ἀπὸ τὸν πόλεμο γεροί, ὁ πατέρας των γι' αὐτὸ ποὺ ἔκαναν τοὺς ἔβγαλε τὰ μάτια. Ἡρόδοτος 8,116,1-2.

2010

Γυναικεία στολή Τερπνῆς τοῦ 1932· ἡ δεύτερη ἀπὸ δεξιᾶ, ἡ ψηλὴ, εἶναι ἡ μικρότερη ἀδερφή τῆς μητέρας μου Πολυζώη Ζαρίμπα.

4. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ - ΗΙΩΝ - ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Κατὰ τὸν πανελλήνιο πόλεμο, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ὠνομάστηκε πελοποννησιακός (431 - 404 π. Χ.), τὸ 424 π. Χ. ὁ Σπαρτιάτης στρατηγὸς Βρασίδας κατέλαβε τὴν Ἀθηναϊκὴ ἀποικία Ἀμφίπολι κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνος, ὁ δὲ Ἀθηναῖος στρατηγὸς καὶ δημαγωγὸς Κλέων, ποὺ κινοῦνταν μὲ τὸν Ἀθηναϊκὸ στρατὸ μεταξὺ Τορώνης καὶ Σταγίρου, ἔσπευσε νὰ τὴν σώσει, ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ τὴν ἀνακαταλάβῃ. στὴ σύρραξι Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολι νίκησαν οἱ Σπαρτιάτες, ἀλλὰ σκοτώθηκαν καὶ οἱ δυὸ ἀντίπαλοι στρατηγοί. Ὁ Βρασίδας, ὅταν περίμενε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν Κλέωνα, θέλησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Ἡϊόνα, ἐπίνειο τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀλλὰ τὸν πρόλαβε ὁ ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων Θουκυδίδης, ὁ γνωστὸς ἱστορικός, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὰ μέρη αὐτά, ὅπου εἶχε καὶ ιδιόκτητα χρυσωρυχεῖα στὸ Παγγαῖο. ὁ Θουκυδίδης ἦταν κατὰ τὰ τρία τέταρτα Θοῤῃ καὶ κατὰ τὸ ἓνα τέταρτο Ἑλληνας (Ἀθηναῖος). ἦταν ἑγγονὸς τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Μιλτιάδου ἀπὸ τῆς θυγατέρας ἐκείνου Ἠγησιπύλης, τὴν ὁποία εἶχε γεννήσει ἀπὸ τῆς Θοῤῃσας γυναῖκα του, καὶ γιὸς τοῦ Θοῤῃκοῦ Ὀλόρου. καὶ ἦταν πιθανῶς γόνος θρακικῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. ὁ Θουκυδίδης, ποὺ εἶχε σπεύσει μὲ ἀθηναϊκὸ στόλο ἀπὸ τῆς Θάσσο, διέσωσε καὶ ὑπερασπίστηκε τὴν Ἡϊόνα, κι ἔτσι ὁ Βρασίδας, ποὺ ἐπιτέθηκε καὶ σ' αὐτή, δὲν μπόρεσε νὰ τὴν κυριεύσῃ. μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βρασίδα στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ κατεῖχαν πλέον τὴν Ἀμφίπολι, ἔμεινε ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ στρατηγὸς Κλεαρτίδας (Θουκυδίδης 4,102 - 5,26). ὁ Θουκυδίδης ἔχοντας πληροφορίες ὅτι οἱ δημαγωγοὶ στὴν Ἀθήνα τὸν διαβάλλουν ὡς αἴτιο γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Ἀμφιπόλεως κι ἐτοιμάζονται νὰ τὸν καταδικάσουν εἰς θάνατον, παραιτήθηκε ἀπὸ ναύαρχος καὶ παρέμεινε στὰ κτήματά του στὸ Παγγαῖο, τὰ ὁποῖα βρισκόταν σὲ μὴ ἐλληνικὴ ἐπικράτεια τῶν Θοῤῃ. διετέλεσε ἔτσι 20 χρόνια ἐξόριστος. ὅταν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ τὴν πτῶσι τῶν Ἀθηνῶν τὸ 404 π. Χ. ἐπιτράπηκε στὸ Θουκυδίδη μὲ εἰδικὸ ψήφισμα νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἀθήνα ἐλεύθερος κι ἀκατηγόρητος, κι ἐπέστρεψε, τὶς πρῶτες ἡμέρες δολοφονήθηκε ἀπὸ ἀγνώστους Ἀθηναίους (Παυσανίας 1,23,9).

Ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἐξιστόρησι τοῦ Θουκυδίδου παραθέτω 3 καίρια ἀποσπάσματα.

1

Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Βρασίδης δεδιὼς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτῆσιν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκῃ καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν, ἡπείγετο προκατασχεῖν, εἰ δύναιτο, τὴν πόλιν.

Στὸ μεταξὺ ὁ Βρασίδης, ἐπειδὴ φοβόταν τὴ βοήθεια τοῦ στόλου ἀπὸ τῆς Θάσσο καὶ εἶχε πληροφορίες ὅτι ὁ (ναύαρχος) Θουκυδίδης στὴ γύρω ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολιν Θράκῃ ἔχει ἰδιοκτησίαν τὰ χρυσωρυχεῖα καὶ ὅτι χάρις σ' αὐτὰ εἶναι πλούσιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μεταξὺ τῶν πρώτων τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας, βιαζόταν νὰ προκαταλάβῃ, ἂν μπορούσε, τὴν πόλιν. Θουκυδίδης 4,105,1.

2

Καὶ οἱ μὲν τὴν πόλιν τοιούτῳ τρόπῳ παρέδοσαν, ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ αἱ νῆες ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ὄψε' κατέπλεον ἐς τὴν Ἡϊόνα. καὶ τὴν μὲν Ἀμφίπολιν Βρασίδης ἄρτι εἶχε, τὴν δὲ Ἡϊόνα παρὰ νύκτα ἐγένετο λαβεῖν· εἰ γὰρ μὴ ἐβοήθησαν αἱ νῆες διὰ τάχους, ἅμα ἔφ' ἂν εἶχετο.

Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ μὲν τὰ ἐν τῇ Ἡϊόνῃ καθίστατο, ὅπως καὶ τὸ αὐτίκα, ἣν ἐπὶ ὁ Βρασίδης, καὶ τὸ ἔπειτα ἀσφαλῶς ἔξει, δεξιόμενος τοὺς ἐθελήσαντας ἐπιχωρῆσαι ἄνωθεν κατὰ τὰς σπονδὰς· ὁ δὲ πρὸς μὲν τὴν Ἡϊόνα κατὰ τε τὸν ποταμὸν πολλοῖς πλοίοις ἄφνω καταπλεύσας, εἴ πως τὴν προύχουσαν ἄκραν ἀπὸ τοῦ τείχους λαβὼν κρατοίῃ τοῦ ἔσπλου, καὶ κατὰ γῆν ἀποπειράσας ἅμα, ἀμφοτέρωθεν ἀπεκρούσθῃ, τὰ δὲ περὶ τὴν Ἀμφίπολιν ἐξηρτύετο.

Καὶ οἱ μὲν (Ἀμφιπολίτες) παρέδωσαν (στὸ Βρασίδᾳ) τὴν πόλιν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ ὁ στόλος (τῶν Ἀθηναίων) κατέφτασαν στὴν Ἡϊόνα τὴν ἴδια μέρα τὸ βράδυ. καὶ τὴ μὲν Ἀμφίπολιν τὴν κατεῖχε μόλις τότε ὁ Βρασίδης, τὴν Ἡϊόνα ὅμως τὴν κατέλαβε (ὁ Θουκυδίδης) νωρὶς τῇ νύκτᾳ· διότι, ἂν δὲν ἐρχόταν σὲ βοήθεια ὁ στόλος τόσο γρήγορα, τὸ πρῶτ' (οἱ Σπαρτιάτες) θὰ τὴν κατεῖχαν καὶ αὐτή.

Μετὰ ἀπ' αὐτὸ ὁ μὲν (Θουκυδίδης) τακτοποιοῦσε τὰ πράγματα στὴν Ἡϊόνα, φροντίζοντας πῶς νὰ εἶναι ἀσφαλὴς καὶ στὸ ἄμεσο μέλλον, ἂν ἐπιτεθῇ ὁ Βρασίδης, καὶ στὸ μετέπειτα, καὶ δέχτηκε (τοὺς Ἀμφιπολίτες) ἐκείνους ποὺ θέλησαν νὰ προσχωρήσουν σ' αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς σύμφωνα μὲ τὴν ὑπάρχουσα συμφωνία. ὁ δὲ Βρασίδης, πλέοντας μὲ πολλὰ πλοῖα κατὰ τὴ ῥοὴ τοῦ ποταμοῦ (Στρυμόνος), κατέπλευσε ἐναντίον τῆς Ἡϊόνος αἰφνιδιαστικὰ μήπως μπορέσῃ νὰ κυριεύσῃ καὶ

κατέχη τὴν ἀκρόπολι πού προεξείχε ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ τείχους, ὥστε νὰ ἐλέγχει τὴν εἴσοδο πλοίων στὸ λιμάνι, καὶ συγχρόνως ἀποπειράθη-
κε νὰ ἐπιτεθῇ ἀπὸ τὴν ξηρά, ἀλλὰ καὶ στὰ δύο μέρη ἀποκρούστηκε·
τὴν Ἀμφίπολι ὅμως τὴν ὠχύρωνε. Θουκυδίδης 4,106,3 - 4,107,2.

3

*Αἰεὶ γὰρ ἔγωγε μέμνημαι, καὶ ἀρχομένου τοῦ πολέμου καὶ μέχρι
οὗ ἐτελεύτησε, προφερόμενον ὑπὸ πολλῶν ὅτι τρεῖς ἐννέα ἔτη δέοι γε-
νέσθαι αὐτόν. ἐπεβίων δὲ διὰ παντός αὐτοῦ αἰσθανόμενός τε τῇ ἡλι-
κίᾳ καὶ προσέχων τὴν γνώμην, ὅπως ἀκριβές τι εἴσομαι· καὶ ξυνέβη
μοι φεύγειν τὴν ἐμαυτοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατη-
γίαν, καὶ γενομένῳ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς πράγμασι, καὶ οὐχ ἥσσον
τοῖς Πελοποννησίων διὰ τὴν φυγὴν, καθ' ἡσυχίαν τι αὐτῶν μᾶλλον
αἰσθέσθαι. τὴν οὖν μετὰ τὰ δέκα ἔτη διαφορὰν τε καὶ ξύγχυσιν τῶν
σπονδῶν καὶ τὰ ἔπειτα ὡς ἐπολεμήθη ἐξηγήσομαι.*

Ἐγὼ ὁ ἴδιος θυμοῦμαι πάντα ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος
τοῦ πολέμου πολλοὶ ἔλεγαν ὅτι θὰ διαρκέσει τρία ἐπὶ ἐννιά ἔτη (= 27).
τὸν ἔζησα ὁλόκληρο σὲ μιὰ ἡλικία πού μποροῦσα νὰ καταλάβω,
νὰ ἔχω γνώμη, καὶ νὰ κρίνω τὴν ἀκρίβεια τῶν πληροφοριῶν. μοῦ συ-
νέβη μάλιστα νὰ εἶμαι ἐξόριστος ἀπὸ τὴν πόλι μου ἐπὶ εἴκοσι χρόνια
μετὰ τὴ στρατηγία μου στὴν Ἀμφίπολι καὶ νὰ βρεθῶ καὶ στὶς δύο
πλευρὲς τῶν ἀντιπάλων, καὶ μάλιστα περισσότερο στὴν πλευρὰ τῶν
Πελοποννησίων, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἤμουν ἐξόριστος, καὶ ν'
ἀντιλαμβάνωμαι τὸ κάθε γεγονὸς μὲ ἡρεμία. θὰ ἱστορήσω λοιπὸν τὴ
διαμάχη πού εἶχαν μετὰ τὰ δέκα χρόνια καὶ τὴν καταπάτησι τῶν
συνθηκῶν καὶ τὸ πῶς διεξήχθη ὁλος ὁ ὑπόλοιπος πόλεμος. Θουκυδί-
δης 5,26,4-6.

2010

*Ὁ ὑπερμεγέθης μαρμάρινος Λέων τῆς
Ἀμφιπόλεως, ἔργο τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος,
πιθανῶς μνημεῖο τοῦ Ἀμφιπολίτου Λα-
ομέδοντος, ἀξιωματικοῦ τοῦ Μ. Ἀλε-
ξάνδρου. τὰ κομμάτια τοῦ μνημείου
βρέθηκαν κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1930,
κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐμβάθυνσι τῆς κοίτης τοῦ
Στρυμόνος, καὶ συναρμολογήθηκαν.*

5. ΤΟ ΟΡΜΗΤΗΡΙΟ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος γεννήθηκε στήν Πέλλα τῆς Μακεδονίας κοντά στά σημερινά Γιαννισά. πρὶν ξεκινήσει τὴν κοσμοϊστορικὴ ἐκστρατεία του ἔζησε ἀκριβέστερα στὰ ἐξῆς μέρη. τὰ παιδικὰ του χρόνια 1-10 ζοῦσε ἔπαιζε κι ἐξασκοῦνταν στήν ἵππασία στήν Πέλλα καὶ στὰ μέρη τὰ ἀπὸ τὴν Ἑδεσσα μέχρι τὴ Χαλκηδὸνα Θεσσαλονίκης (Ἑδεσσα, Δάφνη, Παλαίφυτο, Καρυώτισσα, Γιαννισά, Χαλκηδὸνα, κλπ., τὰ ὁποῖα δὲν λέγονταν ἔτσι οὔτε κἂν ὑπῆρχαν τὰ περισσότερα· οὔτε ἡ Θεσσαλονίκη ὑπῆρχε). ἐκεῖ σ' αὐτὰ τὰ μέρη ὁ μικρὸς Ἀλέξανδρος δάμασε τὸ ἄγριο ἐκείνο ἀρσενικὸ ἄλογο, γιὰ τὸ ὁποῖο τὸν θαύμασε ὁ πατέρας του Φίλιππος. στὰ χρόνια του περίπου 11-15 ἔζησε καὶ σπούδασε μὲ δάσκαλο τὸν Ἀριστοτέλη στὴ *Μίεζα* ἢ *Μίδα Κήπους* κοντὰ στοὺς καταρράχτες τῆς σημερινῆς Ἀριδαίας ἢ στήν τοποθεσία Ἁγίος Νικόλαος Ναούσης μὲ τὰ πολλὰ νερὰ καὶ τὰ πολλὰ πλατάνια. ἔπειτα στὰ χρόνια του 16-20 ζοῦσε πάλι στήν Πέλλα, ἂν καὶ πολλὲς φορὲς πῆγαινε τὰ καλοκαίρια στὰ παλιὰ καὶ θερινὰ ἀνάκτορα τῆς σημερινῆς Βεργίνας, στὸ Δῖον, καὶ στὴ Λητὴ γιὰ ἐορτές, καὶ κυρίως στὰ μέρη τῆς Βισαλτίας Σερρών, ὅπου ἦταν ἡ στρατιωτικὴ βάσι καὶ ὁ ναύσταθμος τῶν Μακεδόνων βασιλέων, κοντὰ στήν Ἀμφίπολι, ὅπου πολὺ ἀργότερα φυλακίστηκαν καὶ δολοφονήθηκαν ἀπὸ τὸν Κάσσανδρο ἡ μητέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὀλυμπιάς, ἡ γυναίκα του Ῥωξάνη, οἱ δυὸ μεγαλείτεροι γιοὶ του Ἡρακλῆς καὶ Ἀμύντας, κι ὁ τρίτος γιὸς καὶ διάδοχός του, ποὺ ἤδη βασίλευε 13 χρόνια, Ἀλέξανδρος Δ' ὁ μικρός. στὴ Βισαλτία τότε ὑπῆρχαν οἱ πόλεις *Τράγιλος* (σημερινὸ Ἀηδονοχώρι), *Ἐχῖνος* (σημερινὸς Ἀχινός), καὶ κυρίως ἡ *Βέργα* (σημερινὴ Τερπνὴ), ποὺ ἦταν καὶ πρωτεύουσα πόλι τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Σερρών. ἀπὸ τὴ Βέργα κατάγεται κι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνας συγγραφεὺς χιουμοριστικοῦ ψευδολογικοῦ βιβλίου (σὰν τὰ παραμύθια τοῦ Μυνηάουζεν) Ἀντιφάνης ὁ Βεργαῖος, λίγο ἀρχαιότερος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ περιοχὴ αὐτὴ εἶναι περίφημη ἤδη ἀπὸ τὸ ἀρχαιότερο ἐλληνικὸ κείμενο κι ἓνα ἀπὸ τ' ἀρχαιότερα τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου. ὁ Ὁμηρος στὴ ραψωδία τῆς Ἰλιάδος *Κ* ἢ *Δολώνεια* (στίχοι 1-580) γράφει γιὰ τὸ βασιλεῖα τῆς Βισαλτίας Ῥῆσο.

Τὸ 480 π.Χ., ὅταν ὁ Ξέρξης μὲ τὰ περσικὰ στρατεύματά του περ-

νοῦσε ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Βέργης (Τερπνῆς), γιὰ νὰ πάη στὶς Θερμοπύλες καὶ στὴ Σαλαμίνα, ὁ Βισάλτης βασιλεὺς τοῦ τόπου, ποὺ ἦταν Θρᾷξ καὶ μακρινὸς διάδοχος τοῦ Ῥήσου βγῆκε ἀντάρτης στὰ βουνὰ καὶ ἔκανε πόλεμο φθορᾶς στὰ στρατεύματα τοῦ Ξέρξου, ἐπεὶδὴ ἦταν πολὺ φιλέλλην, ἐνῶ οἱ γιοὶ του πῆγαν μὲ τὸ μέρος τῶν Περσῶν. γι' αὐτὸ ἀργότερα, μετὰ τὴν ἥττα καὶ φυγὴ τοῦ Ξέρξου, ὁ Βισάλτης βασιλεὺς κατέβηκε στ' ἀνάκτορά του, συνέλαβε τοὺς γιούς του, καὶ τοὺς τύφλωσε. (Ἡρόδοτος 8,116,1-2).

Σήμερα οἱ ἀνασκαφές ποὺ γίνονται στὴν ἀκρόπολι τῆς Βέργης (4 χιλιόμετρα νοτίως τῆς Τερπνῆς) ἔφεραν στὸ φῶς σπουδαῖα ἀνασκαφικὰ εὐρήματα καὶ τὸν οἰκογενειακὸ τάφο τῶν γιῶν τοῦ Ἀπολλοδώρου, ποὺ λέγονταν *Ἰππῶναξ* καὶ *Διοσκουρίδης* καὶ ἦταν ἀξιωματοῦχοι τοῦ Φιλίππου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Μέχρι τὸ 1970 περίπου στὴν Τερπνὴ καὶ σ' ὅλη τὴ Βασιλεία ὑπῆρχαν πολλὲς γιγάντιες πετέες (καραγάτσια). σήμερα πετέες δὲν ὑπάρχουν πιά πουθενὰ στὴν Ἑλλάδα. ἡ πετέα εἶναι τὸ πιὸ εὐαίσθητο φυτὸ στὸ καυσαέριο. ἀκόμη κι ἂν ἐμφανιστοῦν ἀνεκτὰ καυσαέρια στὴν Ἰταλία ἢ Τουρκία ἢ Αἴγυπτο ἢ Ρουμανία, οἱ πετέες στὴν Ἑλλάδα νεκρώνονται. στὶς θέσεις τοὺς φυτρώνουν μόνο νανοειδεῖς πετέες, ποὺ εἶναι θάμνοι ἢ χαμόδεντρα. οἱ γιγάντιες κι αἰωνόβιες πετέες ὑπῆρχαν ἤδη στὴν προϊστορικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀρχαιότητα, κι ἀπ' αὐτὲς ναυπηγοῦνταν τότε τὰ πλοῖα, *τριήρεις* καὶ *φορτηγίδες* καὶ πιὸ παλιὰ *πεντηκόντοροι*. διότι τὸ ξύλο τοὺς εἶναι τὸ πιὸ κατάλληλο γιὰ καράβια. ἐπεὶδὴ ὁ Τράγιλος καὶ ἡ Βέργα ἦταν παλιές ἀθηναϊκὲς ἀποικίες, ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος, ποὺ νίκησε στὴ Σαλαμίνα καὶ συνέτριψε τὸν περσικὸ στόλο τοῦ Ξέρξου, εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἦταν ναυπηγημένος ἀπὸ τὶς πετέες τῆς Βισαλτίας. μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ξέρξου, πολέμησαν στὶς Θερμοπύλες καὶ οἱ Μακεδόνες καὶ ἔπρεσαν νεκροὶ στὸ πεδίο τῆς μάχης 500 ἄντρες. σύμφωνα μὲ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸν Πausanias, τοὺς μόνους ἱστορικοὺς τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν, στὶς Θερμοπύλες πολέμησαν 50.000 Ἕλληνες καὶ σκοτώθηκαν 25.000· πιὸ πολλοὶ Λοκροὶ (6.000)· καὶ Μακεδόνες 500, σχεδὸν διπλάσιοι ἀπὸ τοὺς 300 Σπαρτιᾶτες (Ἡρόδοτος 7,202-205. Pausanias 10,20,1-5). εἶναι βέβαιο ὅτι ἀπὸ τὶς πετέες τῆς Βισαλτίας ναυπηγήθηκε κι ὁ στόλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐφ' ὅσον ναυλοχοῦσε καὶ ναυπηγοῦνταν στὴ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ (*Κερκινίτιν*), ὅπως καὶ τ' ἄλλα τοῦ κάμπου Σεργῶν - Νιγρίτης ἦταν οἱ *Βουκεφάλαι* τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ποὺ κυρίευσε τὸν κόσμον. διότι ὅλα τ' ἄλλα τοῦ μακεδονικοῦ ἱππικοῦ εἶχαν στὸν τράχηλο μὲ ἐγκαύστρα ἓνα *Β* ποὺ σήμαινε *Βιλίππου* (= *Φιλίππου*) καὶ γι' αὐτὸ λέγονταν *Βουκεφάλαι*. τὰ ἄλλα τὸ ἱππικὸ καὶ ὅλος ὁ στρατὸς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατοπέδευαν,

ἐκπαιδεύονταν, καὶ ἔκαναν ἀσκήσεις στὸν κάμπο τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Νιγρίτης, δεξιὰ κι ἀριστερὰ τοῦ Στρυμόνος, τὸ δὲ μηχανικό τους ἀσκοῦνταν στὴ γεφυροποιία καὶ στὴ διάβασι ποταμῶν στὸ Στρυμόνα. καὶ σήμερα πολλὲς ἀσκήσεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ NATO γίνονται στοὺς κάμπους τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπειδὴ αὐτὰ εἶναι τὰ μόνα μέρη ποὺ ἔχουν συνεχῶς ἐπίπεδη πρόσβασι ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο μέχρι τὸ Δούναβι ἢ ἀντιστρόφως, καὶ διὰ τοῦ Δουνάβεως μέχρι Γερμανία Ῥουμανία Ῥωσία, πρόσβασι ποὺ ἀκολουθεῖ τις κοιῖτες τῶν ποταμῶν Στρυμόνος Ἀξιοῦ Μοράβα Δουνάβεως. ἡ ὁρεινή δίοδος τοῦ μαιανδρικοῦ Νέστου δὲν προσφέρει τέτοια πρόσβασι, ἢ δὲ τοῦ Ἑβρου δὲν ἔχει πεδινὴ συνέχεια μέχρι τὸ Δούναβι.

Ὁ στόλος λοιπὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ναυπηγήθηκε, ὅπως εἶπα, στὴ λίμνη τοῦ *Ἐχίνου* (Ἀχινού), ποὺ λεγόταν *Κερκινίτις* (= λίμνη μὲ *κέρκον* = οὐρά), καὶ ποὺ δὲν ἦταν παρὰ διαπλάτυνσι τῆς κοιῆς τοῦ Στρυμόνος, στὰ νότια πρὶν τις ἐκβολές του. κι ὅταν ὅλα ἦταν ἔτοιμα, ἀπ' αὐτὸ τὸν κάμπο καὶ τὴ λίμνη καὶ τὸ Στρυμόνα ξεκίνησε ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὸ στρατό του καὶ τὸ στόλο του γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. λέει ὁ ἱστορικὸς Ἀρριανὸς (Ἀλεξ. Ἀνάβ. 1,11,3-5) ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὸ στρατό του πέρασε ἀπὸ τὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Στρυμόνος στὴν ἀνατολικὴ κι ἔφτασε διὰ ξηρᾶς στὸν Ἑλλήσποντο σὲ 20 μέρες, ὁ δὲ στόλος του βγήκε ἀπὸ τις ἐκβολές τοῦ Στρυμόνος στὴ θάλασσα, στράφηκε ἀριστερὰ - ἀνατολικά, κι ἀφήνοντας ἀριστερὰ του τὴ Θάσο ἔφτασε κι αὐτὸς στὸ στόμιο τοῦ Ἑλλησπόντου. ἐκεῖ ὁ στόλος πέρασε τὸ στρατὸ ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ὄχθη τοῦ Ἑλλησπόντου στὴν ἀσιατικὴ, καὶ ὅλοι κατευθύνθηκαν πρὸς τὴν Τροία, τὴν ὁποία ὁ Ἀλέξανδρος κατέλαβε σὲ μία ὥρα· αὐτὴ ποὺ ὁ Ἀγαμέμνων καὶ οἱ νότιοι Ἕλληνες κατέλαβαν σὲ δέκα χρόνια.

Τὸ χρῆμα τὸ ἀπαραίτητο γιὰ τις στρατιωτικὲς δαπάνες τῶν ἐκστρατειῶν τόσο τοῦ Φιλίππου, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἤγνωσε τὴν Ἑλλάδα σ' ἓνα κράτος (μέχρι τότε ἦταν 160 κράτη) ὅσο καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ποὺ κατέλυσε τὴν περσικὴ αὐτοκρατορία, καθὼς καὶ τὸ ἀρχαιότερο ἐλληνικὸ χρυσὸ νόμισμα (*χρυσοῦς στατήρ*) τῶν δυὸ αὐτῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας προῆλθαν ἀπὸ τὰ τρία μακεδονικὰ χρυσωρυχεῖα (στὴν Ἑλλάδα χρυσωρυχεῖα μέχρι σήμερα ὑπάρχουν μόνο στὴ Μακεδονία), ἐκεῖνα τῆς Τερπνῆς Σερρῶν, τῆς Ὀλυμπιάδος Χαλκιδικῆς, καὶ τοῦ Παγγαίου Σερρῶν - Καβάλας. σήμερα εἶναι ἐνεργὰ μόνο τὰ δύο πρῶτα.

Ὁμιλία σὲ στενὸ κύκλο στὴν Τερπνὴ κατὰ τὴν 25-10-2005

6. ΑΡΧΑΙΑ ΧΛΩΡΙΔΑ ΚΑΙ ΠΑΝΙΔΑ

Όπως μαρτυροῦν τὰ μινωϊκὰ κοσμήματα, οἱ μινωϊκὲς τοιχογραφίες τῆς Σαντορίνης, τὰ μυκηναϊκὰ ξίφη ποὺ βρέθηκαν στοὺς θολωτοὺς τάφους, οἱ μυκηναϊκὲς πύλες τῶν λεόντων, πολλὰ μυκηναϊκὰ κοσμήματα καὶ ἀγγειογραφίες, κρουνοὶ - λεοντοκεφαλές, λαβὲς σκήπτρων ποὺ παριστάνουν κεφαλὲς λεόντων καὶ παρδάλων, οἱ λέξεις *λεοντῇ* καὶ *παρδαλῇ* γιὰ τὰς *δοράς* αὐτῶν τῶν ζώων, ἡ ἐλληνικὴ ὀνομασία τοῦ ἀστερισμοῦ - ζωδίου *Λέων*, ὁ μῦθος τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ λέοντος τῆς Νεμέας, οἱ πῆλινες ἀχαιικὲς πινακίδες (ΠΥ Ta 722), τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη (Γ 16-18· 23· Ε 161-2· 782· Η 256· Θ 338-9· Κ 29-30· 297-8· 485-6· Λ 239· 480· Μ 299-300· Ν 103· Ο 275· 592· Ρ 20· 132-7· Σ 161-4· 318· 579-586· Φ 483· 573-8· δ 456· κ 212· λ 611), 31 μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, 32 παράγωγα τῆς λέξεως *λέων*, ἡ λέξι *σχύμνος* καὶ λίγα παράγωγά της, 12 παράγωγα τῆς λέξεως *πίθηκος*, ἡ λέξι *μιμῶ* ποὺ ἐξελίχτηκε σὲ *μαῖμού*, οἱ ποιηταὶ Σημωνίδης Ἀμοργίνος (Γυναῖκες, 71· 82), Ἀρχίλοχος (Ἀποσπ. 96· 98), Ἀριστοφάνης (Ἀχ., 120· Νεφ., 346-7· Ὀρν., 440 - 1· Βάτρ., 707), καὶ οἱ συγγραφεῖς Ἡρόδοτος, Ξενοφῶν, Ἀριστοτέλης, καὶ Πausanίας (Β' αἰ.), στὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχαν *λέοντες*, *παρδάλεις*, *πάνθηρες* (= τσητάχ, κυναῖλουροι), καὶ *πίθηκοι*, ὅπως ὑπάρχουν σήμερα στὶς ζοῦγκλες καὶ στὶς σαβάνες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας. στὰ ἱστορικὰ χρόνια τὰ ζῶα αὐτὰ εἶχαν ἐκλείψει ἀπὸ τὴ νότιο Ἑλλάδα, καὶ εἶχαν μείνει μόνο ἀνάμεσα στοὺς ποταμοὺς Ἀχελῷο καὶ Νέστο (Δ. Στερεά, Ἡπειρο, Θεσσαλία, καὶ Μακεδονία), στὸ τέλος δέ, μέχρι καὶ τὸν 7' μ.Χ. αἰῶνα, μόνο ἀνάμεσα στοὺς παταμοὺς Ἀξιὸ καὶ Νέστο, δηλαδὴ στὰ μέρη μας. ἡ περιοχὴ Θεσσαλονίκης καὶ Σερρῶν εἶναι ἐκείνες στὶς ὁποῖες ἔμειναν τὰ τελευταῖα τέτοια ζῶα καὶ κυρίως οἱ λέοντες.

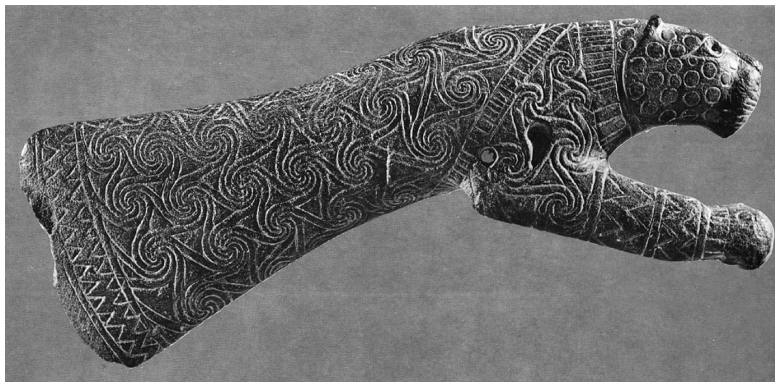
Ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ ὅτι, ὅταν τὸ 480 π.Χ. ὁ Ξέρξης μὲ τὸ στρατό του περνοῦσε τοὺς κάμπους τῶν Σερρῶν τῆς Βισαλτίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, πολλὰ λεοντάρια ὠρμοῦσαν καὶ κατέτρωγαν τὰ μεταγωγικά του ζῶα καὶ κυρίως τὶς καμήλες, ποὺ τὶς προτιμοῦσαν, λέει, ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα (Ἡρόδοτος 7,124-6. Pausanias 6,5,4). ὁ Ξενοφῶν στὸν Κυνηγετικὸ του λέει ὅτι στὰ χρόνια του (Ε' - Δ' π.Χ. αἰ.) οἱ κυνηγοὶ πῆγαιναν γιὰ σαφάρι λεόντων παρδάλων πανθῆρων ἄρκτων καὶ λύγκων στὴν Πίνδο, στὸν Ὀλυμπο, καὶ κυρίως γύρω ἀπὸ τὸ Παγγαῖο

(Καβάλα Σέρρες Βισαλτία Θεσσαλονίκη) (Ξενοφῶν, Κυνηγ. 11,1). τὰ ἴδια λέει κι ὁ Ἀριστοτέλης (Δ΄ π.Χ. αἰ.) (Ίστ. ζῶων 6,31). ὅτι αὐτὰ ὑπῆρχαν μέχρι τὸν Γ΄ μ.Χ. αἰῶνα τὸ μαρτυρεῖ ὁ Πανσανίας (6,5,4). τὰ θηρία τῆς Ἑλλάδος τὰ ἔφαγαν ὅλα οἱ εἰδωλολατρικὲς τελεστικὲς θηριομαχίαι (Ἀρτέμιδος κυνηγέσια) στὸ Κολοσσαῖο καὶ στ' ἄλλα στάδια, οἱ ὁποῖες ἦταν τόσο συχνὲς ὅσο σήμερα οἱ ποδοσφαιρικοὶ ἀγῶνες. ὁ ἐλληνικὸς λέων ὅπως φαίνεται στὸν Ὅμηρο (Σ 161-4) καὶ στὸν Ἀριστοτέλη (Ζῶων γέν. 5,6) ἦταν ὁ μεγαλόσωμος καὶ κοκκινωπὸς - φλογόχρωμος ἀφρικανικὸς καὶ μάλιστα νουμιδικὸς λέων (Ὅμηρος αἰθων λέων, Ἀριστοτέλης λέοντες πυρροὶ πάντες). ὁ Ἀριστοτέλης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ λεοντάρια καὶ τ' ἄλλα τέτοια θηρία τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπῆρχαν σὲ κανένα ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης (Ίστ. ζῶων 6,31).

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ φαίνεται σαφῶς ὅτι καὶ στὸν κάμπο (σαβάνα - μιράς) καὶ στὰ χαμηλὰ βουνὰ (ζούγκλα) τῆς Τερπνῆς ὑπῆρχαν λεοντάρια, παρδάλεις, πάνθηρες, καὶ πίθηκοι, καὶ ὅλα τὰ μαρτυρούμενα τέτοια ζῶα, καὶ μάλιστα ἐδῶ ὑπῆρχαν τὰ τελευταῖα, τὰ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξαφάνισί τους, ὅταν ἤκμαζε ἀκόμη ἡ Τερπνὴ ὡς Βέργα ἢ Παλαιόκαστρον.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι γιὰ μιὰ τέτοια πανίδα ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀνάλογη χλωρίδα. τὰ ἴδια δέντρα, ποὺ γνωρίζαμε στὴ δεκαετία 1950-60, ὑπῆρχαν σὲ μεγαλεῖτερες ἐκτάσεις ποσότητες πυκνότητα καὶ μεγέθη, δηλαδὴ σὲ μεγάλα δάση (ζοῦγκλες) σὰν τὸ σημερινὸ παρθένο δάσος τοῦ Καρὰ Ντερε τῆς Δράμας, καὶ σὲ ἀνάλογες σαβάνες σὰν τὰ προπολεμικὰ ὁρμάνια - ῥουμάνια τῆς Βάλτας.

Περίληψη τηλεοπτικῆς μου ἐκπομπῆς, 2001
στὴν ἐκπομπή μου «Ἀρχαιογνωσία»

Λίθινη λαβὴ βασιλικοῦ σκήπτρου τῶν μινωϊκῶν χρόνων (17ος π.Χ. αἰ.)
ἀπὸ τὴν Κρήτη, ποὺ παριστάνει πάρδαλιν.

7. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΡΠΝΗΣ

Ἡ κωμόπολι Τερπνή, στή μέση Βισαλτία, δυτικά τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος, στή μέση δυτική παρυφή τοῦ κάμπου τῶν Σερρών καί στούς ἀπαλοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Φλαμουριοῦ ἢ Β. Βερτίσκου, εἶναι ἓνας πολὺ ἀρχαῖος καί συνεχῆς οἰκισμός, ἀναγόμενος σὲ χρόνια προϊστορικά, ἀνάμεσα σὲ δύο χρυσοφόρους χειμάρρους, ἐνῶ ἡ καλλιιεργούμενη γῆ της ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε διαφορετικὰ ἐδάφη, λευκὸ ἀργιλικὸ χῶμα, κόκκινο ἀργιλικό, ἀμμουδιά, κοινὸ χῶμα, καί βαλτωδὲς μαῦρο χῶμα, διότι ἡ ἀρχαία κοίτη τοῦ Στρυμόνος ἡ μέχρι τὰ χρόνια 1930-37 βρίσκεται περίπου πέντε χιλιόμετρα βορειοανατολικά της.

Ὅσο ἀφορᾷ στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς Βισαλτίας, ἤδη στή ῥαψωδία Κ τῆς Ἰλιάδος, τῇ λεγόμενῃ καί Δολώνεια, ὁ Ὅμηρος ἀφηγεῖται τὴν ἄφιξι καί τὴν αὐθημερόν σφαγὴ τοῦ βασιλιᾶ Ῥήσου στὴν Τροία, τοῦ Ῥήσου μὲ τὰ *θεσπέσια* ὀλόλευκα καί ῥωμαλέα ἄλογα καί τὰ ὀλόχρυσα ἄρματα καί ὅπλα, τὰ ὁποῖα μοιράστηκαν μετὰ τὴ σφαγὴ του ὁ Ὀδυσσεὺς κι ὁ Διομήδης (Κ 435-445, 474-525). ὁ ποιητὴς λέει τὸν πατέρα τοῦ Ῥήσου *Ἡιονέα*, ποὺ θὰ πῇ ἀκριβῶς κάτοικος τῆς *Ἡϊῶνος*. ἡ *Ἡϊῶν* αὐτή, παραθαλάσσια πρωτεύουσα τῆς Βισαλτίας πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολι, τὸν Ε΄ π.Χ. αἰῶνα ἦταν ἐπίνειο τῆς Ἀμφιπόλεως καί ἀποικία τῶν Ἀθηναίων μαζί μὲ ὅλη τὴ Βισαλτικὴ ἐνδοχώρα. κατὰ τὸν πελοποννησιακὸ πόλεμο τὴν Ἡϊῶνα προκατέλαβε ὡς ναύαρχος ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, καταγόμενος κατὰ τὰ 3/4 ἀπὸ τὴν περιοχή αὐτὴ καί κατὰ τὸ 1/4 ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ οἰκογένεια τοῦ Μιλτιάδου, καί τῇ διέσωσε ἀπὸ τὸ σπαρτιατικὸ στρατὸ τοῦ στρατηγοῦ Βρασίδα, ποὺ ἤδη εἶχε καταλάβει τὴν Ἀμφίπολι (Θουκυδίδης 4,50· 4,102-108). ὁ ἀφθονὸς χρυσὸς τοῦ Ῥήσου ὑποδεικνύει τὰ χρυσωρυχεῖα τῆς Τερπνῆς, τῆς Ὀλυμπιάδος, καί τοῦ Παγγαίου, ποὺ βρίσκονταν ὅλα μέσα στὴν ἐπικράτειά του, τὰ δὲ περίφημα ἄλογά του ὑποδεικνύουν τὸν κάμπο τῆς Βισαλτίας καί τῶν Σερρών. ἡ τραγωδία τοῦ Εὐριπίδου υἱοῦ *Ῥῆσος* στρέφεται γύρω ἀπὸ τὴ σφαγὴ τοῦ βασιλιᾶ αὐτοῦ. ὁ Ῥῆσος εἶναι ὁ βασιλιᾶς ὁ ὁποῖος στὴν ἐποχὴ μας ἔδωσε τ' ὄνομά του στὸν πίθηκο - πειραματόζωο ποὺ σφάχτηκε γιὰ νὰ ἐργαστοῦν πάνω στὸ αἷμα του οἱ βιολόγοι ποὺ προσδιώρισαν τὰ θετικὰ

καὶ ἀρνητικὰ τῶν τεσσάρων ὁμάδων αἵματος. Ῥῆσος θετικὸ καὶ Ῥῆσος ἀρνητικὸ, ἢ Rhesus ὅπως τὸ προφέρουν οἱ ξένοι. κι ἔγινε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ βασιλιᾶς αὐτὸς γνωστὸς σ' ὅλη τὴν ὑφήλιο.

Ἀργότερα ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τὴν *ὑπερφυᾶ* ἀντίστασι τοῦ βασιλιᾶ τῶν Βισαλτῶν ἐναντίον τοῦ Ξέρξου, ποὺ κατέβαινε στὴ νότιο Ἑλλάδα τὸ 480 π.Χ. (Ἡρόδοτος 8,116 καὶ 7,115).

Τέλος ὁ Ἀντιφάνης ὁ Βεργαῖος ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτὴ, συγγραφεὺς χιουμοριστικοῦ ψευδολογικοῦ ἔργου κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα, εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τέτοιος συγγραφεὺς στὴν παγκόσμια φιλολογία καὶ φυσικὰ πρόδρομος τοῦ Γερμανοῦ Μυνχάουζεν.

Ὅσο ἀφορᾷ εἰδικώτερα στὴν Τερπνὴ, ἡ ἀρχαία θέσι της εἶναι γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολὶ της, ποὺ σήμερα λέγεται *Παλαιόκαστρο*, περίπου 4 χιλιόμετρα νοτιοδυτικὰ τῆς σημερινῆς της θέσεως. τ' ἀνασκαφικὰ εὐρήματα δείχνουν ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα τὸ βραδύτερο ἦταν τὸ μεγάλο ἀστικὸ κέντρο τῆς μέσης Βισαλτίας καὶ συνέχισε νὰ εἶναι τέτοιο μέχρι καὶ τὸν Γ' μ.Χ. αἰῶνα. περίπου στὸ μέσο ἀνάμεσα στὴν ἀκρόπολι καὶ στὴ σημερινὴ θέσι τῆς Τερπνῆς σῶζεται ὁ μακεδονικὸς καμαροσκεπὴς τάφος τῶν πλουσίων καὶ πιθανῶς ἀξιωματῶν ἀδελφῶν Ἰππώννακτος καὶ Διοσκουρίδου γιῶν τοῦ Ἀπολλοδώρου, ὅπως δηλώνει ἡ ἐπιγραφή του. σ' ἄλλη πολὺ μεταγενέστερη ἐπιγραφή τῶν ἐλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπίσης ἐπιτύμβια, ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν της μὲ προσαποκτημένη ῥωμαϊκὴ ἰθαγένεια Ποπλίου Αἰλίου Κλαρανοῦ Ἀλεξάνδρου, Κοῖντου Φιλίππου, καὶ [...] Ἰουλίας. οἱ ἀρχαιολόγοι ταυτίζουν τὴν πόλι ἄλλοι μὲ τὴν ἀρχαία *Γραία* ἢ *Γραίων πόλιν* (Δ. Σαμσάρης) κι ἄλλοι μὲ τὴν ἀρχαία *Βέργα* (γεν. τῆς *Βέργης*) τὴν πατρίδα τοῦ Ἀντιφάνους (Μ. Καραμπέρι). νομίζω ὅτι ἔχουν δίκαιο καὶ οἱ δύο. ἔχω τὴ γνώμη ὅτι τὸ *Γραῖοι* εἶναι ἄλλος τύπος τοῦ παναρχαίου ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων *Γραικοί*.

Οἱ Ἕλληνες, πρὶν ὀνομαστοῦν *Ἕλληνες*, λέγονταν *Γραῖοι*, *Γραικες*, *Ραῖκες*, *Γραικοί*, *Ραικοί*, *Γραικῖται*. τὰ ὀνόματα αὐτά, ἢ μᾶλλον παραλλαγές ἐνὸς ὀνόματος, μαρτυροῦν οἱ Ὅμηρος, Ἀλκμάν, Σοφοκλῆς, Ἀριστοτέλης, Πάριον Χρονικόν (264 π.Χ.), Καλλίμαχος, Λυκόφρων, Ἀπολλόδωρος ὁ μυθογράφος, Ἡρωδιανός, Ἀντιαττικιστής, Στέφανος Βυζάντιος, Φώτιος, Εὐστάθιος, καὶ τὸ Μέγα Ἑτυμολογικόν, καὶ πολλοὶ Ῥωμαῖοι ὅπως οἱ Λουκρήτιος, Ἰούλιος Καῖσαρ, Κικέρων, Βεργίλιος, Ὀράτιος, καὶ Τερτυλλιανός. διασώθηκαν δὲ καὶ τὰ ἐπιρρήματα *γραικιστί* καὶ *graecatim*. στίς παραλλαγές τοῦ ὀνόματος *Ραῖκες*-*Ραικοί* ἢ *δασεῖα* (΄) προφέρεται κάπως μεταξὺ *χ* καὶ *γ*.

[Ὅμηρος, Β 498 (*Γραῖα*). Ἀλκμάν, Ἀπόσπ. 46 Page (*Γραικες*). Σοφοκλῆς, Ποιμένες, ἀποσπ. 475· 983 Nauck (*Γραικες*, *Γραικός*). Ἀρι-

στοτέλης, Μετεωρ. 1,14 (352β) (*Γραικοί*). Πάριον Χρονικόν, 11 (= Ἐπιγραφὴ Δήλου 2374 CIG 2,293-303· FHG 1,542-555) (*Γραικοί*). Καλ-λίμαχος, στὸ Ἑτυμ. Μ., λ. Γραικός (239) (*Γραικοί*). Λυκόφρων, Ἀλεξ., 605 (*Γραικῖται*). Ἀπολλόδωρος 1,7,3 (*Γραικοί*). Ἡρῳδιανός, Π. καθολ. προσφδ., 1· 2· 4· 5· 6· 11· 14· GG 3¹,13· 46· 88· 109· 147· 265· 271· 397· Π. κυρ. ἐπιθ. καὶ προσηγ., GG 3²,33· Π. παθῶν, 67· 132· GG 3²,191· 219· Π. ὀρθογρ., GG 3²,576· Π. κλίσ. ὄνομ., GG 3²,739· 795· Π. παρωνύμ., GG 3²,862· (*Γραικός* - *Ῥαικός*, *Γραικίς*, *Γραιξ* (ὁ ἦ) - *Ῥαίξ*, *Γραιῖκες*, *Γραιῖος* - *Γραιῖα*). Ἀντιαπτικιστής 88,1 (*Γραικός*). Στέφανος Βυζ., λ. Γραικός (*Γραιῖκες*, *Γραικοί*). Φώτιος, λ. *Ῥαικός* (*Γραικοί* - *Ῥαικοί*). Εὐστάθιος, Εἰς Ὁμ. Ἰλ., Μ 20-21 (890) (*Γραικοί* - *Ῥαικοί*, *Γραικόνικοι*!). Ἑτυμολογικὸν Μέγα, λ. Γραικός (*Γραικοί*, *γραικιστί*). Lucretius 1,66· 477· 2,600· 5,405· 6,754· (*Graius* - *Grai*, *Graiugeni* = Ἑλληνογενεῖς). Caesar, Bell. gall. 6,24,2 (*Graeci*). Cicero, Respubl. 1,7,12· 2,4,8· (*Graeci*, *Graecia*). Vergilius, Aen. 1,467· 2,157· 3,550· 594· (*Graius* - *Grai*, *Graiugenus*). Horatius, Carm. 2,16,38· Epist. 2,1,28· (*Grai*, *Graia*). Tertullianus, Pal. 4,1 (*graecatim* = ἁλὰ ἐλληνικά)].

Τὸ πανάρχαιο αὐτὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων σημαίνει *Ἀρχαῖοι* καὶ εἶναι, νομίζω, ἀντιδιασταλτικὸ πρὸς τὰ ἐθνικὰ ὀνόματα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Ἰταλίας· ἐπειδὴ, νομίζω, οἱ *Γραικοί* μεταξὺ τῶν νοτίως τοῦ Ἰστροῦ (= Δουνάβεως) Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν τῆς ὁμοεθνίας *centum* ἦταν γνωστοὶ ὡς οἱ ἀρχαιότεροι. οἱ Σαβῖνοι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἦταν ἀδελφὰ τους ἔθνη ἀλλὰ νεώτερα. οἱ Ἰλλυριοὶ (= *Dalmatae*) καὶ οἱ Θραῖκες ἦταν ἀκόμη νεώτεροι καὶ ὄχι ἀδελφὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐξαδέλφα, καταγόμενα ἀπὸ τὰ δυτικῶς τοῦ Βόλγα ἔθνη τῆς ὁμοεθνίας *schatem*. ἀρχαιότεροι τῶν *Γραικῶν* στὴ νοτιοανατολικὴ καὶ παραμεσόγειο Εὐρώπῃ ἦταν οἱ μὴ Εὐρωπαῖοι, ἀλλ' Ἀφρικανοί, Πελασγοὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἑτροῦσκοι ἢ Ῥασέννα ἢ Τυρρηνοὶ ἢ Felsini - Falisci τῆς Ἰταλίας (*Πλς* - *Φλς*, *Πηλούσιοι* - *Πιλιστιίμ* - *Φιλιστιίμ* - *Φιλισταῖοι* - *Παλαιστινοὶ* - *Πελασγοὶ* - *Felsini* - *Falisci*).

Ὁ Ὅμηρος στὴν ἀρχαιότατη ῥαψωδία τοῦ *Νεῶν Κατάλογος* (Β 498) ἀναφέρει πόλιν *Γραιῖαν* (= ἐλληνικὴ) ἀνάμεσα στὸ φοινικικὸ περιβάλλον τῆς Βοιωτίας. εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τὸ ὄνομά της εἶναι ἀντιδιασταλτικὸ πρὸς τὴ μὴ ἀκόμη ἐλληνικὴς ἄλλες πόλεις τῆς Βοιωτίας. ἐννοοῦνται ὡς ἐλληνικὸς θύλακος σὲ φοινικικὸ ἔδαφος. μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ ἐδῶ *Γραιῖων πόλις* ἢ ἀργότερα *Βέργα*, *Κάστρον*, *Παλαιόκαστρον*, *Τσιαρπίστα*, *Τερπνὴ* μὲ τὸ πρῶτο ὄνομά της *Γραιῖα* ἢ *Γραιῖων πόλις* (Ἑλληνικὴ ἢ Ἑλλήνων πόλις) ἐννοεῖται ὡς ἐλληνικὸς θύλακος - προκεχωρημένη ἐλληνικὴ πόλις μέσα στὸ θρακικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς της. ἦταν προκεχωρημένη πόλις τῶν Δωριέων Μακε-

δόνων μέσα στο θρακικό έδαφος τών Θρακών Βισαλτών (σέ μιὰ έποχή πού τὰ βασίλεια - κράτη δέν είχαν ακόμη σαφή σύνορα). αργότερα, ίσως όταν έγινε και κτήσι - άποικία νοτίων Έλλήνων, ώνομάστηκε *Βέργα* (= Δασότοπος).

Η Βέργα τόν Ε΄ π.Χ. αιώνα είχε γίνει άθηναϊκή κτήσι για την πολλή ναυπηγήσιμη ξυλεία της (πελέα), για τó χροσό της, και για τ' άγροτικά προϊόντα της. τήν κτήσι αυτή πρò του 490 π.Χ. κυβέρνησε ó Αθηναίος άρχιστράτηγος του Μαραθώνος Μιλτιάδης.

Όταν ó βασιλεύς της Μακεδονίας Άλέξανδρος Α΄ τó 480 π.Χ. έπεξέτεινε τὰ σύνορά του άπό τόν Άξιό στο Στρυμόνα, πήρε και τή Βέργα στο κράτος του. γι' αυτά όλα στην Τερπνή διασώζεται μέχρι σήμερα ή άθησαύριστη σέ λεξικά και άνεύρετη σέ άρχαία κείμενα δωρική λέξι *άσαμόραστος* και μερικές άλλες τέτοιες, τς όποιες περιέλαβε στο Λεξικό του («Τερπνιώτικα») ó Ν. Πασχαλούδης. *άσαμόραστος* = *ά* + *σάμα* (= *σήμα*) + *ράστος*· αυτός πού του χτυπάς (*ράστος*) τήν πόρτα και δέν (*ά-*) παίρνεις άπό μέσα κανένα *σήμα* (= άπάντησι)· ó νεκρός, ó σάπιος, ó χτικιάρης, ó άχρηστος.

Στο έργο του Κλανδίου Πτολεμαίου *Γεωγραφική ύφήγησις* βρῆκα ότι ó γεωγράφος αυτός του Β΄ αιώνος αναφέρει όχι μόνο τήν έδω *Βέργα* (3,13,31), αλλά και τή νέα *Βέργα* (6,3,4-5) τήν ίδρυμένη κοντά στα Σούσα τής Περσίας, τήν πρωτεύουσα του Δαρείου, μιὰ άπό τς πολλές πόλεις πού ίδρυσαν στην Άσία οί εκεί εγκατασταθέντες Μακεδόνες· τή *Βέργα* εκείνη τήν έκτισαν οί άπό δώ *Βεργαίοι* (= Τερπνιώτες) στρατιώτες του Μ. Άλεξάνδρου.

Μέχρι στιγμῆς δέν είναι διευκρινισμένο πώς λεγόταν ή πόλι κατά τὰ μέσα και ύστερα βυζαντινά χρόνια ή αν διατηρούσε ακόμη τó άρχαίο της όνομα. πιθανώτατα λεγόταν *Κάστρον*, όπως και άλλες τρεις τέτοιες τειχισμένες πόλεις τής περιοχῆς αυτής (συνολικά 3 τής Βισαλτίας και 1 τής Σιντικής), κι αργότερα τὰ τέσσερα κοντινά *Κάστρο* ώνομάστηκαν κατ' άντιδιαστολήν *Παλιόκαστρον*, *Καλόκαστρον*, *Σιδηρόκαστρον*, και *Καστράκι*. στην Έλλάδα πολλές όχυρες πόλεις τών έλληνορωμαϊκών χρόνων αντικατέστησαν τó άρχαίο όνομά τους κατά τὰ βυζαντινά χρόνια με τó κοινό όνομα *Κάστρον*, ή μάλλον προσωνύμιο πού σιγά σιγά εκτόπισε τó κύριο όνομα (Λιμενάρια Θάσου, Μύρινα Λήμνου, Άμοργός, Σκιάθος, κλπ). έτσι τó δικό μας έμεινε μέχρι σήμερα με τ' όνομα *Παλιόκαστρο*.

Άπό τήν άρχή τής τουρκοκρατίας (1430) ή άπό τó μέσο της (ΙΖ΄ αιώνας) ή πόλι μετατοπίστηκε στη σημερινή της θέσι. εξακολουθούσε νά είναι άξιόλογο πόλισμα, διότι ó σημερινός ναός της, του Άγίου Δημητρίου, άρχαιότερος του έτους τών εγκαινίων του 1640 (αυτή ή χρονολογία ήταν γραμμένη σέ πλάκα εγκαινίων πού είχε βρεθῆ κάτω

ἀπὸ τὴν ἁγία τράπεζα, σὲ πέτρα τοῦ βορείου τοίχου ποὺ ἀργότερα σκεπάστηκε μὲ σουβᾶ, καὶ σὲ μιὰ τοιχογραφία του ὅπου φαινόταν πρὶν ἀπὸ τὸ καταστρεπτικὸ «φρεσκάρισμά» της μὲ λαδομπογιὰ) ἔχει ἐμβαδὸν ποὺ προβλέπεται γιὰ χωριὸ μεγάλο. ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς μετατοπίσεως προφανῶς ἢ κωμόπολι ὠνομάστηκε **Τσιαρπίστα** (τὸ **Τσερπίστα** εἶναι ἐξευγενισμένη μεταποίησι). τὸ ὄνομα εἶναι τουρκικόν, ἀπὸ τὸ **τσιάρπ** (= ἀντλητικὸ κουβαδάκι νεροῦ), καὶ ὀφείλεται στὴ μεγάλη πηγὴ νεροῦ στὴ νότια παρυφῇ τοῦ χωριοῦ, τὴ λεγομένη Κηφισιά, ποὺ μέχρι τὶς ἡμέρες μας ἦταν μιὰ τοποθεσία ἐκπληκτικῆς ὁμορφιάς μὲ πολλὰς γιγάντιες πετέες (καραγάτσια) γύρω ἀπὸ τὴν πηγὴ. δὲν ἀποκλείεται γιὰ τὴν πηγὴ αὐτὴ νὰ ἔγινε ἡ μετατόπισι τοῦ χωριοῦ στὴ σημερινὴ θέσι, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ γιὰ τοὺς φτωχοὺς πλέον ῥαγιαῖδες ἢ ἐξ ἀποστάσεως ὕδρευσι καὶ ἡ συντήρησι τοῦ δικτύου της ἦταν πρᾶγμα πολὺ δύσκολο. ἢ ἴσως, ἐπειδὴ ἡ καλλιιεργούμενη ὑπαιθρος τῆς πολίχνης ἔγινε ποτιστικὸ τσιφλίκι (= φάρμα) κάποιου Τοῦρκου μπέη, ὁ μπέης ὑποχρέωσε τοὺς δουλοπαροίκους του κατοίκους της νὰ κατοικήσουν μέσα στὸ χωρὸ ἐργασίας των δίπλα στὴν πηγὴ, στὸ **τσιάρπ**. προφανῶς τὸ νερὸ ἀντλοῦνταν ἀπὸ τὴν πηγὴ μὲ ὑδραυλικὸ τροχὸ ἢ ἀτέρμονα ἱμάντα ἐξωπλισμένο μὲ σειρὰ ἀπὸ ἀντλητικὰ κουβαδάκια (**τσιάρπ**). ἔτσι ἔγιναν αὐτοὶ **τσιαρπισνοὶ** (= ἐργάτες τοῦ ποτίσματος ἢ γενικώτερα τῆς ποτιστικῆς φάρμας) καὶ ὁ τόπος κατοικίας των **τσιαρπίστα**. καὶ αὐτὸ κάθισε στὴν παροιμία σὰν ὄνομα τοῦ χωριοῦ. θρυλοῦνται καὶ ἄλλα γύρω ἀπὸ τὴν προέλευσι τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' αὐτὸ φαίνεται τὸ πιθανώτερο, ἐξηγεῖ δὲ συνάμα καὶ τὴ μετατόπισι τῶν κατοίκων ἀπὸ τὴν ἀρχαία θέσι στὴν καινούργια. ὁ πρῶτος Τοῦρκος τσιφλικᾶς μπέης ἢ κάποιος διάδοχός του δὲν ἀποκλείεται νὰ λεγόταν Καμπέρ, διότι μέχρι τὶς μέρες μας κοντὰ στὴ θέσι Πλατανούδια σφζόταν μιὰ γιγάντια πετέα, ποὺ τὴ λέγαμε κοινῶς «Τ' Καμπέρ τὸ Δέντρο». ἐπίσης ἡ περιοχὴ αὐτὴ, ὅλη ἢ μέρος της, ἦταν πιθανῶς ἀπὸ πολὺ παλιὰ ἐκλεκτὸ ἀγρόκτημα (λατιφούντιο - τσιφλίκι - φάρμα) ποὺ εἶχε δοθῇ ὡς ἐφ' ἅπαξ ἀμοιβὴ ὑπηρεσιῶν σὲ κάποιο Ῥωμαῖο βετεράνο ἢ Βυζαντινὸ ἢ Τοῦρκο αὐλικὸ ἀξιωματοῦχο, ἐπιμελητὴ τῶν βασιλικῶν κυνηγετικῶν γερακιῶν, καὶ λεγόταν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ **Γερακάρης** ἢ **Γερακάρης**. σήμερα τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι ἀπὸ παλιὰ ἐπιμερισμένο σὲ μίαν μόνον ἀμμουδερὴν περιοχὴ τῆς ὑπαίθρου τοῦ χωριοῦ βορειοδυτικὰ ἀπὸ **Τ' Καμπέρ τὸ Δέντρο**, ἄλλοτε γεμάτη μουριᾶς ποὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν ἐκτροφή μεταξοσκωλήκων. καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶχε ἀναπτυχθῇ παλιότερα στὸ Γερακάρη καὶ φερώνυμος οἰκισμός, ἢ δὲ Τσιαρπίστα ν' ἀποτελέστηκε ἀπὸ κοινὴ μετατόπισι καὶ πληθυσμιακὴ σύμπτυξι Παλαιοκάτρου καὶ Γερακάρη.

Τὸ 1750-51 ἤρθαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ γύρω στὰ 10 γέ-

νη Θεσσαλῶν ἀπὸ τὴν Καρδίτσα, τὰ Τρίκαλα, τὴν Καλαμπάκα, καὶ τὰ χωριὰ τῆς Λαρίσσης Κρανιά καὶ Τσαρίτσανη, φεύγοντας ἀπὸ τὴν ἐκδίκησι τῶν Τούρκων μετὰ τὴν ἀνεπιτυχῆ ἐπανάστασι τοῦ Διονυσίου Σκυλοσόφου.

Ἀρχαιότερα ἔγγραφα τοῦ κοινοτικοῦ ἀρχείου τῆς Τερπνῆς εἶναι 6 σουλτανικά ἔγγραφα σὲ ἀραβικὴ γραφή, ὅλα τίτλοι ἰδιοκτησίας, τὸ 1 σπιτιοῦ καὶ τὰ 5 χωραφιών. τὰ 2 εἶναι τῆς 10-9-1890, τὰ 3 τῆς 31-8-1892, καὶ τὸ 1 τῆς 13-6-1902. τὸ 1903 μὲ σουλτανικὸ φερμάνι ἐγκρίνεται τὸ κτίσιμο τοῦ καμπαναριοῦ («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως τ. 29 (1905), σελ. 57, ἐπὶ πατριαρχείας Ἰωακίμ τοῦ Γ').

Τὸ χωριὸ ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους οὐσιαστικὰ στὶς 22-10-1912 τέσσερες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ὅλη τὴ μεταξὺ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος περιοχὴ, τυπικὰ δὲ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1913. στὶς 17-2-1913, κατὰ τὴν προσπάθεια τῶν Βουλγάρων νὰ καταλάβουν ἑλληνικὰ ἐδάφη γιὰ νὰ βγοῦν στὸ Αἰγαῖο, τὸ χωριὸ διασώθηκε ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ κατάληψι μὲ τὴν πασίγνωστη σκληρὴ καὶ νικηφόρο γιὰ τοὺς Ἕλληνες μάχη στὰ Πλατανούδια, τοποθεσία στὴ δυτικὴ ἄκρη τοῦ χωριοῦ, στὴν ἀφετηρία τοῦ δρόμου πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη. ὁ λόχος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ὅλοι οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ, βοηθοῦμενοι καὶ ἀπὸ γυναῖκες, ὑπεράσπιζαν τὴν Τερπνὴ ἀπὸ τὴ θέσι Πλατανούδια, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι κανονιοβολοῦσαν ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ διπλανοῦ ἀπαλοῦ ἀμμολόφου ποὺ παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στὴν Τερπνὴ καὶ στὴν Ἀγία Παρασκευή, ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου ὑπάρχει μέχρι σήμερα ἡ περιφνημὴ Γκορνιτσιά. τὰ τρία πλατάνια ποὺ σφύζονται ἀκόμη (ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ ὑπῆρχαν στὰ Πλατανούδια) ἔχουν ἀκόμη στοὺς κορμούς των τὰ τραύματα ἀπὸ τὰ βουλγαρικὰ βλήματα.

Τὸ χωριὸ πρὶν ἀπὸ τὸ 1900 εἶχε διώροφο δημοτικὸ σχολεῖο στὴ θέσι ποὺ καὶ σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ λέγεται «Παλιὸ Σχολεῖο», ὅπου φοιτοῦσαν καὶ κορίτσια, κάτι ποὺ γιὰ τὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἦταν πολὺ προοδευτικὸ. τὸ 1915 κτίστηκε μετὰ ἀπὸ περιπέτειες, ποὺ ἄρχισαν τὸ 1901, τὸ σημερινὸ διώροφο καὶ μὲ 10 χώρους νεοκλασσικὸ κτήριο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Τὸ χωριὸ εἶναι πλούσιο ὄχι μόνο σὲ νερά σὲ βλάστησι καὶ σὲ ἀμπελουργικὲς καὶ λοιπὲς γεωργικὲς καλλιέργειες, ἀλλὰ καὶ σὲ χρυσό, τόσο προσχωματικὸ, ποὺ ἀνευρίσκεται σὰν ψήγματα στὴν κοίτη τοῦ βορειοδυτικοῦ χειμάρρου του, ὅσο καὶ ὄρυκτὸ ποὺ ἐξωρυσσόταν ἀπὸ τὴ βαθειὰ ἀρχαιότητα, ἐξορύσσεται συστηματικὰ καὶ σήμερα στὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἀκρόπολι περιοχὴ τὴν ἀνάμεσα στοὺς δύο χειμάρρους του. στὰ χρυσορυχεῖα τῆς Τερπνῆς ἐξωρύχτηκε τὸ καθαρότερο κομμάτι αὐτοφυοῦς χρυσοῦ ποὺ ἔχει ἐξορυχτῆ ποτὲ στὴν Εὐρώπη. φωτογραφία του δημοσιεύεται στὴ Γεωλογία τοῦ λυκείου (σ.

152). ὁ χρυσὸς τοῦ Ῥήσου καὶ τῶν Μακεδόνων βασιλέων Φιλίππου καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου, ποὺ συνετέλεσε νὰ κοπῇ ἡ πρώτη στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία χρυσὴ λίρα, ὁ χρυσὸς *στατήρ* τῶν βασιλέων αὐτῶν, καὶ στήριξε οἰκονομικὰ τὴ μακεδονικὴ ἐκστρατεία καὶ τὴν κατάκτησι τῆς οἰκουμένης, προερχόταν ἐν μέρει καὶ ἀπὸ τὴν Τερπνὴ. ἀλλὰ καὶ ὁ στόλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ποὺ κατὰ τὸν Ἀρριανὸ (Ἀλεξ. ἀνάβ. 1,11,3-5) ναυπηγήθηκε καὶ συγκροτήθηκε στὴν ἀρχαία *Κερκινίτιν λίμνην*, δηλαδὴ τὴ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ, καὶ ἀπ' αὐτὴ ξεκίνησε γιὰ τὴ μεγάλη ἐκστρατεία καὶ ἔφτασε καὶ κατέλαβε πρώτη τὴν Τροία, ναυπηγήθηκε ἀπὸ ξυλεία πτελέας, ποὺ ὑλοτομήθηκε σὲ μεγάλο μέρος στὴν περιοχὴ τῆς Τερπνῆς, ὅπου τὸ δέντρο αὐτὸ εὐδοκιμεῖ κατ' ἐξοχὴν. καὶ τὰ περίφημα ἄλογα τοῦ κοσμοκρατορικοῦ ἱππικοῦ του γεννήθηκαν ἐκτράφηκαν καὶ ἐκπαιδεύτηκαν ἐν μέρει στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ κάμπου τῆς Βισαλτίας καὶ τῶν Σερρῶν. καὶ τὰ τελικὰ στρατιωτικὰ γυμνάσια ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐκστρατεία του ἐκτελέστηκαν στὴν ἴδια περιοχὴ.

Οἱ Τούρκοι, ποὺ τὸ 1910 ἦταν κάπως λιγώτεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς κατοίκους τῆς Τερπνῆς (380 ἔναντι 590 Ἑλλήνων), καθὼς τὸ 1912 ἔπαυσαν νὰ εἶναι οἱ κυρίαρχοι, ἔφυγαν στὴν Τουρκία μέχρι τὸ 1916, οἱ δὲ Ἕλληνες τῆς Τερπνῆς μέσα στὴν πενταετία 1912-16 σχεδὸν διπλασιάστηκαν, καθὼς τὸ οἰκιστικὸ καὶ ἀγροτικὸ κενὸ τῶν Τούρκων ἀναπλήρωσαν ἰσάριθμοι περίπου ἐπήλυδες ἀπὸ τὸν κοντικὸ γεωγραφικὸ περίγυρο κυρίως τῆς Βισαλτίας, τῶν πρὸς τὴ Θεσσαλονικὴ χωριῶν τοῦ Βερτίσκου, καὶ τῆς βορειοανατολικῆς Χαλκιδικῆς (Ἀρναίας, Παλαιοχωρίου, Βαρβάρας, Ὀλυμπιάδος, καὶ Σταυροῦ), ἀλλὰ σὲ μικρὸ μέρος καὶ ὅλης τῆς Β. Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ἀῶο ποταμὸ (Μητρόπουλος) μέχρι τὸν Ἑβρο (Γιαχουντούδης).

Κατὰ τὸν Α' παγκόσμιον πόλεμον, ἀπὸ τὶς 15-8-1917 μέχρι τὸ Νοέμβριον τοῦ 1918, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ὑποχρεώθηκαν ἀπὸ τοὺς συμμάχους νὰ μετακομίσουν γιὰ περισσότερον ἀπὸ ἓνα ἔτος καὶ νὰ ξανακατοικήσουν στὴν ἀρχαία θέσι του γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολι σὲ προχειρὲς κατοικίαις. ἡ μητέρα μου τότε ἦταν 5 ἐτῶν καὶ τὸ θυμόταν. καθὼς ἡ πρώτη μέρα, ποὺ τοὺς ξημέρωσε ἐκεῖ, ἦταν ἡ 16 Αὐγούστου, τοῦ λεγομένου ἁγίου Μανδηλίου, ἔκτισαν ἀμέσως γιὰ τὶς λατρευτικὰς ἀνάγκας τῶν ἑνα ναὸ τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου, ποὺ σφζόταν μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας 1950-1960, ὅποτε καὶ κτίστηκε στὸ ἴδιο δάπεδο ὁ σημερινὸς ναός.

Τὸ 1922 στὸ χωριὸ ἐγκαταστάθηκαν πολλοὶ Μικρασιάτες πρόσφυγες καὶ ὁ πληθυσμὸς του αὐξήθηκε κατὰ 47%. δηλαδὴ μέσα στὴ δεκαετία 1912-1922 διπλασιάστηκε δύο φορές καὶ συνολικὰ τετραπλασιάστηκε.

Στις 20-3-1923, μιὰ εβδομάδα μετὰ τὴν καθιέρωσι τοῦ νέου ἡμερολογίου, ἐπὶ προεδρίας τοῦ Ἀθανασίου Σταματοπούλου, τὸ Κοινοτικό Συμβούλιο, μετονομάζοντας τὸ χωριό, τοῦ ἔδωσε τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα **Τερπνή** (ΦΕΚ Β73/1923), τὸ ὁποῖο ἐκφράζει καὶ τὴ φυσικὴ ὁμορφιά του, ποὺ ἦταν πολὺ πιὸ θαυμαστὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1960, πρὶν δηλαδὴ καταστραφοῦν οἱ πολλὰς πετέες του καὶ τὰ πλατάνια καὶ οἱ μουριές καὶ οἱ μπουρμπουλιές (κελτίδες) καὶ οἱ λυγαριές.

Ἡ δημογραφικὴ ἐξέλιξι τοῦ χωριοῦ μέσα στὸν αἰῶνα μας, βάσει τῶν ἀπογραφῶν, εἶναι ἡ ἑξῆς: 1910 - κάτοικοι 590 ῥῆλληνες καὶ 380 Τοῦρκοι. 1913 - κάτοικοι 938 ῥῆλληνες μόνο (λόγω συρροῆς τῶν ἐπηλύδων τοῦ κοντινοῦ περιγύρου). 1920 κάτοικοι 1333 (λόγω κι ἄλλης συρροῆς ἐπηλύδων). 1928 - κάτοικοι 2044 (λόγω τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων). 1940 - κάτοικοι 2663. 1951 - κάτοικοι 2603 (λόγω φθορᾶς ἀπὸ τοὺς πολέμους). 1961 - κάτοικοι 2872 (πληθυσμιακὸ κορύφωμα). 1971 - κάτοικοι 2616. 1981 - κάτοικοι 2514. 1991 - κάτοικοι 2316. 2001 - κάτοικοι 2189. ἡ πτώσι τοῦ πληθυσμοῦ μετὰ τὸ 1965 ὀφείλεται κυρίως στὴ μείωσι τῶν γεννήσεων κι ἔπειτα καὶ στὴ μετανάστευσι.

Ὁ σημερινὸς πληθυσμὸς διαμορφώθηκε κατὰ τὴν τεσσαρακονταετία 1912 - 1950 (ἀπελευθέρωσι - τέλος πολέμου). καὶ στὴ δεκαετία 1940 - 50 πολλοὶ τοῦ κοντινοῦ περιγύρου κατέφυγαν γιὰ ἀσφάλεια στὴν Τερπνή. ἔτσι τὸν πληθυσμὸ τῆς ἀποτελέσαν ἐν τέλει 255 γέννη, τὸ καθένα μὲ πολλὰς ἢ λίγες οἰκογένειες. καὶ εἶναι ἐντόπιοι 98 γέννη, ἐπήλυδες τοῦ κοντινοῦ περιγύρου (Βισαλτίας, Σοχοῦ, Θεσσαλονίκης, Χαλκιδικῆς) 47 γέννη, ἐπήλυδες Δ. Μακεδονίας 4, ἐπήλυδες Δ. Θράκης 3, Ἡπειρώτες 6, Θεσσαλοὶ 1, Στερεολλαδίτες 4, Πελοποννήσιοι 1, πρόσφυγες ἀνατολικοὶ Θράκες 32, Πόντιοι 4, Μικρασιᾶτες 36, καὶ Μικρασιᾶτες Εὐρυτᾶνες 20 γέννη ποὺ ἀπὸ τὴν Εὐρυτανία (Τυμφρηστός) μετοίκησαν στὴ Μ. Ἀσία (Προῦσα) τὸ 1770 μετὰ τὴν τότε ἀνεπιτυχὴ ἑλληνικὴ ἐπανάστασι (Ὁρλωφικά), ἔζησαν ἐπὶ 4 - 5 γενεὲς ἁμικοι στὴ Μ. Ἀσία, καὶ ἤρθαν τὸ 1922 κυρίως στὴν Τερπνή, λέγονται δὲ μετὰξὺ τους Ἀγραφιῶτες ἢ Βελουχιῶτες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Τερπνιῶτες τοὺς λέν «Κρομμυδάδες». ἀπὸ τὴν Τερπνὴ πέρασαν καὶ 15 γέννη Ἀρμενίων ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1922 - 48. ἐξαφανίστηκαν καὶ 22 γέννη γιὰ τρεῖς λόγους, θηλυγονία, θάνατο, καὶ ὁμαδικὴ μετανάστευσι. τὰ γέννη τῶν ἐντοπίων ἔχουν τὸ καθένα πολλὰς οἰκογένειες, τῶν ἐπηλύδων καὶ προσφύγων λίγες ἢ καὶ μία. ἔτσι ἐνῶ τὰ γέννη εἶναι 98 ἐντόπια ἔναντι 65 τῶν ἐπηλύδων καὶ 92 τῶν προσφύγων, συνολικῶς 157, ὁ πληθυσμὸς τὸ 1922 ἦταν 800 περίπου ἐντόπιοι ἔναντι 600 ἐπηλύδων καὶ 650 προσφύγων. ἀπὸ τὰ 13 πολυπληθέστερα γέννη τὰ 11 εἶναι ἐντόπια καὶ φέρουν τὰ ὀνόματα Βλαχοδήμος ἢ Δῆμος, Γκόλας ἢ

Γκόργκας, Δροῦγκος, Ζαρίμπας, Καρατζᾶς, Καρούσης, Λιόλιας, Μπάγκαλας ἢ Γκουντνάς, Νούλης, Παπίκας, καὶ Τσίκαλας. τὸ μόνον πολυπληθὲς γένος τῶν ἐπηλύδων φέρει τὸ ὄνομα Τσελεπῆς, καὶ τὸ μόνον προσφυγικὸ τὸ ὄνομα Τερζάκης. σήμερα λόγῳ τῆς μακροχρόνιας ἐπιγαμίας ὅλα τὰ γένη τοῦ χωριοῦ εἶναι ἀνάμικτα, ἀδιαχώριστα, καὶ ἀφωμοιωμένα βιολογικῶς καὶ διαλεκτικῶς.

Οἱ μισοὶ περίπου σημερινοὶ Τερπνιώτες βρίσκονται σὲ ὀριστικὴ ἀποδημία, κυρίως στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου κυριολεκτικὰ ὑπάρχει ἄλλη μία Τερπνὴ. ἀνάμεσα στοὺς ἰσάριθμους Τερπνιώτες τῆς Τερπνῆς καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπάρχει πολὺ στενὸς δεσμός, πρᾶγμα στὸ ὁποῖο συντελοῦν τόσο ἡ μικρὴ ἀπόστασι (80 χιλιόμετρα) ὅσο καὶ ὁ Σύλλογος Τερπνιωτῶν Θεσσαλονίκης ποὺ ἤδη μετράει 20 χρόνια ζωῆς καὶ δράσεως. μία δὲ ἀπὸ τὶς δραστηριότητες τοῦ Συλλόγου εἶναι καὶ ἡ περισυλλογὴ πολλῶν παλιῶν φωτογραφιῶν καὶ ὁποιουδήποτε ἄλλου ἀρχεῖακοῦ ὑλικοῦ ἢ συλλεκτικῶν ἀντικειμένων τοῦ χωριοῦ. μερικὲς ἀπὸ τὶς φωτογραφίες ἀπαρτίζουν τὸ ἐκδεδομένο λεύκωμα «Μνῆμες ἀπὸ τὴν παλιὰ Τερπνὴ» (Θεσσαλονίκη 1998). ἐπίσης ὁ ἴδρυμένος τὸ 1977 Πολιτιστικὸς Σύλλογος τῆς Τερπνῆς τὸ 2005 ἱδρύσε στὸ χωριὸ τὸ σπουδαῖο Λαογραφικὸ Μουσεῖο τοῦ «Λάζαρος Καρούτας», ὅπου περισυλλέγονται ἀντικείμενα τοῦ προβιομηχανικοῦ ἀγροτικοῦ βίου τῆς Τερπνῆς καὶ ἀνάλογο φωτογραφικὸ ὑλικό.

Μνῆμες ἀπὸ τὴν παλιὰ Τερπνὴ. 1998

Τὰ δύο κομμάτια τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Κλαρανοῦ καὶ τῆς Ἰουλίας

8. Η ΤΕΡΠΝΗ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΜΑΥΡΟΥΔΗ

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι τοῦ Μαυρουδῆ* παραδίδεται στὸ νομὸ Σερρῶν σὲ τρεῖς παραλλαγές, (τοῦλάχιστο αὐτὲς ἔχουν καταγραφῇ καὶ δημοσιευτῇ), μία τῶν Σερρῶν¹, μία τῆς Νιγρίτης², καὶ μία τῆς Τερπνῆς³. τὸ πρόσωπο τοῦ νεομάρτυρος τῆς Χριστιανικῆς πίστεως Μαυρουδῆ, ποὺ εἶναι ὁ ἥρωας τοῦ τραγουδιοῦ, εἶναι θρυλικὸ καὶ ἀκαθόριστο, κι αὐτὸ γιατί προέρχεται ἀπὸ σύγχυσι καὶ συμπίλησι δύο προσώπων, ποὺ μαρτύρησαν σὲ διαφορετικοὺς χρόνους καὶ τόπους καὶ εἶχαν κοινὸ τὸ ὄνομα Μιχαήλ. πρὶν προχωρήσω στὴ φιλολογικὴ ἐξέτασι τοῦ τραγουδιοῦ, θὰ δώσω πολὺ συνοπτικὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς ὑποθέσεώς του, διότι αὐτὸ θὰ βοηθήσῃ πολὺ στὴν καλλίτερη φιλολογικὴ ἐκτίμησι τοῦ τραγουδιοῦ.

Γύρω στὸ 1490 μαρτύρησε στὴν Ἀδριανούπολι ὁ Ἀδριανουπολίτης Μιχαήλ Μαυροειδῆς, ἡλικιωμένος οἰκογενειάρχης, πλούσιος καὶ ἄρχοντας ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας Χριστιανούς, τιμημένος ἀπὸ τὸ σουλτάνο καὶ ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές. πρὶν ἀπὸ τὴ θανάτωσί του τοῦ προτάθηκε νὰ γίνῃ Τοῦρκος μουσουλμάνος καὶ ἀρνήθηκε. ἡ θανάτωσί του ἔγινε μὲ ἀποκεφαλισμό μὲ ξίφος. ὁ Μιχαήλ Μαυροειδῆς εἶναι ὁ πρῶτος μνημονευόμενος νεομάρτυς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως κατὰ τὴν τουρκοκρατία. τὸ μαρτύριό του ἀφηγοῦνται δύο σύγχρονοί του λόγιοι, ὁ Ἰωάννης Μόσχος, ποὺ πέθανε τὸ 1494, κι ὁ Μανουήλ ὁ μέγας ῥήτωρ.

Μετὰ 60 περίπου χρόνια, τὸ 1544, στὴ Θεσσαλονίκη μαρτύρησε ὁ νεομάρτυς Μιχαήλ ὁ Εὐρυτάν, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ Γρανίτσα τῶν Ἀγρᾶφων καὶ ἦταν νέος καὶ ἔγγαμος, ἀρτοπώλης στὸ ἐπάγγελμα. κατηγορήθηκε ὅτι ἀποπειράθηκε νὰ προσηλυτίσῃ στὴ Χριστιανικὴ πί-

* Ἀρχίζοντας τὴν εἰσήγησί μου αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ εὐχαριστήσω ἀπὸ τὴ θέσι αὐτὴ τοὺς κ.κ. Πασχάλη Ἀγγελόπουλο καὶ Ἀθανάσιο Ῥάπτη, ποὺ φρόντισαν γιὰ τὴ συμμετοχή μου στὸ συμπόσιο αὐτό.

1. Ν.Ε. Πέτροβιτς, «Ἐξισλαμισμοί», *Σερραϊκὰ Χρονικά* 2 (1957) 170.

2. Ἀ. Θηλυκός, «Τὸ τραγούδι “Ὁ Μαυρουδῆς”», *Σερραϊκὰ Χρονικά* 3 (1959) 290.

3. Εὐ. Δ. Παπαθανασίου, *Βισαλτία*, Σέρρες χ.χ., σ. 59.

στι έναν ανήλικο Τούρκο πελάτη του. κατὰ τὴ δίκη του προτάθηκε καὶ σ' αὐτὸν νὰ γίνῃ Τούρκος μουσουλμάνος, καὶ ἀρνήθηκε. αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ μάλιστα κατὰ τὴν ἀπολογία του στὸ δικαστήριον ὑποστήριξε ὅτι τὸ μωαμεθανικὸ θρήσκευμα εἶναι ἀνιστόρητο καὶ γεμάτο ψέμματα. τὸ μαρτύριό του ἀφηγεῖται ὁ σύγχρονός του ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Θεωνᾶς, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε καὶ πνευματικὸ τέκνο κι ὁ ὁποῖος πέθανε μετὰ δύο χρόνια τὸ 1546. ἡ θανάτωσι τοῦ Μιχαὴλ Εὐρυτᾶνος ἐγένε μὲ καῦσι στὴν πυρά.

Τὸ 1799 ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης στὸ *Νέον Μαρτυρολόγιον* του περιέλαβε μιὰ διασκευὴ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Θεωνᾶ Θεσσαλονίκης γιὰ τὸ Μιχαὴλ Εὐρυτᾶνα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ *Κατὰ τὸ ἀφμδ' ἔτος ἐμαρτύρησεν ὁ ἅγιος Μιχαὴλ ὁ Μαυρουδῆς*⁴. στὴ σύγχυσι τῶν δύο προσώπων ἔχουμε ἀφ' ἑνὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μιχαὴλ Εὐρυτᾶνος καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδριανουπολίτου Μιχαὴλ Μαυροειδοῦς. ὁ δημοτικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος *Μαυρουδῆς* ἀντὶ *Μαυροειδῆς* δείχνει γνῶσι τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Μετὰ 140 χρόνια, τὸ 1938, τὰ δύο πρόσωπα τῶν νεομαρτύρων ξεχώρισε ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης στηριγμένος σὲ τεκμήρια ἀμάχητα· τίς ἀφηγήσεις τῶν μαρτυρίων τους, τὴν ἄμεση καταγραφὴ τῶν ἀφηγήσεων ἀπὸ αὐτόπτες καὶ ἐπισήμους συντάκτες, τοὺς πολὺ διαφορετικοὺς χρόνους καὶ τόπους καταγωγῆς καὶ θανατώσεως, τὸ διαφορετικὸ ἐπίθετο τῶν μαρτύρων, τὸ διαφορετικὸ τρόπο ἐκτελέσεως, τὴ διαφορετικὴ κοινωνικὴ, οἰκονομικὴ, κι ἐπαγγελματικὴ τους κατάστασι, κλπ.⁵. τὰ συμπεράσματα τοῦ Εὐστρατιάδου δέχτηκαν τόσο ὁ Κουρτίδης τὸ 1939, ὅσο κι ὁ Σοφιανὸς τὸ 1983⁶, καὶ σήμερα δὲν ὑπάρχει πλέον καμμία σύγχυσι.

Ἡ σύγχυσι τῶν προσώπων τῶν δύο νεομαρτύρων ἐγένε πρῶτα στὸ ἐξεταζόμενο δημοτικὸ τραγούδι τοῦ Μαυρουδῆ, τὸ ὁποῖο ἀποδεικνύεται ἔτσι ὅτι ὑπῆρξε ἡ πηγὴ ποὺ παραπλάνησε τὸ Νικόδημο Ἀγιορείτη καὶ τοῦ δημιούργησε τὴν ἐντύπωσι ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα πρόσωπο. ἔτσι τὸ τραγούδι χρονολογεῖται κιόλας ὡς ἀρχαιότερο ἀπὸ τὸ ἔτος 1799. εἶναι δὲ πολὺ φυσικὸ νὰ ὑπῆρχε τὸ τραγούδι καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτό, διότι, ἂν ἓνα πρόσωπο ἢ γεγονὸς δὲν τραγου-

4. Νικόδημος Ἀγιορείτης, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Ἀθήνα 1961, σσ. 52-57' βλ. καὶ Κ. Σάθας, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Ἀθήναι 1868, σ. 626.

5. Σ. Εὐστρατιάδης, «Ὁ νεομάρτυς Μιχαὴλ Μαυροειδῆς ὁ Ἀδριανουπολίτης», *Θρακικά* 10 (1938) 7-15.

6. Κ. Γ. Κουρτίδης, «Σημειώσεις», *Θρακικά* 12 (1939) 401' Δ. Ζ. Σοφιανός, «Ὁ νεομάρτυς Μιχαὴλ Μαυροειδῆς ὁ Ἀδριανουπολίτης», Ἀθήνα 1984, σσ. 8-9, 28-29' βλ. καὶ *Θεολογία* 54 (1983) 779-816' 55 (1984) 237-256, 435-458, 739-711.

δηθῇ στὰ ἐπόμενα 30 χρόνια τὸ πολύ, ἔπειτα εἶναι τελείως ἀπίθανο νὰ τραγουδηθῇ.

Πέρυσι, τὸ 1995, μόνον ὁ Εὐ. Παπαθανασίου, στὸ ἔργο του *Βισαλτία*⁷, ταύτισε τὸ Μαυρουδῆ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ μ' ἓνα τρίτο πρόσωπο, τὸ λήσταρχο Νικόλαο ἀπὸ τὴν Τσιαρπίστα ἢ Τσερπίστα⁸, τὴ σημερινὴ Τερπνή, τοῦ ὁποῖου ὁ πατέρας λεγόταν στὸ μικρὸ του ὄνομα Μαυρουδῆς⁹. ὁ Νικόλαος ἦταν ἀρχηγὸς δωδεκαμελοῦς

7. Εὐ. Δ. Παπαθανασίου, ὁ.π., σσ. 58-59 (τὸ παρὸν βιβλίο δὲν ἔχει χρόνο καὶ τόπο ἐκδόσεως, ἀλλὰ στὴ βιβλιογραφία ποὺ χρησιμοποιεῖ περιλαμβάνει καὶ δύο βοηθήματα ἐκδεδωμένα τὸ 1995' βλ. σελ. 173).

8. Στὸ Ekrem Hakki Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul 1982, σ. 284, ἐγγραφή No 2661, γράφεται· «2661 CERPISTE(?) Kariyesi CAMII: (Ἐν. Κ.Κ.) 178. def. de mündericdir». στὴν παράδοσι τῶν Τερπνιωτῶν τὸ χωριὸ λέγεται *Τσιαρπίστα* ἢ *Τσερπίστα* ἢ *Τσιρπίστα*. τὸ *Τζ* ἀντὶ *Τσ* σὲ ὠρισμένες γραπτὲς πηγὲς προφερόταν *τσ*, ὅπως καὶ στὸ Νικόδημο Ἀγιορείτη τὰ γνωστὰ *ἔτζι*, *Γρανίτζα*, *κορίτζι* κλπ. προφερόνταν *ἔτσι*, *Γρανίτσα*, *κορίτσι*, κλπ.. εἶναι ἀπλῶς ζήτημα γραφικῆς παραστάσεως καὶ ὄχι πραγματικῆς προφορᾶς. τὸ τουρκικὸ ὄνομα *Τσιαρπίστα*, ποὺ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἀρχικὸ αὐτοῦ τοῦ τύπου, παράγεται ἀπὸ τὸ *τσιάρπ*, δηλαδὴ ἀντλητικὸ κουβαδάκι νεροῦ ἢ κατ' ἐπέκτασι ἀντλητικὸς τροχὸς μὲ τέτοια κουβαδάκια ἢ καὶ πηγή, ὅποτε τὸ ὄνομα σημαίνει περίπου *Πηγή ἢ Κρήνη ἢ Αἰγαί*. προφανῶς ὀφείλεται στὴ μεγάλη πηγή ποὺ ὑπάρχει στὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τοῦ χωριοῦ, στὴ θέσι Κηφισιά. ὑπάρχει καὶ παλιὰ σχετικὴ παράδοσι στὴν Τερπνή, ποὺ λέει ἀκριβῶς αὐτό.

9. Τὸ πρακτικὸ τῆς δίκης τῶν ληστῶν, ὅπως μεταφράζεται ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ἀρχεῖο, ἔχει ὡς ἑξῆς.

143.

Κ. 36/131

Τὸ μεσονύκτιον τῆς Τετάρτης, 20ῆς Σιαμπάν τοῦ ἔτους τούτου, δώδεκα ληστὰι εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χατζῆ Ἑλίας υἱοῦ Σινάν, κατοικοῦ τοῦ χωριοῦ Βυσώκας τοῦ δήμου Μπογδάν τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἐλήστευσαν καὶ διήρπασαν τὰ πράγματά του ἐπιχειρήσαντες νὰ φονεύσουν τοῦτον.

Ἐρύννης καὶ διώξεως τότε γενομένης, εἶχε συλληφθῇ διὰ τοῦ τιμαριούχου τῆς Βυσώκας ὁ ἐκ τοῦ χωριοῦ Τσερπίστης τοῦ καζᾶ Σερρῶν ληστὴς Νικόλαος υἱὸς Μαυρουδῆ, προσαχθεὶς δὲ ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικείου καὶ κατ' ἀντιμωλίαν τοῦ ῥηθέντος Χατζῆ Ἑλίας καὶ δικασθεὶς, ὡμολόγησεν ὅτι: «Εἰσῆλθον τὸ μεσονύκτιον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, διήρπασα τὰ πράγματά του καὶ ἐπεχείρησα νὰ φονεύσω καὶ τὸν ἴδιον». ἐκ τῶν ληστευθέντων πραγμάτων αὐτοῦ τινὰ εὐρεθέντα ἐπεστράφησαν, ὁ δὲ ληστὴς ἐξετελέσθη.

Κατόπιν τούτου ἀνεζητήθησαν καὶ οἱ σύντροφοί του, συνελήφθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Μουσταφά, τιμαριούχου τοῦ πλησίον τοῦ χωριοῦ τούτου κειμένου χωριοῦ Σωχοῦ, οἱ ῥαγιαῖδες καὶ ἐκ τοῦ καζᾶ γενιτζῆ Νέστου καταγόμενοι Σταμάτης υἱὸς Βαρσάμη Σαπουντζῆ, καὶ Στογιάννης υἱὸς Ζαχαρίου, οἵτινες προσαχθέντες ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικείου ὡμολόγησαν ἐπίσης ὅτι ἦσαν σύντροφοι τοῦ ἀνωτέρω ληστοῦ, ὅτι εἰσῆλθον ὁμοῦ κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς ῥηθείσης ἡμερομηνίας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χατζῆ Ἑλίας καὶ διήρπασαν τὰ πράγματά του καὶ ὅτι ἔλαβον ὡς μερίδιον ἀνὰ ἐξήκοντα γρόσια ἕκαστος. μετὰ ταῦτα ἐξητάσθη ἡ διαγωγὴ καὶ τὸ παρελθὸν τούτων ἀπὸ τοὺς ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Σωχοῦ Ἱμπραχίμ Τσελεμπή υἱὸν Μαχμούτ, Μουσταφά Τσελεμπή υἱὸν Ἰσμαήλ, Δεμίρ Μουσταφά υἱὸν Ἀχμέτ, καὶ ἐκ τῶν ῥαγιαδῶν τοῦ χωριοῦ τούτου

ληστρικής συμμορίας, πού μαζί μ' αὐτή τὸ 1726 μῆκε μιὰ νύχτα στὸ σπίτι ἐνὸς Τούρκου τῆς Βυσώκας (σημερινῆς Ὑσσης), τὸν λήστεψε, κι ἀποπειράθηκε νὰ τὸν σκοτώσῃ κιόλας. ὕστερα ἀπὸ λίγο ὁ τιμαριούχος τῆς Βυσώκας Μουσταφὰ ἀγᾶς συνέλαβε τὸ Νικόλαο, ὁ ὁποῖος ὠδηγήθηκε στὸ ἱεροδικεῖο. ἐκεῖ ὠμολόγησε τὴ ληστεία καὶ τὴν ἀπόπειρα φόνου. καταδικάστηκε σὲ θάνατο, καὶ ἐκτελέστηκε. μετὰ λίγες μέρες συνελήφθησαν καὶ δύο ἄλλοι ἀπὸ τὴ συμμορία, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ μαρτυρία ἐννέα μαρτύρων, τριῶν Τούρκων καὶ ἑξ Ἑλλήνων Χριστιανῶν, καταδικάστηκαν ἐπίσης σὲ θάνατο καὶ ἐκτελέστηκαν. δὲν ὑπάρχει καμμία ἀπολύτως πληροφορία ἢ πηγὴ πληροφοριῶν ἢ παράδοσι, ἀπὸ τὴν ὁποία νὰ προκύπτῃ ἔστω καὶ σὰν ὑπαινιγμὸς ὅτι ἡ ληστρική πρᾶξι τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὴν Τσιαρπίστα καὶ τῆς συμμορίας του εἶχε κάποιο ἐπαναστατικὸ χαρακτήρα ἢ ὅτι πῆρε ἔπειτα στὸ δικαστήριον ἔστω καὶ ἐν μέρει τὴ μορφὴ ὁμολογίας τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, γιὰ τὴν ὁποία νὰ μαρτύρησαν, ἢ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Τσιαρπίστας θεωροῦσαν τὸ Νικόλαο ἥρωα, ἀγωνιστὴ, ἐπαναστάτη, μάρτυρα, ἢ ὅτι τὸν ταύτιζαν μὲ τὸ Μαυρουδῆ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἢ ἔστω ὅτι ἔλεγαν Μαυρουδῆ τὸ Νικόλαο. τὸ γνωστὸ τους δημοτικὸ τραγούδι, πού τραγουδοῦσαν, ἦταν γι' αὐτοὺς τελείως ἄσχετο μὲ τὸ λήσταρχο Νικόλαο, τὸν ὁποῖο οὔτε ποτὲ θυμοῦνταν οὔτε κἂν γνωρίζαν. στὴν κατοπινὴ Τσιαρπίστα καὶ σημερινὴ Τερπνὴ ὁ λήσταρχος Νικόλαος ὑπῆρξε λησμονημένος καὶ τελείως ἄγνωστος. μόνο σήμερα εἶναι γνωστὸς καὶ μόνο σὲ εἰδικοὺς ἀπὸ μία σύντομη καὶ τέως ἄσημη ἐγγραφὴ στὸ τουρκικὸ δικαστικὸ ἀρχεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, πού ἐγινε γνωστὴ μόνο μετὰ τὴ μετάφρασι καὶ δημοσίευσιν τοῦ ἀρχείου ἀπὸ τὸ Βασδραβέλη τὸ 1952.

Ζαχαριὰν υἱὸν Δήμου, Πούλιον υἱὸν Γιάκου, Πύρρον υἱὸν Δημητρίου, Γεώργιον υἱὸν Πασαμέρη, Μίχον υἱὸν Δούκα, καὶ Ἀστέριον υἱὸν Πορόδου, ἅπαντες δὲ κατέθεσαν ὡς μάρτυρες ὅτι οἱ ῥηθέντες Σταμάτης καὶ Στογιάννης εἶναι λησταὶ καὶ καθ' ἑξὶν ληστεύουν καὶ φονεύουν ἀνθρώπους, καταγίνονται δὲ μὲ κακουργήματα, καὶ πρόπει νὰ ἐξοντωθοῦν. ὑπάρχει ἐπίσης καὶ φετβᾶ διαλαμβάνων ὅτι λησταί, οἵτινες ἔχουν διαρκῶς ὡς ἔργον τὴν ληστείαν τὸν φόνον καὶ τὴν δημιουργίαν ἀναστατώσεων, εἶναι πρόπον νὰ θανατῶνται διαταγὴ τοῦ ἔχοντος τὸ δικαίωμα τοῦτο. ὅθεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ φετβά τούτου διετάχθη ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου ἡ θανάτωσις αὐτῶν. ἐφ' ᾧ ἐξεδόθη κατόπιν αἰτήσεως τὸ παρόν.

Τῇ 10ῃ Σεβᾶλ 1138 (= 11.6.1726).

Οἱ μάρτυρες: Μεχμέτ ἐφέντης, Ὁσμὰν ἐφέντης, Σεῖχ ἐφέντης, Ἰσχάκ ἀρχικλητῆρ, Τσοκαδάρ Ἀχμέτ, Ὁμέρ Τσελεμπή κλητῆρ, Ταχτάμπαση Ἱμπραχίμ, Φουαδὴ γραμματεὺς, καὶ λοιποί.

Ἰ. Κ. Βασδραβέλης, *Ἱστορικά ἀρχεῖα Μακεδονίας - Α΄, Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912*, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 181, Νο 143. ὅτι ὁ τιμαριούχος τῆς Βυσώκας λεγόταν Μουσταφὰ λέγεται στὴν πρᾶξι 139, πού ἀφορᾷ σὲ ἄλλο θέμα.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι τοῦ Μαυρουδῆ εἶναι στὸ εἶδος τοῦ ἐπικο-
λυρικοῦ μὲ δραματικὰ στοιχεῖα, δηλαδὴ *παραλογή*¹⁰, ὅπως λέγεται τὸ
εἶδος αὐτὸ στὴν ἐλληνικὴ λαογραφικὴ ὁρολογία, ἢ μπαλλάντα (bal-
landa), ὅπως λέγεται στὴν ἀντίστοιχη εὐρωπαϊκὴ ὁρολογία. ἂν καὶ τὰ
περισσότερα ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι, ὅπως τὰ χα-
ρακτηρίζει ὁ Σ. Κυριακίδης, *πλαστά*, ἐν τούτοις τὸ ἐξεταζόμενο ἔχει
ἱστορικὸ πυρῆνα. Ξεκίνησε ἀπὸ δύο πρόσωπα καὶ δύο γεγονότα καὶ
κατέληξε σὲ θρύλο γύρω ἀπὸ ἓνα πρόσωπο καὶ ἓνα γεγονός. στὴ συ-
νέχεια παραθέτω καὶ τὶς τρεῖς παραλλαγές του στὸ νομὸ Σερρών, τὴ
σερραϊκὴ, τὴ νιγριτινὴ, καὶ τὴν τερπνιώτικη, ὅπως περισυλλέχθηκαν
καὶ καταγράφηκαν ἀνὰ μία ἀντιστοίχως ἀπὸ τοὺς Πέτροβιτς, Θηλυ-
κό, καὶ Παπαθανασίου.

Α΄

Παραλλαγή Σερρών
(ὑπαγόρευσι Ἀντωνίου Σ. Τεκέ, Σερραίου ἱατροῦ.
Περυσυλλογὴ Νατάλη Πέτροβιτς)

- Μαυρουδῆς πουλεῖ κρασί
κάτω στὴν Ἀνατολή.
τῶπιναν οἱ Χριστιανοὶ
κι τὸν καλοπλέρωναν,
5 τῶπιναν κι οἱ Τοῦρκ’
κι δὲν τὸν πλέρωναν.
Θύμουσι κι οὐ Μαυρουδῆς
κι τὴν πίστ’ τοὺς ἔβρισι.
τοὺ μαθαίν’ ὅλ’ ἡ Τουρκιά,
10 ἔτρεξαν τοὺν ἄρπαξαν
στὴ φωτιά τοὺν ἔρριξαν.
Γένου Τοῦρκος, Μαυρουδῆ,
νὰ κερδήῃς τὴν Τουρκιά
κι ὅλη τὴν Ἀρβανιτιά.
15 Τοῦρκος Μαυρουδῆς δὲ γίνιτι.
κάλλιο στὴ φωτιά νὰ μῶ,*

10. Ὁ ὅρος στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ θεατρικὴ ὁρολογία ἦταν *παρακαταλογή*, στὴ
δημώδη ἀρχαϊκὴ ποίησι *ἐπιλογή*, στὴ νεώτερη κυπριακὴ δημοτικὴ ποίησι *περιλογή*, καὶ
στὴν ἐλληνικὴ λαογραφικὴ ὁρολογία *παραλογή* (Δ. Καμπούρογλους, Ν. Πολίτης, Σ.
Κυριακίδης). Σ. Κυριακίδης, *Τὸ δημοτικὸ τραγούδι*, Ἀθήνα 1990, σ. 65. Δ. Πετρόπου-
λος, *Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια*, [Βασικὴ βιβλιοθήκη (σειρὰ πρώτη) ἀρ. 46], τ. 1,
Ἀθῆναι 1958, εἰσαγωγή, σ. κδ’ - κε’ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, *Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγού-
δια*, τ. 1, Ἀθῆναι 1962, εἰσαγωγή (Γ. Σπυριδάκης), σ. ιθ’.

παρὰ Τοῦρκος νὰ γενῶ.
 Σὰ λαμπάδα ἔκαιγι,
 σὰ θυμιάμα μύριζι.

Β΄

Παραλλαγή Νιγρίτης
 (Περισυλλογή Ἀστερίου Θηλυκοῦ)

- Κάτω στὴν Ἀνατολὴ
 Μαυρουδῆς πουλεῖ κρασί.
 ὅλ' οἱ Τοῦρκοι τοῦπιναν,
 μὰ παρὰ δὲν ἔδουναν.*
- 5 *θύμουσι κι Μαυρουδῆς
 τ'ς ἔβρισι τὴν πίστι τους.
 Πιάσι τουν τὸν κιαρατᾶ,
 ῥίξι τι μὲς στὴ φουτιά.
 ἔτριξαν τὸν ἄρπαξαν,*
- 10 *κίντσαν κι τὸν πάηναν.
 κεῖ ποὺ τὸν ἰτοίμαζαν,
 ὅλνοι τὸν ἀνέγκαζαν·
 Γένου Τούρκους, Μαυρουδῆ,
 νὰ χαρῆς τὰ νιάτα σου.*
- 15 *Σταθῆτε, μπρὲ Σκυλότουρκοι,
 ὡς νὰ ἔρτ' ἡ μάννα μου.
 νὰ κι ἡ μάννα τ' ἔρχιτι
 κλαίουντας θρηνίζουντας
 τὰ μαλλιά τραβίζουντας.*
- 20 *Τί μὲ λές, μπρὲ μάννα μου,
 τί μὲ λές κι σὺ νὰ γέν';
 θέλεις Τούρκους νὰ γραφτῶ
 ἢ μὲς στὴ φουτιά νὰ μπῶ;
 Κάλλιο Τούρκους νὰ γραφτῆς*
- 25 *πάρα στὴ φουτιά νὰ μπῆς.
 Σταθῆτε, μπρὲ Σκυλότουρκοι,
 ὡς νὰ ἔρτ' κι ἀγάπη μου.
 νὰ κι ἀγάπη πῶρχιτι
 κλαίουντας θρηνίζουντας*
- 30 *τὰ μαλλιά τραβίζουντας.
 Τί μὲ λές, ἀγάπη μου,
 τί μὲ λές κι σὺ νὰ γέν';
 θέλεις Τούρκους νὰ γραφτῶ
 ἢ μὲς στὴ φουτιά νὰ μπῶ;*

- 35 *Κάλλιο στή φουτιά νά μπῆς,
πάρα Τούρκους νά γραφτῆς.
κι ἀγκαλιάζουντι κι οἱ δύο,
ρίχνουντι μέσ στή φουτιά.
Σὰ λαμπάδες ἔκιγαν,*
- 40 *σὰ θυμιάμα μύριζαν.
πιριστέρια ἔγιναν,
στά οὐράνια πέταξαν.*

Γ'

Παραλλαγή Τερπνῆς
(Περισυλλογή Εὐαγγέλου Παπαθανασίου)

- Μαυρουδῆς πουλᾷ κρασί
κάτω στήν Ἀνατολή.
ὅλοι οἱ Τοῦρκοι τῶπιναν,
δέν τὸν καλοπλέρωναν.*
- 5 *θύμωσε κι ὁ Μαυρουδῆς,
ἔβρισε τὴν πίστι τους.
Πιάστε τον τὸν κερατᾶ,
ρίξτε τον μέσ στή φωτιά·
πιάστε τον τὸν κερατᾶ,*
- 10 *γιὰ νὰ τὸν τουρκέψουμε.
Γιὰ σταθῆτε, ρε σκυλιά,
ὥσπου νᾶρθῇ ἡ μάννα μου.
νὰ κι ἡ μάννα τ' πῶρεται
κλαίγοντας θρηνίζοντας*
- 15 *τὰ μαλλιά τραβίζοντας.
Τί με λές, μαννούλα μου;
θέλεις Τοῦρκος νὰ γραφτῶ,
θέλεις στή φωτιά νὰ μπῶ;
Κάλλιο Τοῦρκος νὰ γραφτῆς*
- 20 *πέρι στή φωτιά νὰ μπῆς.
Πιάστε τον τὸν κερατᾶ,
ρίξτε τον μέσ στή φωτιά.
Γιὰ σταθῆτε, ρε σκυλιά,
ὥσπου νᾶρθῇ ἡ ἀδερφή μ'.*
- 25 *νὰ κι ἡ ἀδερφή τ' πῶρεται
κλαίγοντας θρηνίζοντας
τὰ μαλλιά τραβίζοντας.
Δέ με λές, ρε ἀδερφή μ',
θέλεις Τοῦρκος νὰ γραφτῶ,*

- 30 *θέλεις στή φωτιά νά μπῶ;
Κάλλιο Τοῦρκος νά γραφτῆς
πέρι στή φωτιά νά μπῆς.
Πιάστε τον τὸν κερατᾶ,
ρίξτε τον μέσ στή φωτιά.*
- 35 *Γιὰ σταθῆτε, ῥέ σκυλιά,
ὥσπου νᾶρθῇ ἡ ἀγάπη μου.
νά κι ἀγάπη τ' πῶρχεται
κλαίγοντας θρηνίζοντας
τὰ μαλλιά τραβίζοντας.*
- 40 *Δέ με λές, ἀγάπη μου,
θέλεις Τοῦρκος νά γραφτῶ
θέλεις στή φωτιά νά μπῶ;
Κάλλιο στή φωτιά νά μπῆς
πέρι Τοῦρκος νά γραφτῆς.*
- 45 *κι ἀγκαλιάστηκαν τὰ δύο,
ρίχτηκαν μέσ στή φωτιά.
σὰ λαμπάδα ἔκαιγαν,
σὰ θυμάμα μύριζαν.
περιστέρια γίνηκαν,*
- 50 *στά οὐράνια πέταξαν¹¹.*

Ἡ περίπτωση τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ εἶναι λαογραφικῶς ἐξαιρετική. βρισκόμαστε στὰ ἴχνη τῆς γενέσεως καὶ τῆς διαπλάσεως ἐνὸς δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. μποροῦμε δηλαδὴ νὰ παρακολουθήσουμε ἀπὸ κοντὰ πῶς γίνεται καὶ στή συνέχεια πῶς διαπλάθεται ἓνα δημοτικὸ τραγούδι. μᾶς βοηθοῦν πολὺ σ' αὐτὴ τὴν ἐργαστηριακὴ, ἂς τὴν πῶ ἔτσι, παρακολούθησι τόσο τὸ ὅτι οἱ παραλλαγές εἶναι τρεῖς ὅσο καὶ τὸ ὅτι ἡ χρῆσι τους ὡς τραγουδιῶν εἶναι διαφορετικὴ. γιὰ ἄλλη χρῆσι προωριζόταν ἢ σύντομη σεραϊκὴ παραλλαγή καὶ γιὰ ἄλλη οἱ ἐ-

11. Καὶ στὶς τρεῖς καταγραφές ὑπάρχουν καταγραφικὰ λάθη καὶ ἀσυνέπειες, ὅπως τὸν - τούν, ἔκαιγε - μύριζι (Πέτροβιτς), *Μαυρουδῆς* - *Μαυρουδῆς*, *κάλλιο* - *κάλλιω*, *ἀγκαλιάζονται* - *ρίχνουντι* (Θηλυκός), *πουλᾶ, [καί] τὰ μαλλιά τραβίζοντας* (Παπαθανασίου). ὁ Παπαθανασίου διορθώνει ἐλαφρῶς τὴ γλῶσσα πρὸς τὸ λογιώτερο, ἀποφεύγοντας τὸ βόρειο ἰδίωμα (ο - ου, ε - ι, κλπ.). ἐπίσης οἱ δύο πρῶτοι συλλέκτες ἐπαναλαμβάνουν δυὸ φορὲς στὸ ἴδιο σημεῖο διαφόρους στίχους, *κι τὴν πίστ' τοὺς ἔβρισι* (Πέτροβιτς), *κλαίοντας θρηνίζοντας* (Θηλυκός), προκειμένου μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ συμπληρώσουν πρὸς τὸ ἀρτιώτερο τὶς στροφές ποὺ προσδιορίζουν, ἐνῶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, τοῦ εἶδους αὐτοῦ τοῦλάχιστο, δὲν ἔχουν ποτὲ στροφές. καὶ ὁ Παπαθανασίου προσπαθεῖ ἀνεπιτυχῶς νὰ προσδιορίσῃ δίστιχα, ἐνῶ οὔτε τέτοια ὑπάρχουν στὸ εἶδος αὐτό.

κτενέστερες παραλλαγές της Νιγρίτης και της Τερπνής. και ἡ χρῆσι ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στὴ διάπλασι τοῦ τραγουδιοῦ.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι δὲν γίνεται μὲ τὴν ταυτόχρονη σύμπραξι πολλῶν λαϊκῶν ποιητῶν σὲ μιὰ συναναστροφή, ὅπως κακῶς νομίζεται καὶ λέγεται. τὸ δημοτικὸ τραγούδι στὴν ἀρχὴ εἶναι, νομίζω, προσωπικὴ ποίησι ὅπως καὶ κάθε ποίημα τῆς λόγιας καὶ ἔντεχνης ποιήσεως. ἡ διαφορὰ του στὴν ἀρχὴ εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς αὐτοῦ ποὺ πρόκειται νὰ γίνη δημοτικὸ τραγούδι δὲν ἔχει τὰ μέσα νὰ τὸ δημοσιεύσῃ σὲ πάγια ἐντυπῆ ἢ ἀπλῶς γραπτὴ μορφή καὶ νὰ τὸ διαδώσῃ σὲ πολὺ εὐρὺ κοινό. εἶναι ἀγράμματος ἢ ἴσως κι ἀναλφάβητος, εἶναι ἄσημος, δὲν ὑπάρχει στὸ χρονικὸ ἢ τοπικὸ περιβάλλον του τυπογραφία, ἢ ὁ ἴδιος δὲν ἔχει τοὺς πόρους νὰ τὸ τυπώσῃ, δὲν ξέρει τί εἶναι τὸ προνόμιο τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας καὶ τοῦ κοπυράιτ (copyright), δὲν ἔχει ἀξιώσι ταλαντούχου ποιητοῦ, οὔτε ἴσως φρονεῖ ὅτι ὁ ποιητὴς εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους θνητούς, δὲν ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴν ιδέα ὅτι εἶναι ἐμπνευσμένος, δὲν προστατεύει τὸ δημιουργήμα του, κι ἂν εἶναι ἓνας τυχαῖος ὀργανοπαίχτης καὶ τραγουδιστής, δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴ στιγμιαία ἐκμετάλλευσιν τοῦ δημιουργήματός του στὴν τρέχουσα ψυχαγωγία. σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ ὡς πιθανώτατο τὸ ὅτι καὶ τὸ ποίημά του στὴν ἀρχὴ εἶναι πολὺ μικρῆς ἢ καὶ ἀνύπαρκτης ποιητικῆς ἀξίας. σπουδαῖο ἔργο τέχνης γίνεται πολὺ ἔπειτα μὲ τὴ μακροχρόνια τριβὴ τῶν ἀπεριορίστων διασκευῶν καὶ βελτιώσεων. διότι στὴ συνέχεια τὸ ἄτεχνο καὶ ἄκομψο τραγούδι, καθὼς κυλιέται ἀδέσποτο σὰν τὴν κακοσπασμένη πέτρα μέσα στὰ κύματα τῆς ἀνεξέλεγκτης χρήσεως, στρογγυλεῖται καὶ λειαίνεται σιγὰ σιγὰ σὰν τὸ παραθαλάσσιο βότσαλο τόσο στὰ νοήματα καὶ στὴ δομὴ του ὅσο καὶ στὴ γλωσσικὴ διατύπωσί του καὶ στὴ μουσικὴ του. καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, δεκαετίες ἢ καὶ αἰῶνες, καθὼς περνάει κάθε χρόνο ἀπὸ *σαράντα κύματα*, δηλαδὴ σαράντα στόματα καὶ σαράντα κλαρίνα, γίνεται ἀριστούργημα. ὁ ἀρχικὸς ποιητὴς του εἶναι ἓνας, οἱ διασκευασταὶ του εἶναι πολλοί. σχεδὸν ὁ κάθε χρήστης τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι καὶ λίγο ποιητὴς του, ἐφ' ὅσον ὁ καθένας τὸ διασκευάζει καὶ τὸ προσαρμόζει. νομίζω δὲ ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ τέτοια δημιουργήματα χάνονται γιὰ πάντα στὴ λήθη, ἐπειδὴ εἶναι ἀνάξια νὰ ἐπιβιώσουν. γι' αὐτὸ τὰ πολὺ λιγώτερα, ποὺ ἐπιβιώνουν μετὰ ἀπὸ σκληρὴ καὶ χωρὶς οἶκτο ἐπιλογή, εἶναι ὅπωςδήποτε ἀριστουργήματα.

Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἐξεταζόμενο δημοτικὸ τραγούδι τοῦ Μαυρουδῆ, τὸ μετρικῶς ἄτεχνο ἀκόμη, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιβίωσι εἶναι ὀριακὴ. θέλω νὰ πῶ ὅτι δὲν περιλήφθηκε στὶς μεγάλες πανελληνίες συλλογὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν, διότι ἡ χρῆσι του ὑπῆρξε μᾶλ-

λον περιορισμένη. καὶ μόλις πού διασώθηκε. ἂν στὰ χρόνια μας, μὲ τὴν τόσο πληθωρική καταγραφή, δὲν βρίσκονταν κάποιοι νὰ τὸ καταγράψουν, τὸ τραγούδι αὐτὸ προωριζόταν μᾶλλον γιὰ τὴ λήθη. ἂν θέλουμε νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, τὸ διέσωσε ἡ ὑπερβολικὴ ζήτησι ἀπὸ εἰδικούς, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴ μας.

Τὸ τραγούδι μας πρῶτα ἀπ' ὅλα κληρονόμησε τὸ ὄνομα *Μαυροειδής*, στὸ δημοτικὸ τύπο *Μαυρουδής*, ὅπωςδὴποτε ἀπὸ τὸν Ἀδριανουπολίτη μάρτυρα πού εἶχε αὐτὸ τὸ ἐπίθετο, διότι τὸν Εὐρυτᾶνα μάρτυρα δὲν τὸν ἔλεγαν ἔτσι. ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀδριανουπολίτου ἐπίσης τοῦ ἔμεινε ὁ πρῶτος ἢ δεύτερος στίχος *Κάτω στὴν Ἀνατολή*. στὸ νομὸ Σερρών σὲ καμμιά περίπτωσι δὲν μπορεῖ νὰ λεχθῇ *Ἀνατολή* ἢ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ μόνο ἡ Ἀδριανούπολι, οὔτε καὶ τὸ *κάτω*, πού δηλώνει πολὺ μακρινὴ ἀπόστασι, μπορεῖ νὰ λεχθῇ στίς Σέρρες γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. μπορεῖ νὰ λεχθῇ μόνο γιὰ τὴν Ἀδριανούπολι. τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα, ὄνομα καὶ ἀπόστασι, δείχνουν ὅτι καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ μαρτύριο τοῦ Μιχαήλ Εὐρυτᾶνος στὴ Θεσσαλονίκη ὑπῆρχε δημοτικὸ τραγούδι γιὰ τὸ Μιχαήλ Μαυροειδῆ τὸν Ἀδριανουπολίτη, τὸ ὁποῖο τραγουδιόταν καὶ στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη ὅπωςδὴποτε, Σέρρες, Νιγρίτα, κλπ.. τὸ ὅτι ὁ δημῶδης τύπος τοῦ ὀνόματος *Μαυρουδής*, παρ' ὅλο πού προέρχεται ἀπὸ ἐπίθετο (κάτι πού οἱ χρήστες τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου τραγουδιοῦ δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ τὸ ξέρουν), δινόταν στὰ μέρη τῆς Νιγρίτης σὰ βαπτιστικὸ ὄνομα (ἢ Τερπνὴ ἔχει καὶ ντόπιους καὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Θράκη μὲ βαπτιστικὸ ὄνομα Μαυρουδής), δείχνει ὅτι ὁ Ἀδριανουπολίτης ἅγιος τιμοῦνταν σὰν τέτοιος καὶ ἴσως καὶ γιορταζόταν. καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ ἤξεραν οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὸ τραγούδι, ἐφ' ὅσον τὸ ἤξεραν στὸ δημοτικὸ του τύπο *Μαυρουδής*. τὸ *Μαυροειδής* δύσκολα μπαίνει σὲ ποιητικὸ μετρικὸ πόδα. τέλος τέταρτο στοιχεῖο πού μαρτυρεῖ τὴν πρὸ τοῦ Εὐρυτᾶνος μάρτυρος ὑπαρξί τέτοιου τραγουδιοῦ καὶ τὴ διάδοσί του μάλιστα καὶ στὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ στὴν Ἡπειρο, εἶναι ὅτι στὴ σύντομη σεραϊκὴ παραλλαγὴ, ὅταν οἱ Τοῦρκοι προτείνουν στὸ μάρτυρα νὰ γίνῃ Τοῦρκος, ἀνάμεσα στίς ἄλλες ἀμοιβές τοῦ ὑπόσχονται ὄχι μόνο *τὴν Τουρκιά* ἀλλὰ καὶ τὴν *Ἀρβανιτιά*. ἡ δὲ *Ἀρβανιτιά* ἦταν μιὰ δεύτερη *Τουρκιά*, μιὰ δεύτερη ἐπικράτεια μέσα στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Προφανῶς ἀμέσως μετὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Μιχαήλ Εὐρυτᾶνος στὴ Θεσσαλονίκη τὸ τραγούδι ἄρχισε νὰ τραγουδιέται καὶ γι' αὐτόν, καὶ σιγὰ σιγὰ ἔπαιρνε τὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορίας του· ὅτι ὁ μάρτυς ἦταν ἔμπορος κρασιοῦ (*Μαυρουδής πουλεῖ κρασί*), ἐπειδὴ ἦταν ἀρτοποιὴς καὶ προφανῶς πουλοῦσε δευτερευόντως καὶ ἄλλα τρόφιμα καὶ ποτά· ὅτι τοὺς Τούρκους *τοὺς ἔβρισε τὴν πίστι*, ἐπειδὴ στιγματίσε τὸ μωα-

μεθανικό θρήσκευμα ὡς ἀνιστόρητο καὶ γεμάτο ψέμματα· ὅτι κήηκε στὴ φωτιά. ὅσο γιὰ τὸ δίστιχο ποὺ λέει ὅτι τὸ κρασί του

*τῷπιναν κι οἱ Τοῦρκοι
κι δὲν τὸν πλέρουναν,*

εἶναι μιὰ αἰχμὴ κατὰ τῶν μουσουλμάνων, οἱ ὅποιοι δῆθεν δὲν πίνουν κρασί. τὸ πίνουν κρυφά· καὶ δὲν τὸ πληρώνουν κιόλας· ὄχι μόνο ἀπὸ δεσποτισμὸ ἀλλὰ κι ἀπὸ θρησκευτικὴ ὑποκρισία· ἀφοῦ *δὲν πλήρωσαν κρασί*, ἄρα τηροῦν τὸ Κοράνιο μὲ τὴ γενικὴ κι ἀπόλυτη ποτοαπαγόρευσι! αἰχμὴ ἢ μᾶλλον λοιδορία εἶναι καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ *σκυλιά* καὶ *Σκυλότουρκοι*. τὸ τραγούδι ἔχει καὶ χαρακτηριστὴ ἐπαναστατικὸ, ἔτσι στὸ νομὸ Σερραῶν ἦρθε πρῶτα ἡ σύντομη σερραϊκὴ παραλλαγή, ἡ ὁποία εἶναι μᾶλλον Θεσσαλονικιώτικη. καὶ τραγουδιόταν σ' ὅποιαδήποτε περίπτωσι ἐξορτασμῶ καὶ εὐθυμίας. ἐπειδὴ ὅμως τὸ κυριώτερο γλέντι τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν φυσικὰ ὁ γάμος, τὸ τραγούδι τραγουδιόταν κυρίως στοὺς γάμους. μὲ τὴν τέτοια χρῆσι τοῦ ὅμως σιγὰ σιγὰ ἐγινε γαμήλιο καὶ διαπλάστηκε ὡς τέτοιο. κι ἔτσι φτάνουμε στὴν κυριώτερη διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς τρεῖς σφζόμενες παραλλαγές του.

Ἡ βασικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς τρεῖς παραλλαγές εἶναι ὅτι ἡ σερραϊκὴ παραλλαγή δὲν ἀναφέρει τὴν κλῆσι καὶ ἔλευσι κανενὸς οἰκείου προσώπου τοῦ Μαυρουδῆ, τὸ ὅποιο ὁ μάρτυς νὰ συμβουλευεταὶ ἂν πρέπει νὰ γίνη Τοῦρκος ἢ νὰ προτιμήσῃ τὸ θάνατο· ἡ νιγριτινὴ παραλλαγή ἀναφέρει τὴν κλῆσι καὶ ἔλευσι τῆς μάννας καὶ τῆς συζύγου· ἡ δὲ τερπνιώτικη παραλλαγή ἀναφέρει ἐκτὸς ἀπὸ τίς δυὸ αὐτὲς καὶ τὴν κλῆσι καὶ ἔλευσι τῆς ἀδερφῆς. στὴ σερραϊκὴ δηλαδὴ παραλλαγή, ποὺ εἶναι ἡ ἀρχαιότερη, τὸ τραγούδι δὲν εἶναι ἀκόμη γαμήλιο· στὶς ἄλλες δύο ἔχει γίνε σαφῶς καὶ εἰδικῶς γαμήλιο. ἔτσι μπαίνουν στὸ τραγούδι ἡ *μάννα* καὶ ἡ *ἀδερφή* καὶ ἡ *ἀγάπη* τοῦ μάρτυρος, εἴτε σύζυγος εἴτε μνηστὴ εἶναι αὐτὴ ἡ *ἀγάπη* εἴτε ἀπλῶς μιὰ κοπέλλα ποὺ ἀγαποῦσε, ὅχι τόσο γιὰ νὰ ἐρωτηθοῦν ἀπὸ τὸ μάρτυρα «περὶ τοῦ πρακτέου», ἀφοῦ ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ μάρτυρος δὲν προσφέρει τέτοιο στοιχεῖο, ὅσο γιὰ νὰ στηθοῦν σὲ ἀντιπαράθεσι, καὶ ἡ μὲν μάννα καὶ ἡ ἀδερφή νὰ δώσουν κακὴ συμβουλὴ καὶ φίλαυτη, ἡ δὲ ἀγάπη του νὰ δώσῃ τὴ σωστὴ καὶ ἀγνή καὶ ὑπέροχη συμβουλή·

*Κάλλιο στὴ φωτιά νὰ μπῆς
παρὰ Τοῦρκος νὰ γραφτῆς.*

καὶ στὴ συνέχεια *οἱ δύο τους*, ἀγνοώντας μάννα κι ἀδερφή, ἤτοι πεθερὰ καὶ κουνιάδα, πέφτουν καὶ στὴ φωτιά ἀγκαλιασμένοι (δείχνεται ἔτσι καὶ ἡ ἀνυπόκριτη ἀνιδιοτελὴς καὶ γεμάτη αὐτοθυσίᾳ ἀγάπη τῆς

συζύγου, σὲ ἀντιπαράθεσι μὲ τὴν ἰδιοτελῇ καὶ χωρὶς καμμία θυσία ψευτογάπη τῆς μάννας καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἀντρός) καὶ καίγονται *οἱ δύο τους ἢ τὰ δύο τους* στὴ φωτιά, καὶ μοσχοβολοῦν σὰ *θυμιάμα*, καὶ *πετοῦν στὸν οὐρανὸ σὰν περιστέρια*.

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ὁ βιολιτζῆς δίνει στὸ ζευγάρι ποὺ τελεῖ τὸ γάμο του ἓνα μήνυμα· τὸ μήνυμα τῆς εὐτυχίας τοῦ γάμου· *Ὅχι πλέον μάννα κι ἀδερφή, ἀλλὰ ἡ γυναῖκα*.

Δὲν θ' ἀποφύγω ἐδῶ τὸν πειρασμὸ ν' ἀντιπαραθέσω πρὸς τὴν ὑπέροχη αὐτῇ νεοελληνικῇ περὶ γάμου ἀντίληψι τὴν ἐντελῶς ἀντίθετη ἀρχαία ἐλληνικῇ, τὴν ὁποία ἐκφράζουν ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Ἡρόδοτος. ὁ Σοφοκλῆς στὴν Ἀντιγόνη τοῦ βάζει τὴν ἀρραβωνιασμένη Ἀντιγόνη νὰ λέη στὸν ἐκτελεστή πεθερὸ της· *Κι ἂν ὁ ἄντρας μου πεθάνῃ, θὰ βρῶ ἄλλον. καὶ τὸ παιδί μου νὰ χάσω, θὰ κάνω ἄλλο μὲ ἄλλον ἄντρα. μὲ μάννα ὅμως καὶ πατέρα πεθαμένους ἀδερφὸ δὲν μπορῶ νὰ βρῶ ἄλλον. αὐτὸς μοῦ εἶναι ἀναντικατάστατος καὶ γι' αὐτὸ προτιμότερος*¹². μὴ ἀντίληψι ὅ,τι πρέπει γιὰ νὰ φθαρῇ καὶ νὰ καταστραφῇ κάθε γάμος. καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐπαινεῖ τὴ γυναῖκα τοῦ Ἰνταφρένου, ἡ ὁποία, ὅταν ὁ Δαρεῖος συνέλαβε κι ἐτοιμαζόταν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σύζυγό της τοὺς γιούς της καὶ τὸν ἀδερφὸ της, καὶ τῆς εἶπε νὰ διαλέξῃ μόνον ἓναν, ὅποιον θέλει, ποὺ θὰ τοῦ χαριζόταν ἡ ζωὴ, ἐκείνη ἀδιαφόρησε γιὰ τὸν ἄντρα της καὶ τοὺς γιούς της καὶ διάλεξε τὸν ἀδερφὸ της, δικαιολογώντας τὴν ἐπιλογὴ της μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι ἄντρα καὶ γιούς μπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ ἄλλους, ἀδερφὸ ὅμως ὄχι!¹³

Ἡ πολὺ ἀνώτερη ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀρρωστημένες εἰδωλολατρικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἡ μόνη εὐνοϊκὴ γιὰ τὴ γαμήλια εὐτυχία ἰδέα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ἡ χριστιανικὴ περὶ γάμου ἀντίληψι, ἡ ὁποία ἐκφράζεται καὶ διδάσκεται καὶ στοὺς πιὸ ἀπλοϊκοὺς ἀπὸ τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα τοῦ γάμου· *Ἐνεκεν τῆς γυναικὸς καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν* (Γε 2,24· Ἐφ 5,31· Μθ 19,5· Μρ 10,7· πρβλ. καὶ Ψα 44,11-12).

Σὰν Τερπνιώτης τὸ ἔχω καύχημα ποὺ τὸ χωριό μου, κρατώντας

12. *Πόσις μὲν ἂν μοι κατθανόντος ἄλλος ᾦν,
καὶ παῖς ἀπ' ἄλλου φωτός, εἰ τοῦδ' ἡμπλακον,
μητρὸς δ' ἐν Αἰδου καὶ πατρὸς κεκευθότοιιν
οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς ὅστις ἂν βλάστοι ποτέ.
τοιῶδε μέντοι σ' ἐκπροτιμήσας ἐγὼ
νόμω. Κρέοντι ταῦτ' ἔδοξ' ἀμαρτάνειν
καὶ δεινὰ τολμᾶν, ὧ κασίγνητον κάρα.*

Σοφοκλῆς, Ἀντ., 909-915.

13. Ἡρόδοτος 3, 119, 1-7.

καλά τὴ χριστιανικὴ παράδοσι, μέσα στὴ δική του παραλλαγή τοῦ δημοτικοῦ αὐτοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Μαυρουδῆ, ἔδωσε στὴ φωτεινὴ καὶ ὑγιὴ χριστιανικὴ περὶ γάμου ἀντίληψι τὴν ἀρτιώτερη διατύπωσι.

Εἰσήγησι στὸ Β΄ Πανελλήνιο Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο γιὰ τὴ Νιγηρίτα καὶ τὴ Βισαλτία
17-20 Ὀκτωβρίου 1996, Πρακτικά, σ. 703-714, Θεσσαλονίκη 2.000.

Ἦχος λ̣ π̣ ᾠ Πα̣

Κ α τω σπην Α να α τω λη η Μαυ ρου δη ης
 που ου λει ει κρὰ σι
 ολ' οι Τουρ κοι οι του πι να αν μα α πα ρα δε εν
 (δίζ)
 ε δου ναν
 θυ μου σι κτη Μα αυ ρου δη ης π'ε βρι σι ι τη
 ην πι ι σπη'τους
 πια στι τουν του ουν κια ρα τα α ρί ίζ τη τουν με
 (δίζ)
 εσ τη φου τια
 ε τρι ξαν τουν α αρ πα ξα αν κι νη σα αν και
 τουν πα α ι ναν

Τὸ τραγούδι τοῦ Μαυρουδῆ. κείμενο κατὰ τὴν καταγραφὴ τοῦ Γ. Ἀγγειοπλάστου,
βυζαντινὴ μουσικὴ παρασῆμανσι Ἰω. Παπαχρόνη, 2.000.

9. ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ πιθανῶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς, ἀπὸ τὸ 1430, οἱ κάτοικοι τοῦ *Παλαιοκάστρου* (ἀρχαίας *Βέργης*) βρέθηκαν, ὅπως βρέθηκαν, κάτοικοι τῆς λεγομένης *Τσιαρπίστας*, ἡ ὁποία στὶς 20-3-1923 μετωνομάστηκε σὲ *Τερπνὴ*. καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι, γιὰ ν' ἀποτελεστοῦν ἡ *Τσιαρπίστα*, συνοίκησαν οἱ πληθυσμοὶ τοῦ *Παλαιοκάστρου* καὶ τοῦ *Ιερακάρη* ἢ *Γερακάρη*. γύρω στὸ 1600 ἡ Τσιαρπίστα ἔχει ἐκκλησία στὸ οἰκόπεδο ποὺ εἶναι κτισμένη σήμερα ἡ κοινότητα. οἱ Τοῦρκοι ὅμως γύρω στὸ 1630 πῆραν τὴν ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν ἔκαναν τζαμί, ὁπότε οἱ Χριστιανοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ κτίσουν ἄλλη ἐκκλησία, ἡ ὁποία στὴν ἀρχὴ ἦταν νὰ κτιστῇ, ὅπως λέγεται, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ σπίτι τοῦ Ἀγγέλου Δούλη ἢ Γκολούση. ἐν τέλει ὁμως κτίστηκε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ –τότε– στὴν κορυφὴ αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ ἀμμολόφου μὲ τ' ὄνομα Ἅγιος Δημήτριος. πρέπει ν' ἄρχισε νὰ κτίζεται ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1630-1635. καὶ τὸ 1640 ἐγκαινιάστηκε καὶ λειτούργησε. ἡ χρονολογία αὕτη ἦταν γραμμένη χρωστικῶς σὲ μιὰ τοιχογραφία τοῦ ναοῦ ψηλὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ, καὶ διαβαζόταν μέχρι τίς ἡμέρες μας, πρὶν οἱ παλιές τοιχογραφίες του σκεπαστοῦν μὲ λαδομπογιὰ δῆθεν γιὰ φρεσκάρισμα. ἦταν ἐπίσης, καθὼς λένε –ὁ ἴδιος δὲν τὸ ἔχω δῆ–, γραμμένη χαρακτηριστικῶς στὸ ἐγκαίνιον, δηλαδὴ σὲ μιὰ μαρμαρίνη πλάκα στὸ θεμέλιο τῆς ἀγίας τραπέζης. γιὰ παραλληλισμὸ προσθέτω ὅτι τότε, τὸ 1630, κτίστηκε κι ὁ Λευκὸς Πύργος τῆς Θεσσαλονίκης. τὸ ἐμβαδὸν τοῦ ναοῦ δείχνει ὅτι ἡ Τσιαρπίστα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς εἶχε πολλοὺς κατοίκους. στοὺς πλευρικοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ, ψηλὰ, κάτω ἀπὸ τὴν ὀροφὴ καὶ πάνω ἀπὸ τὰ παράθυρα, τοποθετήθηκαν ἐντοιχισμένες μερικὲς μεγάλες στάμνες μὲ ἐμφανῆ ἔξω ἀπὸ τὸ σουβᾶ μόνο τὰ στόμιά τους. εἶναι ἡχεῖα γιὰ τὴν καλλίτερη ἡχητικὴ τοῦ ναοῦ· παλιὰ ῥωμαϊκὴ καὶ βυζαντινὴ συνήθεια, ἡ ὁποία ἐπαναλήφθηκε καὶ στὸ ναὸ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

Τὸ 1750 οἱ Τοῦρκοι πυρπόλησαν τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. ὅλα τὰ καύσιμα μέρη του κάηκαν, καὶ ἡ στέγη μαζί μὲ ἄλλα ἐρείπια κατέρρευσαν μέσα στὸ δάπεδό του. ἔμειναν ὄρθιοι μόνο οἱ τοῖχοι καὶ οἱ κολῶνες.

Οἱ Χριστιανοὶ τοῦ χωριοῦ ἐπιδιώρθωσαν καὶ ξαναστέγασαν τὸ ναὸ σὲ τέσσερα χρόνια, τὸ 1754. τότε στρώθηκε τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ

μὲ μεγάλες λίθινες τετράγωνες καὶ ἄνισες πλάκες. ἡ στέγη ἐκείνη καὶ τὸ δάπεδο ἐκεῖνο ἦταν αὐτὰ ποὺ προλάβουμε ἐμεῖς οἱ παλιότεροι.

Τὸ 1859 κατασκευάστηκε καὶ στήθηκε τὸ τέμπλο τοῦ ἱεροῦ. οἱ τεχνῖτες ἦταν ἀπὸ τὴ Βαρβάρα Χαλκιδικῆς.

Τὸ 1880 ἐγιναν τὸ δεσποτικό, ὁ ἄμβων, καὶ ὁ παντοκράτωρ. οἱ τεχνῖτες ἦταν ἀπὸ τὴ Βροντοῦ.

Τὸ 1903 ἐκδόθηκε σουλτανικὸ φερμάνι γιὰ τὸ κτίσιμο τοῦ κωδωνοστασίου. κτίστηκε τὸ 1904 ἀπὸ τεχνῖτες Σέρβους. οἱ Τοῦρκοι παρεμπόδιζαν τὸ κτίσιμό του. οἱ Χριστιανοὶ τὸ ἐκτιζαν τὴ νύχτα καὶ οἱ Τοῦρκοι τὴν ἡμέρα τὸ γκρέμιζαν. τότε ἓνας Σταματοπούλος, προσπάπηος τῶν σημερινῶν Σταματοπούλων, πέρασε κρυφὰ τὸ Στρυμόνα, πῆγε στὸν Τοῦρκο καϊμακάμη (= ἑπαρχο) τῶν Σερρών, καὶ προκάλεσε μιὰ διαταγὴ ἐκείνου πρὸς τοὺς Τοῦρκους ν' ἀφήσουν τοὺς Χριστιανούς ἡσυχους. κι ἔτσι τὸ κωδωνοστάσιο κτίστηκε. ἡ ἀνοικοδόμησί του ἀναφέρεται ὡς ἐπικείμενη στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐφημερίδα τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τόμ. 29 (1905), σελ. 57, ἐπὶ πατριάρχου Ἰωακίμ Γ'.

Κατὰ τὴ μάχη ποὺ ἐγίνε στὰ Πλατανούδια ἀπὸ 17 μέχρι 21 Φεβρουαρίου 1913, οἱ ἄμαχοι κρύβονταν στὸ μικρὸ φαράγγι ποὺ ὑπῆρχε πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, παράπλευρα δηλαδὴ πρὸς τὸν νότιο πλευρικὸ τοῖχο τῆς τὸν πρὸς τὸ βουνό.

Κατὰ τὸν Α' παγκόσμιον πόλεμον, ἀπὸ 15 Αὐγούστου 1917 μέχρι τὸ Νοέμβριο τοῦ 1918, ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ χωριὸ ἐγκαταλείφθηκαν. τὸ χωριὸ ἐγκαταστάθηκε σὲ καλύβες στὴν ἀρχαία θέσι τοῦ *Βέργα* ἢ *Παλαιόκαστρον*, κι ἐκεῖ οἱ πρόγονοί μας (πάπποι καὶ γονεῖς μας) ἐκτίσαν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου, ἐπειδὴ τὴν πρώτη μέρα ποὺ ξημερώθηκαν ἐκεῖ, 16-8-1917, ἦταν τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου. ἐπανῆλθαν στὸ σημερινὸ χωριὸ καὶ στὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅταν τελείωσε ὁ Α' παγκόσμιος πόλεμος.

Μετὰ τὸ Β' παγκόσμιον πόλεμον, στὰ χρόνια 1945 - 48, ποὺ ἔχω τὶς πρῶτες ἀναμνήσεις μου γιὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ χωριὸ ὡς νήπιος κι ὡς μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἡ κατάστασι τῆς ἐκκλησίας ἦταν ἡ ἀκόλουθη. τὸ κτήριο ἦταν βαθύ. αὐτὸ ὠφειλόταν στὸ ἀρχικὸ τοῦ κτίσιμο. οἱ Τοῦρκοι κατακτηταί, ὅταν ἔδιναν στοὺς Χριστιανούς ἄδεια νὰ κτίσουν ἐκκλησίαν, ὥριζαν καὶ τὸ ὕψος τῆς. ἔδιναν πολὺ μικρὸ ὕψος, γιὰ νὰ μὴν εἶναι κτίσμα ψηλότερον ἢ ἴσον μὲ τὸ μωαμεθανικὸ τζαμί τους ἢ τὰ τούρκικα σπίτια. ἔτσι οἱ Χριστιανοί, γιὰ νὰ ἔχουν τὸ χῶρον τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τους ψηλοτάβανον κι ἐπαρκοῦς κυβισμοῦ, ἐκτιζαν τὸ μισὸ ὕψος τοῦ κτηρίου κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ὥστε νὰ εἶναι ἀπ' ἔξω χαμηλὸν κι ἀπὸ μέσα ψηλοτάβανον. προφανῶς γι' αὐτὸ ἐπέλεξαν ἐν τέλει νὰ κτίσουν τὸ ναὸ στὴν κορυφὴ τοῦ ἁμμο-

λόφου, όπου ή άμμος σκάβεται εύκολώτερα και τὸ χῶμα πετιέται επίσης εύκολα δίπλα στην πλαγιά, στὸν κατήφορο, χωρὶς μακρινή μεταφορά, πράγματα πολὺ δύσκολα τότε ποὺ δὲν ὑπῆρχαν σκαπτικά και μεταφορικά ή ἰσοπεδωτικά μηχανήματα. μπαίνει δὲ και πολὺ σταθερὸ θεμέλιο στὴ χαλαζιακή άμμο, σάν αὐτὴ ποὺ ἔχει μήκος ἀπὸ τὸ Στρυμονικὸ μέχρι τὸ Πατρίκι και φάρδος ἀπὸ τὴν Κηφισιά μέχρι τὰ Χατζήδικα ή τὸ ἀκροτελεύτιο τῆς Μουγγίλας· πάνω σ' αὐτὴ τὴν άμμο εἶναι κτισμένο και τὸ χωριό. ἔτσι κατέβαινε κανεὶς ἀπὸ τὸ κατῶφλι τῆς εἰσόδου στὸ δάπεδο τῆς ἐκκλησίας μὲ δέκα σκαλοπάτια. κατὰ τὸν ἐμπρησμό τῆς ἐκκλησίας τὸ 1750, ἐπειδὴ τὰ μπάζα του ἔπεσαν μέσα, και τότε δὲν ὑπῆρχαν, ὅπως εἶπα, τὰ σχετικὰ μηχανήματα (φαγάνες, μπουλτόζες, φορητὰ αὐτοκίνητα), οἱ ἄνθρωποι δὲν μπορούσαν νὰ βγάλουν και ν' ἀπομακρύνουν τὰ μπάζα, ἀλλὰ τὰ ἔστρωναν ἐπὶ τόπου, τὸ βάθος τῆς ἐκκλησίας και τὰ σκαλοπάτια τῆς καθόδου λιγότεψαν. ἔτσι λ.χ. και ή Θεσσαλονίκη, ποὺ κάηκε κατ' ἐπανάληψιν, πάντα ξανακτιζόταν ἐπάνω στὰ ἰσοπεδωμένα μπάζα τῆς, και γι' αὐτὸ οἱ ἐκκλησίες Παναγία Χαλκῶν, Ἀχειροποίητος, Ἅγιος Ἀθανάσιος, Ἀγία Σοφία, και ή Ῥωμαϊκὴ ἀγορὰ βρίσκονται τώρα σὲ βάθος. τὸ δάπεδό τους εἶναι τὸ παλιὸ δάπεδο τῆς πόλεως. και στὴν Τροία ἀνευρίσκονται ἀνασκαφικῶς ἐννέα στρώματα - δάπεδα τῆς πόλεως. ὁ «γυναικωνίτης» τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἦταν πολὺ στενὸς και χωριζόταν μὲ ξύλινο δικτυωτὸ χώρισμα (καφάσι). οἱ γυναῖκες παρακολουθοῦσαν τὴ θεία λειτουργία μέσα ἀπὸ τὶς ῥομβοειδεῖς τρύπες τοῦ δικτυωτοῦ. τὸ δάπεδο τῆς ἐκκλησίας εἶχε ἀκόμη τὶς πέτρινες πλάκες τοῦ 1754. ή ὠραία πύλη ἔκλεινε μὲ τὴ χαμηλὴ δίφυλλη πόρτα τοῦ 1859. ὁ μεγάλος αὐλόγυρος τῆς ἐκκλησίας ἦταν τεῖχος τοῦ παλιοῦ τύπου μὲ ἀκατέργαστες πέτρες και λάσπη ἀπλοῦ χῶματος. ή αὐλὴ ἦταν νεκροταφεῖο, και πίσω ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἦταν κτισμένο τὸ παλιὸ ὀστεοφυλάκιο. αὐτὰ συνέβαιναν, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι κατακτεταὶ ἐπέτρεπαν στοὺς Χριστιανοὺς νὰ κτίσουν σ' ἓνα μόνο οἰκόπεδο και ἐκκλησία και νεκροταφεῖο μαζί. ἔτσι ἀναγκαστικά ή ἐκκλησία τους ἦταν μέσα στὸ νεκροταφεῖο, δηλαδὴ νεκροταφεῖο ἦταν ή αὐλή τῆς. (τὸ τουρκικὸ νεκροταφεῖο ἦταν ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ σπῖτι τοῦ Ἀλμπάνη, στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ). πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἦταν μέχρι τὸ 1957 τὸ παλιὸ μικρὸ φαράγγι, ὅπου ἔρρεε ἓνας μικρὸς χεῖμαρρος, ποὺ χυνόταν στὸ μεγάλο χρυσοφόρο χεῖμαρρο, ἀφοῦ περνοῦσε πρῶτα κάτω ἀπὸ τὴ λεγόμενη γέφυρα τῆς Κηφισιάς. στὴν αὐλὴ - νεκροταφεῖο και ἔξω ἀπ' αὐτὴ στὶς ὄχθες τοῦ μικροῦ χεῖμαρρου - φαραγγιοῦ ὑπῆρχαν πολλὰ δέντρα, ποὺ ἦταν ἄλλα γιγάντιες πελέες (καργάτσια), ἄλλα κελτίδες (= μπουρμπουλιές), κι ἄλλα μουριές ποὺ τὰ φύλλα τους τὰ μάζευαν γιὰ τροφὴ τῶν μεταξοσκωλήκων.

Τὸ 1948 ἔγινε ἡ σημερινὴ συρόμενη ὠραία πύλη.

Τὸ 1949 ἀνοίχτηκε ἕνας μεγάλος λάκκος ὡς κοινὸς τάφος, δίπλα στὸ κωδωνοστάσιο καὶ πάνω ἀπὸ τὴν ἀναστάσιμη ἐξέδρα, κι ἐκεῖ θάφτηκαν χῦμα ὅλα τὰ ὀστᾶ τῶν νεκρῶν ποὺ ἦταν παλιότερα τοῦ 1900. τὸ ἴδιο ἔτος ἔγινε καὶ ἡ πρώτη ἀναστάσιμη ἐξέδρα.

Τὸ 1950 ἀφαιρέθηκε τὸ ξύλινο δικτυωτὸ χώρισμα τοῦ «γυναικωνίτου», κι ἔτσι ὁ γυναικωνίτης κι ὁ λοιπὸς χώρος τῆς ἐκκλησίας ἐνοποιήθηκαν.

Τὸ 1951 ἔγινε τὸ σημερινὸ νέο νεκροταφεῖο ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας. ἔγινε δηλαδὴ ἡ περίφραξι του, μὲ ἀπλὸ σύρμα περιφράξεως τότε, καὶ ἡ δεντροφύτευσί του μὲ κυπαρίσσια, ποὺ φυτεύσαμε οἱ μαθηταὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀνάμεσά τους κι ἐγώ, μὲ τὴν ἐπίβλεψι τοῦ δασκάλου Δημητρίου Μπάγκαλα. ὁ ἴδιος φύτευσε τέσσερα κυπαρίσσια κοντὰ στὴν πύλη τοῦ νεκροταφείου μαζί μὲ τὸ συμμαθητὴ μου Θωμᾶ Ἡλία. στὶς 24 Δεκεμβρίου θάφτηκε στὸ νέο νεκροταφεῖο ὁ πρῶτος νεκρὸς. καὶ τὸ 1954 ξεθάφτηκε κι ἔφυγε ἀπὸ τὴν αὐλὴ - παλιὸ νεκροταφεῖο ὁ τελευταῖος νεκρὸς.

Τὸ 1953 κτίστηκε τὸ σημερινὸ νέο ὀστεοφυλάκιο μέσα στὸ νέο νεκροταφεῖο.

Τὸ 1954 κατεδαφίστηκε τὸ παλιὸ ὀστεοφυλάκιο ποὺ ἦταν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας πίσω ἀπὸ τὸ ἱερό. τὴν ἴδια χρονιά τοποθετήθηκαν τὰ σημερινὰ πλακάκια στὸ δάπεδο τῆς ἐκκλησίας. οἱ παλιὲς λίθινες μεγάλες πλάκες εἶχαν μείνει ἀκριβῶς διακόσια χρόνια (1754-1954).

Τὸ 1957 ἰσοπεδώθηκε τὸ μικρὸ φαράγγι πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν μὲ τὶς νεοφανεῖς μπουλντόζες καὶ γκρέιντερ, καὶ ἀπὸ τότε ἄρχισαν νὰ φυτεύωνται οἱ ἐκεῖ ἐλιές. ὁ μικρὸς χεῖμαρρος εἶχε ἤδη ἐξαφανιστῇ λόγῳ καὶ ἄλλων ἔργων στὴν περιοχὴ.

Τὸ 1960, ὅταν πλέον ἐγὼ δὲν ἦμουν στὸ χωριό, ἔγινε ἡ νέα ἀναστάσιμη ἐξέδρα, ἡ σημερινή.

Τὸ 1963 ἔγινε ἡ νέα στέγη τῆς ἐκκλησίας, ἡ τωρινή, διότι ἡ παλιότερη ἀπὸ τὸ 1754 ἦταν πολὺ φθαρμένη, 210 ἐτῶν. τὴν ἴδια χρονιά καὶ μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς κατασκευῆς τῆς νέας στέγης ἡ ἐκκλησία ἐπεκτάθηκε πρὸς τὰ πίσω. τὸ πρᾶγμα αὐτὸ τὸ εἶχε ἀπαγορεύσει ὁ τότε τοποτηρητὴς μητροπολίτης Ζιχνῶν Ἀγαθάγγελος, ἀλλ' οἱ ἐπίτροποι ταμίευσαν τὸ χρῆμα τῆς δαπάνης κρυφὰ ἀπὸ κεῖνον, γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ἔργο. διότι τότε καὶ ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ βρισκόταν στὴν ἀποκορύφωσί του, γύρω στὶς 3.000 κάτοικοι, καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν χωροῦσαν στὸ χώρο τοῦ ἐκκλησιασμοῦ. τὸ πρόβλημα ἦταν ὀξύ. κάποτε ὅμως ὁ μητροπολίτης ἐκεῖνος ἔμαθε τὴ μυστικὴ ταμίευσιν, καὶ πολὺ θυμωμένος ἐπισκέφθηκε τὴν Τερπνὴ «γι' ἀρχιερατικὴ λειτουργία» καὶ γιὰ νὰ πάρῃ, ὅπως προειδοποίησε, «ὅλα τὰ παρα-

νόμως ταμειευμένα χρήματα, πού είχαν ταμειευτῇ κρυφὰ ἀπ' αὐτόν», ἔχοντας ἀπειλήσει προηγουμένως τοὺς ἐπιτρόπους ὅτι θὰ τοὺς ἀντικαταστήσει καὶ θὰ τοὺς καταρραστῇ. ἀλλὰ τὸ πρωῒ τῆς Κυριακῆς, μόλις πάραυτα τὸ αὐτοκίνητό του μπροστὰ στὴν πύλη τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ, πρὶν βγῇ ἀπ' αὐτό, ἔπαθε ἔμφραγμα στὴν καρδιά, καὶ μετὰ λίγη ὥρα πέθανε. ἔτσι πραγματοποιήθηκε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ ἡ ἐπέκτασι τῆς ἐκκλησίας, γιὰ νὰ χωροῦν ὅλοι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι. μέλος τῆς τότε ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς καὶ κύριος ἐμψυχωτῆς τῆς ἦταν ὁ πατέρας μου Γεώργιος Σιαμάκης.

Στὴ δεκαετία 1960 - 1970 ἀφανίστηκαν οἱ πετέες μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ ναοῦ, ὅπως καὶ ὅλες οἱ τῆς Κηφισιάς, καὶ οἱ τοῦ χειμάρρου, ἀκόμη καὶ *Τ' Καμπέρο τὸ Δέντρο*, πού ἦταν ἡ μεγαλειότερη πετέα, πού ἔχω δῆ. αὐτὸ συνέβη αὐτομάτως, ἐπειδὴ ξηράθηκαν ὅλες ἀπὸ τὴ μόλυνσι τῆς ἀτμοσφαίρας. ἡ πετέα εἶναι δέντρο πολὺ εὐαίσθητο στὴ μόλυνσι τοῦ περιβάλλοντος. τὴν ἐξαφάνισε τὸ πολὺ I.X. αὐτοκίνητο καὶ ἡ πολλὴ θερμάστρα πετρελαίου μὲ τὰ καυσαερίά τους. ὅπου ὑπῆρχαν τότε οἱ γιγάντιες καὶ σκληρόξυλες καὶ πυκνές πετέες, σήμερα ὑπάρχουν μόνο θάμνοι - χαμόδεντρα πετέας, πού δὲν μποροῦν νὰ γίνουν δέντρα. αὐτὸ συμβαίνει σ' ὅλη τὴ Μακεδονία καὶ Θράκη καὶ Θεσσαλία, ὅπου ὑπῆρχαν οἱ πετέες.

Ἐδῶ θέλω νὰ πῶ ὡς ἐν παρόδῳ ὅτι ἀπὸ τὶς πολλὲς γιγάντιες πετέες τῆς Βισαλτίας ναυπηγοῦνταν οἱ τριήρεις τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος κι ἀργότερα ναυπηγήθηκε στὴ λίμνη *Κερκινίτιν* (= λίμνη μὲ οὐρὰ) –τὴ λίμνη τοῦ Ἀχινού– ὁ στόλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, πού βγῆκε γιὰ τὴ μεγάλη ἐκστρατεία του, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Ἀρριανός, ἀπὸ τὸ Στρυμόνα στὴ θάλασσα καὶ στὸ στόμιο τοῦ Ἑλλησπόντου πέρασε τὸ στρατό του στὴν Τροία, τὴν πρώτη πόλι πού κατέλαβε κατὰ τὴν ἀπόβασί του στὴν Ἀσία. ἀλλὰ καὶ τ' ἄλλα τοῦ περιφήμου ἱππικοῦ του ἦταν ἄλλα ἀπὸ τὴ Βισαλία, καὶ τὸ μισὸ χρῆμα τῆς ἐκστρατείας του ἦταν ἀπὸ τὰ χρυσωρυχεῖα τῶν δύο χρυσοφόρων χειμάρρων νοτίως καὶ βορείως τῆς *Βέργης*, δηλαδὴ τοῦ *Παλαιοκάστρου*, τῆς ἀρχαίας Τερπνῆς. (τὸ ἄλλο μισὸ ἦταν ἀπὸ τὰ χρυσωρυχεῖα τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος Χαλκιδικῆς). τὰ μέρη μας ἦταν τὸ στρατιωτικὸ του κέντρο καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς κοσμοϊστορικῆς του ἐκστρατείας.

Τὸ 1977 κτίστηκε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἡ αἶθουσα τελετῶν πού βλέπετε.

Τὸ 2001 ἐγκαινιάστηκε ἡ νέα μεγάλη καὶ πανόμορφη ἐκκλησία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, δῶρο τοῦ χωριανοῦ μας βιομηχάνου Δημητρίου Ἀναστασιάδου, συμμαθητοῦ μου στὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

Ἡ Τερπνὴ σήμερα, ποὺ ἐκκλησιάζεται στὶς ἐκκλησίες τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἐκκλησιάζεται περιστασιακὰ καὶ στὶς ἄλλες δυὸ παλιές ἐκκλησίες της· στὸ Ἅγιο Μανδῆλιο καὶ στὴ Ζωοδόχο Πηγὴ. διότι ἐκκλησία κυρίως εἶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Χριστιανοὶ ὡς σῶμα τοῦ Χριστοῦ μὲ κεφαλὴ τὸ Χριστό.

Ὁμιλία ποὺ ἐκφωνήθηκε στοὺς Τερπνιώτες στὶς 26 Ὀκτωβρίου 2002
στὴν αὐλὴ τοῦ ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου Τερπνῆς.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου

Τὸ Γυμνάσιο (πρῶην Β΄ Δημοτικὸ Σχολεῖο)

10. ΜΑΧΗ ΣΤΑ ΠΛΑΤΑΝΟΥΔΙΑ

Ἡ μάχη στὰ Πλατανούδια Τερπνῆς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἔγινε 17-21 Φεβρουαρίου 1913, ἡμέρες Δευτέρα μέχρι Παρασκευή (σημερινὸ ἡμερολόγιο 2-6 Μαρτίου 1913). οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀπελευθερώσει τὴ Βισαλτία ἀπὸ τοὺς Τούρκους πρὶν ἀπὸ 4 μῆνες στὶς 22-10-1912. στὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου 1913 οἱ μέχρι τότε σύμμαχοι τῶν Ἑλλήνων Βούλγαροι, θέλοντας νὰ φτάσουν στὴ Θεσσαλονίκη, εἰσέβαλαν ἀπὸ τὶς γέφυρες τοῦ Στρυμόνος στὸ Στρυμονικὸ καὶ στὴν Κουμαριά, ἔσφαξαν τὶς ἑλληνικὲς φρουρὲς τῶν γεφυρῶν ἀπὸ 5 καὶ 5 ἄντρες, ἔσφαξαν στὸ Δημητρίτσι ἄλλη μία φρουρὰ 10 ἀντρῶν, καὶ στρατοπέδευσαν στὸ Ξυλότρο (Ἁγία Παρασκευή). ἔσφαξαν δὲ καὶ ἄμαχο πληθυσμὸ ἰδίως στὸ Δημητρίτσι. οἱ Βούλγαροι εἰσβολεῖς ἦταν 15 λόχοι, ἥτοι ἓνα σύνταγμα πεζικοῦ (13 λόχοι), μία πυροβολαρχία, καὶ μία ἵλη ἵππικοῦ. συνολικὰ 2000 ἄντρες. ὑπῆρχε ὅμως καὶ στὴ Νιγρίτα μία διλοχία πεζικοῦ (260 ἄντρες) μὲ διοικητὴ τὸν ταγματάρχη Χριστόφ, ἡ ὁποία εἶχε ἔρθει ἐκεῖ πρὶν λίγον καιρὸ μὲ τὸ πρόσχημα νὰ «ξεκουραστῇ» καὶ ν' «ἀνεφοδιαστῇ σὲ τρόφιμα». ἓνας Δημητρίτσινὸς ποὺ διέφυγε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἔσπευσε μὲ ἄλλογο, βρῆκε τὸν καπετὰν Γιαγκλῆ στὰ ὑψώματα τὰ πάνω ἀπὸ τὴ Νιγρίτα, καὶ τὸν εἰδοποίησε. ὁ Γιαγκλῆς εἰδοποίησε τὸ λοχαγὸ Π. Γαργαλίδη, διοικητὴ τῆς ἑλληνικῆς διλοχίας πεζικοῦ ποὺ φρουροῦσε τὴ Νιγρίτα. ὁ Γαργαλίδης ἔστειλε στὴν Τερπνὴ (Τσιαρπίστα) γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι τῶν Βουλγάρων εἰσβολέων τὸν ἓνα λόχο του μὲ 130 ὁπλίτες καὶ 6 ἀξιωματικούς. διοικητὴς ἦταν ὁ ὑπολοχαγὸς Σταυριανόπουλος. τὸν βοηθοῦσαν δὲ καὶ οἱ Τερπνιώτες, ἄντρες καὶ γυναῖκες. ἡ Τερπνὴ τότε εἶχε 1000 κατοίκους, 600 Ἕλληνες καὶ 400 Τούρκους. οἱ Τούρκοι ζάφρωναν τελείως ἀδρανεῖς. ἀπὸ τοὺς 600 Ἕλληνες οἱ μάχιμοι ἄντρες, μεταξὺ 18 καὶ 60 ἐτῶν, ἦταν τὸ πολὺ 200. καὶ αὐτοὶ μόλις 4 μῆνες ἐλεύθεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀστράτευτοι, στρατιωτικῶς ἀνεκπαίδευτοι, καὶ ἄοπλοι. βοηθοῦσαν ὅμως τὸ λόχο, προφανῶς μετὰ ἀπὸ μιὰ πρόχειρη ἐκπαίδευσι στὴ χρῆσι τῶν ὅπλων, ὡς ἐναλλακτικοὶ μαχηταὶ - βαρδιάνοι, διότι σὲ μιὰ μάχη 5 ἡμερῶν οἱ τακτικοὶ στρατιῶτες ἔπρεπε καὶ νὰ κοιμηθοῦν καὶ νὰ φᾶνε καὶ νὰ ξεκουραστοῦν. ἔκανε δὲ καὶ πολὺ κρύο καὶ ἔπεφτε χιονόνερο. βοηθοῦσαν καὶ πολλὲς γυναῖκες Τερπνιώ-

τισσες στὸν ἀνεφοδιασμό τῶν μαχητῶν μὲ νερό, φαγητό, στεγνὰ ῥοῦχα, καὶ πυρομαχικά, καὶ μὲ διαμετακόμισι καὶ περίθαλψι τῶν τραυματιῶν. ἄρκετὰ γυναικόπαιδα κρύφτηκαν στὸ μικρὸ φαράγγι ποῦ ὑπῆρχε τότε πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

Ὁ Σταυριανόπουλος ἔστησε τὸ διοικητήριό του στὰ Πλατανούδια καὶ ἀκροβόλισε τὸ μισὸ λόχο του πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ νότια ἀπὸ τὰ Πλατανούδια, ἄκρη ἄκρη στὸν ποταμό, μέχρι τὸ δρόμο γιὰ τὴ Νικόκλεια, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κηφισιά, μὲ 3 ὑπολοχαγούς, Κορδογιάννη ἐπὶ κεφαλῆς, Γαρδίκια, καὶ Βασιλόπουλο, καὶ τὸν ἄλλο μισὸ λόχο του πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ βόρεια ἀπὸ τὰ Πλατανούδια μέχρι πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ Πηγάδι τοῦ Δρούγγου πρὸς τὸν κάμπο, ἀπέναντι ἀπὸ Τ' Καμπὲρ τὸ Δέντρο καὶ τὸ Γερακάρη, μὲ 3 ἀξιωματικούς, τὸν ἑαυτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς, τὸν ὑπολοχαγὸ Γαλανόπουλο, καὶ τὸν ἀνθυπολοχαγὸ Παπακώστα. οἱ ἄντρες του ἦταν καλυμμένοι σὲ ὀρύγματα καὶ πίσω ἀπὸ δέντρα ἀνὰ δύο καὶ φυσικὰ πολὺ ἀραιοί.

Οἱ Βούλγαροι ἦταν παρατεταγμένοι στὴν κορυφογραμμὴ τῶν ἀμολόφων, μὲ τὸ διοικητήριό τους στὴ Γκορνιτσιά, τὴ μισὴ δύναμί τους πρὸς τὰ Νικοκλειανὰ ἀμπέλια καὶ τὴν ἄλλη μισὴ ἀριστερὰ τους πρὸς τὸ Γερακάρη. τὰ κανόνια τους ἦταν στημένα καὶ καλυμμένα πίσω ἀπὸ θαμνώδεις συκιὲς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ δρόμου καὶ τῆς Γκορνιτσιᾶς, καὶ τὸ ἵππικό τους δροῦσε ἀπὸ τὸ Γερακάρη μέχρι Τ' Καμπὲρ τὸ Δέντρο, δηλαδή ἐκεῖ ποῦ εἶναι τώρα τὸ ἐργοστάσιο τοῦ Ἀναστασιάδου. ὁ ποταμὸς χωρὶς καμμιὰ γέφυρα τότε, πρέπει νὰ εἶχε τέτοιοι καιροὶ νερὸ καὶ νὰ ἦταν σοβαρὸ φυσικὸ ἐμπόδιο γιὰ τοὺς Βουλγάρους.

Τὴν παραμονὴ τῆς μάχης, Κυριακὴ 16 Φεβρουαρίου, οἱ Βούλγαροι ἔστειλαν ἀπὸ τὸ Ξυλότρο στὴ Νιγρίτα ἀγγελιοφόρο μὲ γραπτὲς διαταγὲς πρὸς τὴ διλοχία τους γιὰ σφαγὴ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ Νιγρίτης καὶ Τερπνῆς καὶ γιὰ συντονισμένη ἐπίθεσι ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν καὶ ἀπὸ μπροστὰ καὶ ἀπὸ πίσω. οἱ Ἕλληνες συνέλαβαν τὸν ἀγγελιοφόρο στὸ γυρισμό του καὶ ἔμαθαν τὸ βουλγαρικὸ σχέδιο.

Οἱ Γαργαλίδης καὶ Γιαγκλῆς αἰφνιδίασαν, ἀφώπλισαν, καὶ συνέλαβαν τοὺς Βουλγάρους στὴ Νιγρίτα. οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τὴ Γκορνιτσιά, ὅταν εἶδαν ὅτι ὁ ἀγγελιοφόρος τους δὲν ἐπιστρέφει, ἀποφάσισαν νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ χωρὶς ἀνταπόκρισι τῶν ἀπὸ τὴ Νιγρίτα Βουλγάρων. ἡ ἐπίθεσί τους ἄρχισε στίς 2 τὸ μεσημέρι τῆς Δευτέρας 17 Φεβρουαρίου.

Πρῶτα ἄρχισαν τὰ κανόνια τους. οἱ ὀβίδες ἔπεφταν καὶ στὰ Πλατανούδια, γιὰ ν' ἀνοίξουν δίοδο γιὰ τὸ πεζικό τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ καταστροφὴ σύγχυσι καὶ πανικὸ ἔπεφταν κατάσπαρτες μέσα στὸ

χωριό. ἡ πρώτη ἔπεσε στήν ἐκκλησία. ἄλλες ἔπεσαν στό κέντρο τοῦ χωριοῦ στά σπίτια τῶν Νούληδων, ἄλλες στοῦ Παπᾶ τ' Ἀλώνια, κι ἄλλες ἄλλοῦ. στίς ἐν συνεχείᾳ πολλές ἐπιθέσεις τοῦ πεζικοῦ τους οἱ Βούλγαροι πλησίασαν τοὺς ῥέλληνες μέχρι 200 μέτρα, δηλαδή μέχρι τὸν ποταμὸ ἢ μέχρι τὰ κοντινὰ ἀμπέλια. τὸ ἱππικὸ τους ἔκανε πολλές ἄκαρπες ἐπιθέσεις. μετὰ ἀπὸ πέντε μέρες μάχης ὅμως δὲν κατώρθωσαν τίποτε. ἀποκρούστηκαν πάντοτε, ἡττήθηκαν, ἄφησαν πολλοὺς νεκροὺς (ἴσως 500, δηλαδή τὸ ἓνα τέταρτό τους) καὶ στό τέλος τράπηκαν σὲ φυγή. πῆραν μαζί τους αἰχμαλώτους τὸν παπᾶ τοῦ Ξυλότρου καὶ 10 Δημητριτσινούς, προφανῶς γιὰ ὁμήρους ἀσφαλείας σὲ περίπτωσι πού οἱ ῥέλληνες θὰ τοὺς κυνηγοῦσαν. τοὺς 10 Δημητριτσινούς τοὺς ἔσφαξαν, ὅταν περνοῦσαν τὸ Στρυμόνα, ἐνῶ ὁ παπᾶς τοὺς διέφυγε καὶ γύρισε στό σπίτι του σῶος. ἀπὸ τοὺς ῥέλληνες σκοτώθηκαν 15 στρατιῶτες (τὰ ὀνόματά τους εἶναι γραμμένα πάνω στό ἥρω) καὶ τραυματίστηκαν ἀρκετοὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ ὑπολοχαγοὶ Κορδογιάννης καὶ Γαρδίκας. σκοτώθηκε καὶ ὁ Τερπνιώτης Ἰωάννης Μπάγκαλας μέσα στό σπίτι του ἀπὸ βουλγαρικὴ σφαῖρα.

Οἱ τραυματίες διακομίζονταν καὶ περιθάλπονταν σὲ σπίτια Τερπνιωτῶν, πού χρησιμοποιοῦνταν ὡς πρόχειρα νοσοκομεῖα. μνημονεύονται τὰ σπίτια τῶν Ἀγγέλου Δούλη, Δημητρίου Καρούση, καὶ Στεργίου Ῥάπτη. οἱ νεκροὶ θάφτηκαν στό νεκροταφεῖο τῆς Τερπνῆς, πού ἦταν τότε στήν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ παλιὸ μικρὸ παρεκκλήσι στά Πλατανούδια τὸ ἔκτισε λίγα χρόνια μετὰ τὴ μάχη ἓνας Τερπνιώτης. οἱ ἐπέτειοι τῆς μάχης ἄρχισαν νὰ ἐορτάζωνται μετὰ τὸ Β' παγκόσμιο πόλεμο. τὸ ἥρω στήθηκε τὸ 1954. ἀπὸ τὰ πλατάνια σήμερα (1999) μένουν μόνο τρία, καὶ τὰ τραῦματα στοὺς κορμούς των ἀπὸ τίς βουλγαρικὲς ὀβίδες φαίνονται ἀκόμη.

Ὅμιλία ἀπὸ τίς ἐκδηλώσεις τοῦ Συλλόγου Τερπνιωτῶν Θεσσαλονίκης γιὰ τὴν 86ῃ ἐπέτειο τῆς μάχης, στά γραφεῖα τοῦ Συλλόγου. δημοσιεύτηκε στό 25ο φύλλο τῆς ἐφημερίδος Η ΤΕΡΠΝΗ (Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1999).

Δημοσιεύτηκε καὶ στό εἰδικὸ τεῦχος «Ἡ μάχη στά Πλατανούδια Τερπνῆς», Φεβρουάριος 2.000, σελ. 29-31, μαζί με ὁμιλίες ἄλλων τεσσάρων στό ἴδιο θέμα, καὶ μερικὰ ντοκουμέντα γιὰ τὴν Τερπνὴ καὶ τὴ μάχη. ἔκδοσι Τερπνιωτῶν Θεσσαλονίκης.

11. ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ

Ήδη τὸ 1919, ὅταν πολλὲς περιοχὲς τῆς Μ. Ἀσίας περιήλθαν γιὰ τρεῖς περίπου χρόνια στὸ Ἑλληνικὸ κράτος, μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1922, μερικοὶ Μικρασιᾶτες ἤρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα, ὅχι ὡς πρόσφυγες, ἀλλ' ὡς ἐσωτερικοὶ μετανάστες. καὶ τὸ 1922, μὲ τὴν καταστροφὴ, προκλήθηκε ὁ χεῖμαρρος τῆς προσφυγιᾶς. αὐτὴ ἡ μετοικεσία ἦταν σὲ ἔντασι μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1925.

Στὸ διάστημα 1919 - 1925 ἤρθαν στὴν Ἑλλάδα τῶν 4,5 ἑκατομμυρίων 1,5 ἑκατομμύριο Μικρασιᾶτες, δηλαδὴ τὸ τελικὸ ἓνα τέταρτο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ποὺ τὸν ἀνέβασαν σὲ 6 ἑκατομμύρια.

Ἀκριβέστερα οἱ Μικρασιᾶτες ἤρθαν καὶ μοιράστηκαν ὡς ἑξῆς.

Σύνολο Μικρασιατῶν προσφύγων στὴν Ἑλλάδα 1.221.849 ἄτομα.

Μόνο στὴ Μακεδονία ἐγκαταστάθηκε πάνω ἀπὸ τὸ 52% τῶν Μικρασιατῶν, ἥτοι 640.000 ἄτομα. τὸ μεγαλύτερο μέρος στὴν πεδινὴ Ἀνατολικὴ καὶ Κεντρικὴ Μακεδονία, ὅπου οἱ πρόσφυγες πλειοψηφοῦν ἐναντὶ τῶν ἐντοπίων, μικρὸ δὲ μόνον μέρος στὴν ὄρεινὴ Δυτικὴ Μακεδονία. γενικὰ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία οἱ Μικρασιᾶτες ἀποτελέσαν τὸ 45% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς.

Ἄλλο ἓνα 25% περίπου τῶν Μικρασιατῶν, ἥτοι περίπου 300.000 ἐγκαταστάθηκαν στὴ Θράκη ὅπου ἀποτελέσαν ἐπίσης περίπου τὸ μισὸ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς.

Τὸ ὑπόλοιπο 22 - 23%, ἥτοι περίπου 280.000, ἐγκαταστάθηκαν σ' ὅλη τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα, ὅπου ἀποτελέσαν μικρὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ· κυρίως δὲ αὐτοὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀθήνα.

Πολὺ μικρὸ μέρος τῶν Μικρασιατῶν ἔφυγαν στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀμερικὴ (Καραθεοδωρῆς, Ὠνάσης, Δουκάκης, κλπ.).

Δηλαδή οἱ ἀρχαῖοι Μικρασιᾶτες σήμερα βρίσκονται στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη, ὅπου ἀποτελοῦν τὸ μισὸ τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ στὴν Ἀθήνα ὅπου ἀποτελοῦν μέρος μικρότερο.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ διάχυσι τοῦ Μικρασιατικοῦ αἵματος στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα, μετὰ περίπου ἓναν αἰῶνα, εἶναι σήμερα μεγαλύτερη τόσο μὲ τὴν ἐπιγαμία ὅσο καὶ μὲ τὴ λοιπὴ διακίνησι τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ ἐπισυνέβη.

Ἡ μετοικεσία τῶν Μικρασιατῶν εἶναι ἓνα πολὺ μεγάλο γεγονός στὴν ἱστορία, μεγαλεῖτερο λ.χ. ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1940 ἢ τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν πολέμους τοῦ Ε΄ π.Χ. αἰῶνος, ἀμέσως δεύτερο δὲ μετὰ τὴν ἑναρξί ἢ τὸ τέλος τῆς τουρκοκρατίας. καὶ ὅμως δὲν τραγουδήθηκε ἀπὸ κανέναν ποιητὴ. αὐτὸ συνέβη γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους.

1. Ὁ πρόσφυγας τὰ πρῶτα 20 - 30 χρόνια εἶναι τόσο ἀπασχολημένος μὲ τὸ πῶς θὰ ἐπιβιώσῃ, ποὺ μόνον ὄρεξι γιὰ ἐνασχόλησι μὲ τὴ λυρική ποίησι δὲν ἔχει. μετὰ 20 - 30 χρόνια ἡ πληγὴ τοῦ δράματός του εἶναι μόνον οὐλὴ ποὺ δὲν πονάει πιά κι αὐτὸς ἔχει «στρώσει» τόσο πολὺ στὴ νέα του πατρίδα καὶ ζωὴ, ποὺ καὶ πάλι δὲν ἔχει ὄρεξι γιὰ ποίησι γύρω ἀπὸ τὴν παλιά του περιπέτεια, ἐνῶ ταυτόχρονα τὸν συγκλονίζουν νέα μεγάλα γεγονότα, ὅπως ὁ πόλεμος τοῦ 1940, ἡ ζωὴ στὴ Γερμανία, ὁ θάνατος προσφίλου προσώπου.

2. Ὁ ἐντόπιος ὄχι μόνον δὲν συγκινεῖται καθόλου ἀπὸ τὸ δράμα τοῦ πρόσφυγα, ὥστε νὰ τὸ τραγουδήσῃ, ἀλλὰ καὶ βλέπει τὸν πρόσφυγα ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἀνεπιθύμητο εἰσβολέα καὶ ἀλλοδαπὸ ποὺ ἤρθε ἀπρόσκλητος νὰ μοιραστῇ μαζί του τὰ κτήματα καὶ τ' ἀγαθά· ὄχι δὲ νὰ γράψῃ γι' αὐτὸν καὶ ποιήματα! ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἐντόπιος τὸν πρόσφυγα τὸν βλέπει σὰν κατώτερο ὄν. ποιὸς θᾶγραφε σήμερα ποιήματα γιὰ «Ῥωσοπόντιο»; ἀκόμη καὶ ἡ ἐπιγαμία μεταξὺ ἐντοπίων καὶ προσφύγων ἄρχισε μετὰ 20 περίπου χρόνια, ἀρχίζοντας μάλιστα ἀπὸ τοὺς ἐκατέρωθεν παρακατιανούς. ποιὸς παντρεύεται σήμερα «Ῥωσοπόντια;», καὶ ποιά παίρνει «Ῥωσοπόντιο»;

3. Ἕνα γεγονός, ὅσο μεγάλο κι ἂν εἶναι, ἂν δὲν τραγουδηθῇ τὰ πρῶτα 30 χρόνια, δὲν τραγουδιέται ἔπειτα ποτέ. αὐτὸ τὸ ἔχω παρατηρήσει σὲ πολλὰ χρονικὰ σημεία τῆς ἱστορίας.

Ἀπὸ τὴν προϊστορική ἀρχαιότητα τῶν χρόνων τοῦ ἀποικισμού μέχρι καὶ τὸν ΙΑ΄ μ.Χ. αἰῶνα Ἑλλὰς ἦταν τέσσερες χερσόνησοι τῆς Μεσογείου Θαλάσσης· Ἑλλάς, Μ. Ἀσία, Ἰταλία (ἀπὸ τὴ Νεάπολι καὶ κάτω), καὶ Κυρηναϊκὴ χερσόνησος τῆς Ἀφρικῆς (Λιβύη), κι ὅλα τὰ νησιά τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου ἀπὸ τὴν Κύπρο μέχρι τὴ Σικελία. γι' αὐτὸ καὶ στοὺς προφήτες τῆς Π. Διαθήκης ἡ Ἑλλάς λέγεται *αἱ Νῆσοι*· ἦταν ἡ μόνη νησιωτικὴ χώρα τοῦ ἀρχαίου κόσμου κι ἀπὸ τὸ νότο φαινόταν σὰν Πολυνησία, ὄχι σὰ χερσόνησοι. αὐτὸ «ἔσπασε» τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα μὲ τὴν ἥττα στὸ Ματζικέρτ, ὅταν οἱ μὲν Τοῦρκοι κατέλαβαν σχεδὸν ὅλη τὴ Μ. Ἀσία, ὁ δὲ πάπας Ῥώμης, ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῆς Ἑλλάδος ἐκείνη, κατέλαβε ἀμαχητὶ τὴν Ἰταλία καὶ Σικελία, ποὺ μέχρι τότε δὲν τις εἶχε. μετὰ δὲ δύο περίπου αἰῶνες οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας ἐγιναν ὅλοι καὶ παπικοὶ πρῶτα καὶ ἰταλόγλωσσοι ἔπειτα. ἔχω χρησιμοποιήσει σὲ μελέτη μου προικοσύμφωνο τοῦ 1176 γραμμένο ἀπὸ ἀπλοῖκους Ἕλληνες τῆς Ἰτα-

λίας σὲ ἀμιγῇ καὶ ἄπταιστη ἑλληνικῇ γλῶσσα, μὴ διαλεκτικῇ ἀκόμη. καὶ ὅλη ἡ συλλογὴ τῶν κειμένων, ἀπ' ὅπου τὸ πῆρα εἶναι στὴν ἴδια γλῶσσα τῶν ἰδίων χρόνων ἀπὸ ἰδίου ἀνθρώπου (βλ. παρακάτω, κεφ. 19 καὶ ὑπόσημ. 11). ἀντίθετα στὴ Μ. Ἀσία, ἀφοῦ ἐξισλαμίστηκαν ὅσοι Ἕλληνες ἐξισλαμίστηκαν κι ἐκτουρκίστηκαν, οἱ ἄλλοι κράτησαν μέχρι τέλους καὶ τὴ Χριστιανικὴ τους πίστι καὶ τὴν ἑλληνικὴ τους γλῶσσα καὶ συνείδησι. ὁ Δυτικὸς Ἑλληνισμὸς χάθηκε αὐτανδρως, ἐνῶ ὁ Ἀνατολικὸς διασώθηκε ἔστω καὶ μετοικισμένος σήμερα στὸ μητροπολιτικὸ ἔδαφος, χάρι στὴ Χριστιανικὴ του πίστι, ἀνάμεσα στὴν ὁποία καὶ στὸ ἰσλάμ ὑπάρχει ἀγεφύρωτο χάσμα. οἱ Τοῦρκοι μουσουλμάνοι, ἀφομοιώνουν μόνο μὲ τὸ παιδομάζωμα καὶ τὴν ὑπόλοιπη βία. δὲν μποροῦν ποτὲ ν' ἀφομοιώσουν τοὺς πολιτιστικὰ ἀνωτέρους των. ἡ Χριστιανικὴ πίστι ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ ἡ βαρβαρότης τῶν μουσουλμάνων Τούρκων ἀπὸ τὴν ἄλλη ὠφέλησαν μακροπρόθεσμα τὸν Ἑλληνισμὸ πολὺ.

Δημοσιεύτηκε στὴ «Μικρασιατικὴ Σπίθα» 14 (2009), σ. 129 - 131, Σέρρες

Τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο (κτίσμα τοῦ 1915)

12. ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Οί πληροφορίες, στις οποίες στηρίζεται ή παροῦσα εισήγησί μου στο Δ' αὐτὸ πανελλήνιο συνέδριο τῶν Μικρασιατῶν, προέρχονται κυρίως ἀπὸ δύο πηγές· πρῶτον ἀπὸ τὶς γραπτὲς ἐνθυμήσεις τοῦ πατέρα μου Γεωργίου Σιαμάκη καὶ τὶς ἐπὶ μισὸ αἰῶνα καὶ πλέον προφορικὲς διηγήσεις του σ' ἐμένα, καὶ δεύτερον ἀπὸ τὴν αὐτοψία μου κατὰ τὴν περιήγησι καὶ ἔρευνά μου στὴ Μ. Ἀσία τὸ 1983¹ ἔπειτα προέρχονται τόσο ἀπὸ διαφόρους συμπατριῶτες μου Μικρασιᾶτες² ὅσο κι ἀπὸ κάποια γενικὴ καὶ πενιχρὴ σχετικὴ βιβλιογραφία².

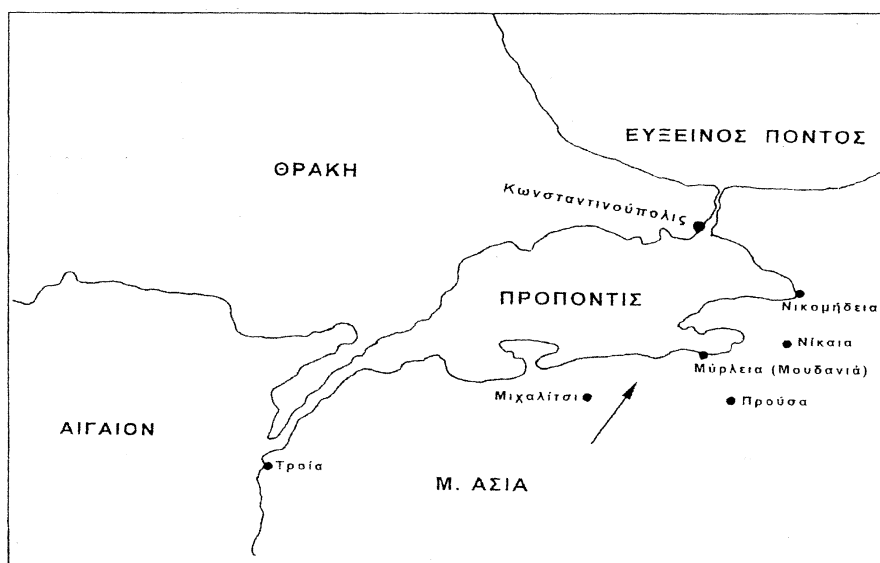
Οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας ἔφυγαν βέβαια ἀπὸ τὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα κι ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς 2ης χιλιετίας π.Χ.. ἐγὼ ὅμως στὴν παροῦσα μου εισήγησι ἐξετάζω μιὰ περίπτωσι, κατὰ τὴν ὁποία Ἕλληνες ἀπὸ τὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα ἐγκαταστάθηκαν στὴ Μ. Ἀσία τὸ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα καὶ ἤρθαν ἐδῶ τὸ 1922 μαζί μὲ ὅλους τοὺς Μικρασιᾶτες. ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Μικρασιᾶτες κατάγομαι κι ἐγώ, καὶ θεωρῶ ὑποχρέωσί μου νὰ καταθέσω τὶς σχετικὲς πρωτογενεῖς ἱστορικὲς μαρτυρίες.

Ἀπὸ μικρός, καθὼς μέγαλωνα στὴν Τερπνὴ Σερρῶν, ἄκουγα τὸν πατέρα μου καὶ τοὺς ἄλλους συμπατριῶτες μας Μικρασιᾶτες, ὅταν μιλοῦσαν, νὰ λέγονται μεταξύ τους 'Ρουμελιῶτες, Ἀγραφιῶτες, Βε-

1. Οἱ συμπατριῶτες μου ποὺ μοῦ ἔδωσαν πληροφορίες εἶναι οἱ Ὀδυσσεὺς Βασιλακάκης ἢ Χατζηγιάννου (θεῖος μου), Βασίλειος Ἀβραμάκης (ἐξάδερφός μου), Ἰωάννης καὶ Ἀπόστολος Ἀσημακόπουλοι (ἐξάδερφοί μου), Ἰωάννης Καναράκης, Στρατῆς Καλταμπανίδης, Παντελῆς Παλτάκης, Αἰκατερίνα Σταυρακάκη, οἰκογένεια Ἀκριβάκη, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. καὶ ὁ μὴ Μικρασιάτης Πασχάλης Ἀγγελόπουλος.

2. Μαραβελάκης Μ. - Βακαλόπουλος Ἀ., *Αἱ προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955 (σελ. 393-5). Δεληγιάννης Β., *Τὰ Κουβούκλια*, Σέρραι 1956 (σελ. 15-16' 22' 51). Καψῆς Ἰ. Π., *Χαμένες πατρίδες*, Ἀθῆναι 1962. Πανώτης Ἀρ., *Βενέδικτος Α' Ἱεροσολύμων*, Ἀθῆναι 1962, ΘΗΕ 3,795-8. *Ἐπίτομος ἱστορία ἐκστρατείας Μ. Ἀσίας 1919-1922*, Ἀθῆναι 1967 (συντάκτες: Ξ. Δανέλλης, Ἰω. Δρακόπουλος, Λ. Θεοτικός, Γ. Καλαϊτζῆς, Κ. Νερούτσος, Ἀ. Ὀμηρίδης - Σκυλίτσης). Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους (ΙΕΕ), τ. 10 (1974), (σελ. 351-3) (Ἀπ. Βακαλόπουλος) καὶ 11 (1975), (σελ. 58-85 (Στ. Παπαδόπουλος).

λουχιῶτες, καὶ Καρπενησιῶτες, καὶ παρατηροῦσα ὅτι διέφεραν στὴν προφορὰ καὶ στοὺς ιδιωτισμούς των ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους Τερπνιῶτες Μακεδόνες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους μὴ συμπατριῶτες μας Μικρασιᾶτες τοῦ χωριοῦ, Νικομηδινούς καὶ Ἀιβηλιῶτες καὶ Σμυρναίους. εἶχαν δὲ οἱ δικοί μου τὴν ἴδια προφορὰ μὲ τὸ Στερεολλαδίτη ταχυδρόμο τοῦ χωριοῦ πὺν καταγόταν ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. σιγὰ - σιγὰ συνειδητοποίησα ὅτι ἀπὸ τὶς δυὸ ὁμάδες Μικρασιατῶν τοῦ ἐδῶ χωριοῦ μου, ἡ δική μας ὁμάδα, πὺν τὰ ἐπίθετά τους ἔληγαν σὲ -*ἀκης*, ἤμασταν ἄλλου εἶδους Μικρασιᾶτες, ἀπὸ τὸ Καρπενήσι καὶ ἀπὸ τ' Ἀγραφα. ὅταν στὸ σχολεῖο ἔμαθα ὅτι τὸ Καρπενήσι καὶ τ' Ἀγραφα δὲν εἶναι στὴ Μ. Ἀσία, ἔμεινα ἔκπληκτος, καὶ ἀπὸ τότε δὲν σταμάτησα νὰ ἐρευνῶ τὸ πρᾶγμα μέχρι σήμερα. καὶ ἔχω περισυλλέξει βέβαια πολλὰς πληροφορίες καὶ ἔχω βγάλει μερικά ἱκανοποιητικά, κατὰ τὴ γνώμη μου, συμπεράσματα.

Χάρτης τῆς Βιθυνίας· στὴν αἴχμη τοῦ βέλους τὰ εὐρυτανικά χωριά.

Οἱ Μικρασιᾶτες τῆς ὁμάδος μου ἦρθαν ἐδῶ ἀπὸ τὴ Βιθυνία, ἀπὸ 4 χωριά τους πὺν βρίσκονται στὸ μέσο περίπου τοῦ μήκους τῆς παραλίας ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἀνάμεσα στοὺς κόλπους τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Κίου, στὸ κέντρο περίπου τοῦ τριγώνου πὺν σχηματίζουν οἱ πόλεις Προῦσα Μιχαλίτσι καὶ Μουδανιά, καὶ 8-10 χιλιόμετρα νοτιότερα ἀπὸ τὴ θάλασσα. δίπλα στὰ 4 εὐρυτανικά χωριά τους ἦταν ἄλλα 9 μανιάτικα· οἱ Μανιάτες ὅλοι λέγονταν *Πιστικοί* (*Πιστ'κοί*) καὶ τὰ χω-

ριά τους *Πιστικοχώρια*. τὰ συνολικῶς 13 αὐτὰ χωριὰ σήμερα κατοικοῦνται ἀπὸ Τούρκους, ποὺ πῆγαν ἐκεῖ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1916 προερχόμενοι ἀπὸ τοὺς νομοὺς Σερρών καὶ Θεσσαλονίκης (ἀπὸ τὰ χωριὰ Τερπνὴ, Ἡράκλεια, Δημητρίτσι, Σοχός, κλπ.).

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Βιθυνίας ὑπῆρχαν στὴ μὲν παραλία οἱ πόλεις Δασκύλειον³, Βρύλλιον⁴, Μύρλεια ἢ Ἀπάμεια⁵, Κίος⁶ καὶ Τρίγλεια⁷, στὰ δὲ λίγο μεσογαιότερα οἱ πόλεις Προῦσα⁸, Ἀπολλωνία⁹, Μιλητούπολις¹⁰ ἢ Μιχαλίτσι, καὶ Ἀλαζία¹¹. σήμερα ἀπ' αὐτὲς ἀκμάζουν πέντε· Προῦσα (Μπούρσα), Μιλητούπολις (Καρατζιάμπεη), Μύρλεια (Μουδανιά), Κίος (Γκεμλικ) καὶ Τρίγλεια. κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχαν ἐπίσης στὴν περιοχὴ αὐτὴ τρεῖς διπλανὲς λίμνες, Ἀπολλωνιᾶτις, Δασκυλῖτις καὶ Μιλητουπολῖτις¹². ἐνῶ σήμερα διατηρεῖται μόνο ἡ Ἀπολλωνιᾶτις. τέλος ὑπάρχουν οἱ ποταμοὶ Μάκεστος¹³, Ῥύνδακος¹⁴, καὶ Ὀδρύσης¹⁵. τὰ 9 μανιάτικα Πιστικοχώρια λέγονταν *Ἀπλαδᾶτες*, *Κίτια* (ἢ), *Σεργιάνι*, *Πριμικῆρι*, *Ἀγία Κυριακή*, *Αἰνᾶτες*, *Κωνσταντινᾶτον*, *Χωρούδα*, καὶ *Γιούλιον*. τὰ δὲ 4 εὐρυτανικά λέγονταν καὶ λέγονται ἀκόμη *Τσεσνεῖρ* (= *Κρυνέρι*), *Τσιάμλιτζια* (= *Πενκῶνας*), *Τσιαμπάζ* (= *Ἐμπόριον*), καὶ *Γιαλῆ Τσιφλικ* (= *Ἀγρόκτημα τοῦ Γιαλῆ*). τὰ δύο πρῶτα, Τσεσνεῖρ καὶ Τσιάμλιτζια, ἦταν ἀμιγῶς ἐλληνικά, ἐνῶ τὰ δυὸ ἄλλα εἶχαν καὶ λίγες τουρκικὲς οἰκογένειες. τὰ μανιάτικα εἶχαν τουρκικὲς οἰκογένειες ὅλα. τὸ ἔδαφος τῶν μανιάτικων Πιστικοχωρίων εἶναι πεδινό. ἀπὸ τὰ 4 εὐρυτανικά τὸ Τσεσνεῖρ εἶναι τὸ πιὸ ψηλό, μὲ ὑψόμετρο γύρω στὰ 50 μέτρα, πάνω σὲ πλαγιά λόφου μὲ λευκὸ ἀργιλόχωμα καὶ λίγα κατὰσπαρτα βράχια καὶ δύο μεγάλες πηγές. εἶναι πολὺ εὐήλιο μὲ προσανατολισμὸ μεσημβρινὸ καὶ ὀρίζοντα πολὺ εὐρύ. ἡ Τσιάμλιτζια εἶναι σὲ ἔδαφος λίγο χαμηλότερο, μὲ χῶμα κοινὸ ἢ κόκκινο ἀργιλόχωμα,

3. Ἡρόδοτος 3,120,2' 3,126,2' 6,33,3. Θουκυδίδης 1,129,1. Ξενοφῶν, Ἑλλ. 3,4,13' 4,1,15. Στράβων 12,8,10' 13,1,3' (575' 582).

4. Στέφανος Βυζ., λ. *Βρύλλιον*.

5. Στράβων 12,3,22' 12,4,3' 12,8,10' (551' 563' 575).

6. Ἡρόδοτος 5,122,1. Ξενοφῶν, Ἑλλ. 1,4,7.

7. Καντακουζηνός 1,220' 505.

8. Στράβων 12,4,3 (563-4).

9. Στράβων 12,8,10 (575).

10. Στράβων 12,8,10 (575).

11. Ἐκαταῖος Μιλήσιος, στὸ Στράβωνα 12,3,22 (550).

12. Στράβων 12,8,11 (576). Βλ. *Ιστ. Ἑλλ. Ἔθν.* 5,33' 129' (χάρτες).

13. Στράβων 12,8,11 (576). Βλ. *Ιστ. Ἑλλ. Ἔθν.* 5,33' 129' (χάρτες).

14. Ἐκαταῖος Μιλήσιος, στὸ Στράβωνα 12,3,22 (550). Στράβων 12,8,10-11 (575-6). Βλ. *Ιστ. Ἑλλ. Ἔθν.* 5,33' 129' (χάρτες).

15. Ὅπου καὶ στὴν ὑποσημ. 14.

μέ ένα μεγάλο κι αἰωνόβιο πεῦκο στό κέντρο, καί μέ ὀρίζοντα ὄχι εὐρύ· τὸ Τσιαμπάξ σέ λόφο καί χῶμα σάν ἐκεῖνα τῆς Τσιάμλιτζιας ἀλλά μέ ὀρίζοντα εὐρὺ σάν τοῦ Τσεσνεῖρ· τὸ Γιαλῆ Τσιφλίκ εἶναι πιὸ ἀπόμακρο ἀπὸ τ' ἄλλα, πιὸ μικρό, καί πεδινό. ἀνάμεσα στοὺς Τσιαμπάξ καί τὸ Τσεσνεῖρ ῥέει ὁ Ὀδρύσης ποταμὸς ἢ τουρκιστὶ Ντερές, ποὺ χωρίζει τὸ Τσιαμπάξ ἀπὸ τ' ἄλλα τρία. τὸ κλῖμα καί τῶν 13 χωριῶν καί ὅλης τῆς περιοχῆς εἶναι σάν τὸ κλῖμα τῆς παραθαλασσίας Χαλκιδικῆς· καί ἡ χλωρίδα ἐπίσης.

Στὴν ἴδια περιοχὴ ποὺ βρίσκονται τὰ 13 προειρημένα χωριά ὑπάρχουν καί χωριά μουσουλμάνων, ποὺ δὲν εἶναι Τοῦρκοι, ἀλλὰ Κιρκάσιοι (Τσερκέζοι), πολεμοχαρὲς γεωργιανὴ φυλὴ πολὺ ἐχθρική πρὸς τοὺς Τούρκους, ὅπως οἱ Κοῦρδοι. Κιρκάσιοι, Μανιάτες κι Εὐρυτᾶνες βρίσκονταν μέσα σὲ τουρκικὸ κλοιό. οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν γειτνίασι κι ἐπικοινωνία μέ τοὺς ἄλλους Μικρασιᾶτες Ἕλληνες, τόσο αὐτοὶ ὅσο καί οἱ Κιρκάσιοι βρίσκονταν ἐκεῖ ὡς ἐκτοπισμένοι καί τιμωρημένοι. δὲν γνωρίζω καί φυσικὰ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει, γιὰ ποιό λόγο ἦταν ἐκτοπισμένοι οἱ Κιρκάσιοι ἢ πότε κι ἀπὸ ποιά ἐπαρχία τους ἐκτοπίστηκαν ἐκεῖ. ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πρῶτα ἐκτοπίστηκαν οἱ Μανιάτες καί μετὰ ἕναν αἰῶνα περὶπου οἱ Εὐρυτᾶνες.

Οἱ Μανιάτες ἐκτοπίστηκαν ἐκεῖ κατὰ τὴ δεκαετία 1670 - 1680. ἕνα ἔτος πιὸ μπροστά, τὸ 1669, οἱ Τοῦρκοι εἶχαν καταλάβει τὴν Κρήτη, καί ἀμέσως ἐπιδόθηκαν στὴν ἐκκαθάρισι τῆς Πελοποννήσου καί ἰδίως τῆς Μάνης ἀπὸ τὰ τελευταῖα κατάλοιπα τῶν Βενετσιάνων καί τῶν λοιπῶν Εὐρωπαίων. τότε, φεύγοντας τὴν ἀπειλὴ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, πολλοὶ Μανιάτες μετανάστευσαν στὴν Ἰταλία καί κυρίως στὴν Ἰσπανία, ὅπου ἀφωμοιώθηκαν γλωσσικῶς θρησκευτικῶς καί φυλετικῶς¹⁶. ἀρκετοὺς ὅμως, καί μᾶλλον προκρίτους ἢ πολεμοχαρεῖς κι ἐπαναστατικούς, τοὺς συνέλαβαν οἱ Τοῦρκοι καί τοὺς ἐκτόπισαν ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τῆς Προύσης, γιὰ τὴν ὁποία μιλάμε. ἐκεῖ χρησιμοποιοῦνταν σὰ δουλοπάροικοι σὲ μεγάλα ἀγροκτήματα (τσιφλίκια) Τούρκων ἀξιωματούχων, οἱ ὁποῖοι τοὺς χρησιμοποιοῦσαν σὰ βοσκοὺς στὴν κτηνοτροφία τους. γι' αὐτὸ καί ὠνομάστηκαν *Πιστικοί* καί τὰ χωριά τους *Πιστικοχώρια*. ὑπάρχει δὲ σήμερα στὴν Τερπνὴ Σεργῶν καί τὸ ὄνομα τέτοιου Μικρασιάτου *Πιστικόπουλος*, δηλαδὴ γόνος Πιστικοῦ. οἱ Μανιάτες αὐτοὶ Πιστικοὶ τῶν προειρημένων 9 χωριῶν τῆς Μ. Ἀσίας ἔχουν ἀρκετὰ ὀνόματα μέ τὴν πελοποννησιακὴ κυρίως κατάληξι *-όπουλος*: *Πιστικόπουλος*, *Ἀνδρεόπουλος*, *Ἀσημακόπουλος*, *Παπαδόπουλος*, *Χατζόπουλος*, *Χατζιαρόπουλος*, κλπ.. γλωσσικῶς καί λαογραφικῶς δὲν θυμίζουν καί πολὺ

16. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους* 10,352-3 (Απ. Βακαλόπουλος).

έντονα τὴ Μάνη, διότι 250 χρόνια παραμονή τους στὴ Μ. Ἀσία ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ τοὺς ἐγκλωβίσουν σὲ μιὰ διαφορετικὴ γλωσσικὴ καὶ φρονηματικὴ ἐξέλιξι ἀπὸ τοὺς Μανιάτες τῆς Μάνης καὶ γιὰ νὰ προκαλέσουν τὴ σὲ κάποιο βαθμὸ ἀφομοίωσί τους μὲ τοὺς γειτονικοὺς ἐλληνικοὺς πληθυσμούς. ἀντίθετα οἱ Εὐρυτᾶνες γείτονές των στὴ Μ. Ἀσία, ἐπειδὴ ἔζησαν ἐκεῖ μόνο 150 χρόνια, ἔχουν πιὸ ἔντονη τὴ γλωσσικὴ, λαογραφικὴ, καὶ φρονηματικὴ συγγένειά τους μὲ τοὺς Εὐρυτᾶνες τῆς Εὐρυτανίας τοῦ Τυμφρηστοῦ. οἱ Μανιάτες τῆς Προύσης σιγὰ σιγὰ, ἐπειδὴ προφανῶς ἐξέλιπαν οἱ τιμαριοῦχοι ἀφέντες των, ἔμειναν κάπως πιὸ ἐλεύθεροι ῥαγιαῖδες ἀγρότες καὶ ιδιοκτῆτες γῆς, ὅπως δηλαδὴ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Χριστιανοὶ ῥαγιαῖδες, κι ἀποτελέσαν τὰ 9 χωριά. ἀπὸ τὰ χωριά τὰ δυὸ ἔχουν ὀνόματα λατινικά, Πριμικήρι καὶ Γιούλιου (= Ἰουλίου), ποὺ δείχνουν κάπως ὅτι ἀνῆκαν ἀπὸ πολὺ παλιά, ἀπὸ τὴν ἐλληνορωμαϊκὴ ἢ βυζαντινὴ ἐποχὴ, σὲ μεγάλους ἄρχοντες. τὸ *πριμικήριος* (*primicerius*) εἶναι τίτλος ὑψηλοβάθμου ὑπαλλήλου, τὸ δὲ *Ἰούλιος* (*Iulius*) θυμίζει Ἕλληνες ποὺ ἀπέκτησαν τὸν τίτλο τοῦ Ῥωμαίου πολίτου στὰ χρόνια τῆς πρώτης αὐτοκρατορικῆς δυναστείας τῶν Ἰουλίων - Κλαυδίων (47 π.Χ. - 64 μ.Χ.). τὰ χωριά αὐτὰ ἦταν προφανῶς μεγάλα ἀγροκτήματα (λατιφούντια) ποὺ διατηρήθηκαν σὰν τέτοια μέσῳ τοῦ Βυζαντίου μέχρι τὴν κατάληψι τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅποτε καὶ πέρασαν σὲ χέρια Τούρκων ἀξιωματούχων ἢ καὶ ἔμειναν στὰ χέρια τῶν ἰδίων τῶν κυρίων τους ποὺ ἐξισλαμίστηκαν γιὰ νὰ μὴν τὰ χάσουν. καὶ αὐτοὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι εἶχαν γιὰ πολὺν καιρὸ στ' ἀγροκτήματά τους (τσιφλίκια) δουλοπαροίκους πιστικούς τοὺς Μανιάτες ἐξορίστους. οἱ Μανιάτες αὐτοί, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, διατήρησαν ἀνεξίτηλη τὴ μνήμη τῆς καταγωγῆς των καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκτοπίσεώς των σὰν κοινὴ τους συνείδησι. τὰ δύο χωριά Πριμικήρι καὶ Γιούλιου εἶναι προφανῶς τ' ἀρχαιότερα ἀπὸ τὰ 9 ἢ κι ἀπὸ τὰ 13.

Οἱ Εὐρυτᾶνες ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Εὐρυτανία τὸ 1770, κατὰ τὴν τότε ἀποτυχημένη ἐπανάστασι τῶν Ἑλλήνων, τὴ γνωστὴ μὲ τ' ὄνομα Ὁρλωφικά. τότε, καθὼς οἱ Ἕλληνες ὅλοι, παραθαλάσσιοι καὶ στεριανοί, ξεσηκώθηκαν μὲ τὴν ὑποκίνησι τῶν Ῥώσων, οἱ Εὐρυτᾶνες εἰδικὰ ἐπαναστάτησαν κατὰ τῶν Τούρκων μὲ ἀρχηγό τους τὸν ὀπλαρχηγὸ Σταθᾶ Γεροδῆμο, ὁ ὁποῖος κατέλαβε ὅλη τὴν Εὐρυτανία κι ἔκανε ἐπιδρομὲς καὶ πρὸς τὰ Θεσσαλικά Ἄγγραφα. ὅταν ὅμως ὁ Γεροδῆμος νικήθηκε ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς καὶ συνθηκολόγησε¹⁷, οἱ Τοῦρκοι συνέλαβαν πολλοὺς Εὐρυτᾶνες ἀπὸ τὸ Καρπενήσι καὶ ἀπὸ τὴν ὅλη περιοχὴ τοῦ Τυμφρηστοῦ, ὅσους προφανῶς θεώρησαν αἰτίους τῆς ἐ-

17. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* 11,71 (Στ. Παπαδόπουλος).

παναστάσεως κι επικινδύνους, καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαξαν, ἄλλους δὲ ἐκτόπισαν σ' αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Προύσης. ἐκεῖ εἴτε ἐξ ἀρχῆς εἴτε μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων ἀποτέλεσαν τὰ 4 χωριά ποὺ ἀνέφερα ἴσως πρῶτα τὰ δυὸ ἀμιγῶς ἑλληνικά, Τσεσνεῖρ καὶ Τσιάμιλιτσια, κι ἔπειτα τὰ ἄλλα δυὸ ποὺ εἶχαν καὶ λίγες τουρκικὲς οἰκογένειες, Τσιαμπάζ καὶ Γιάλῃ Τσιφλίκ.

Οἱ Εὐρυτᾶνες διατήρησαν τὴ μνήμη τῆς καταγωγῆς των πολὺ ζωνηρή, καὶ μεταξὺ τους, ὅπως εἶπα, λέγονται ἀκόμη καὶ σήμερα στὴ Μακεδονία Ῥουμελιῶτες, Ἀγραφιῶτες, Βελουχιῶτες, καὶ Καρπενησιῶτες. ἡ προφορὰ τους δὲν ἐμφανίζει καμμία διαφοροποίησι ἀπὸ τὴ σημερινὴ προφορὰ τῶν Εὐρυτάνων τῆς Εὐρυτανίας. μέχρι τὸ 1922, ποὺ ἦρθαν ἐδῶ, δὲν γνώριζαν κανεῖς τους τὴν τουρκικὴ γλῶσσα. ἐλάχιστοι ποὺ τὴ γνώριζαν, ὅπως ὁ πατέρας μου, τὴν ἔμαθαν ἐπειδὴ μακριὰ ἀπὸ τὰ χωριά τους χρημάτισαν ὑπάλληλοι Τούρκων. οἱ ιδιωματοισμοὶ τους εἶναι ἐπίσης ὅλοι ἴδιοι μ' ἐκείνους τῆς Εὐρυτανίας: *χοι-ιάζου, χοι-ιάξι, βλιέπου, τηράου ἢ τ'ράου* καὶ προστακτικὴ *τήρα, π'λαλάου* καὶ προστακτικὴ *π'λάλει*, καὶ προστακτικὴ *στάκα*, καὶ προστακτικὴ *σῦρε, δειάζου* (= ἀδειάζω, εὐκαιρῶ), *π'θαίνου* (= πεθαίνω), *μνημούρια, δ'λειά, ματσούν', πουρνό, χ'λιάρ', γαβάθα, ἀγγειά, κονκόσις, ξίκ'ους, ξιχαῖμένους, κειό, ἐκειό*, κλπ.. τὰ κύρια ὀνόματά τους τὰ σχηματίζουν ἐπίσης ὅπως στὴ σημερινὴ Ῥούμελη: *Κωσταντῆς, Κωσταντάκης, Γιώργης, Γιωργῆς, Κίτσιος, Νάσος, Δήμος, Δημητρός, Μῆτσος, Ἀσημάκης, Ἀκριβός, Θανασός, Σταυρακός, Γιάνναρος, Βασίλαρος, Εὐόστομος, Ἀκριβή, Γραμιάτω, Βασίλω, Βαγγελιώ, Σησιώ, Ἀστέρω, Χαῖδω, Μαριώ, Γαλλιώ, Κατίγκω*. περίπου τὰ τρία τέταρτα τῶν ἐπιθέτων τους λήγουν σὲ *-άκης*: *Σιαμάκης, Ἀσημάκης, Ῥουσάκης, Βασιλακάκης, Ἀναστασελάκης, Φουρλάκης, Παλτάκης, Μπαλταδάκης, Σταυρακάκης, Στρατηλάκης, Ταγαράκης, Καραπαναγιωτάκης, Ἀκριβάκης, Δημάκης, Ἀναγνωστάκης, Καναράκης, Χαραλαμπάκης, Χαϊδάκης, Τερζάκης*, κλπ.¹⁸. ὅπως εἶναι γνωστό, ἔτσι σχηματίζο-

18. Δίνω ἕναν ἐκτενέστερο κατάλογο εὐρυτανικῶν μικρασιατικῶν ὀνομάτων ληγόντων σὲ *-άκης*. Ἀβραμάκης, Ἀκριβάκης, Ἀλεκάκης, Ἀναγνωστάκης, Ἀναστασελάκης, Ἀργυράκης, Ἀσημάκης, Ἀτζαμιδάκης, Βασιλακάκης, Βασιλάκης, Βουργαζάκης, Βουτσαδάκης, Δεληνασάκης, Δημάκης, Δημητράκης, Ζαχαράκης, Κακασιλάκης, Καναράκης, Κανελλάκης, Καραγιωργάκης, Καραμανλάκης, Καραπαναγιωτάκης, Καρυστινάκης, Κοκκινάκης, Κουτράκης, Κουτσουμουράκης, Κωστακάκης, Κωσταντάκης, Κωστηνάκης, Κωτσάκης, Λεωνιδάκης, Μανικάκης, Μουλάκης, Μπαλταδάκης, Παλτάκης, Παντελάκης, Παπαδάκης, Παπαστρατάκης, Πιτιγκάκης, Ῥουσάκης, Σαριζάκης, Σιαμάκης, Σταυρακάκης, Στρατάκης, Στρατηλάκης, Ταγαράκης, Τερζάκης, Φουρλάκης, Χαϊδάκης, Χαραλαμπάκης, Χατζηβασιλάκης, Χατζηδημητρακάκης, Χατζιαράκης, Χονδρουδάκης.

νται και σ' άλλες τρεις ελληνικές περιοχές, Θράκη, Κρήτη, και Μάνη. ή κατάληξι αυτή -άκης πρώτα είναι υποκοριστική και ουδετέρου γένους -άκι κι έπειτα γίνεται πατρωνυμική και αρσενικού γένους -άκης. πρώτα δηλαδή τὰ μικρά παιδιά του Καναρή και του Σταυρακού λέγονται Καναράκια και Σταυρακάκια, κι έπειτα, όταν άντρωθούν, γίνονται ο καθένας τους Καναράκης και Σταυρακάκης. τὸ ένα τέταρτο τῶν ἐπιθέτων λήγουν σὲ -ίδης και -άδης, καταλήξεις πὸν ἀποτελοῦν ἀρχαῖζουσες τροποποιήσεις τῆς νεοελληνικῆς -άκης, ὅπως Ἀντωνιάδης, Ἀποστολίδης, Καλταμπανίδης, Καλπακίδης, Κανελλίδης, Καρασεϊτανίδης, κλπ.. τέλος ὑπάρχουν κι ἐλάχιστα ἐπίθετα με άλλες καταλήξεις, ὅπως Μπαλκούρης, Δεληγιάννης, Βατσάνης, Χατζηγιαννακός, Χατζηϊωάννου, Γιαπουντζής, Τσιαμπαζλής, κλπ.. τὰ λίγα πὸν λήγουν σὲ -όπουλος, ὅπως Ἀσημακόπουλος, Ἀνδρεόπουλος, Πιστικόπουλος, προέκυψαν ἀπὸ ἀγχιστεῖς με τὰ διπλανά τους 9 μανιάτικα Πιστικοχώρια ἢ κι ἀπὸ ἀπλῆ διαλεκτική ἐπίδρασι ἐκείνων. σὰν ὀνόματα γενῶν, κι ὄχι οἰκογενειῶν, συνήθιζαν και τὰ λήγοντα σὲ -αῖοι, λ.χ. Ἀσημακαῖοι, Βασιλακαῖοι, Καραγιανναῖοι, Κουτσουμουραῖοι, Καλπακαῖοι, Βουργαζακαῖοι, κλπ., πὸν συνηθίζονται και στὴν ἐνδοχώρα τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος. οἱ Εὐρυτᾶνες τῆς Μ. Ἀσίας, ἀλλὰ και οἱ Μανιάτες, δὲν ἔχουν οὔτε ἓνα ἐπίθετο με τὴν τουρκική πατρωνυμική κατάληξι -όγλου.

Ἐδῶ ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ πῶ μιὰ κάπως εὐθυμη ἀφήγησι γιὰ ἓνα γεγονός πὸν συνέβη σὲ μιὰ οἰκογένεια τῆς Τσιάμιτζιας, τοὺς Χαραλαμπάκηδες, πὸν σήμερα κατοικοῦν στὴν Τερπνὴ Σερρών. ὁ πατέρας Στρατῆς, ἐπιστρατευμένος στὸν τουρκικὸ στρατό, θεωροῦνταν σκοτωμένος, και ὁ νουνὸς τοῦ μικροῦ γιοῦ του τὸν βάφτισε Στρατῆ. παρ' ἐλπίδα ὅμως ὁ πατέρας ἐπέστρεψε ζωντανός· ἔτσι ἡ σύζυγος και μητέρα ἔλεγε τὸ σύζυγο Στρατῆ και τὸ γιὸ Στρατάκη. ὁ ἀφηρημένος νουνὸς ὅμως ἀργότερα βάφτισε και τὸν ἐπόμενο γιὸ Στρατῆ. και ἡ μητέρα ἔλεγε πλέον τοὺς τρεῖς Στρατῆδες τῆς οἰκογενείας Στρατῆ, Στρατάκη, Στρατέλη. αὐτὸ ἐντυπωσίαζε τοὺς συγχωριανούς μου τόσο, ὥστε μέχρι και σήμερα ἀντὶ νὰ ποῦν ὁ Στρατῆς Χαραλαμπάκης, λέν ὁ Στρατῆς τοῦ Στρατῆ Στρατάκη Στρατέλη! σήμερα οἱ δυὸ γιοὶ εἶναι γέροι 90 ἐτῶν περίπου.

Οἱ Εὐρυτᾶνες τῆς Προύσης τραγουδοῦσαν τὸ τραγούδι *Τοῦ Κίτσιου ἢ μάνα κάθουνταν στὴν ἄκρη στοῦ ποτάμι και τὸ Νταβέλη θὰ μᾶς πιάσουνε, και πού θὰ λημεριάσουμε*, πὸν προέρχονται ἀπὸ τὴ Ῥούμελη και εἶναι ἄγνωστα στοὺς παλιούς Μικρασιᾶτες. τὰ χόρευαν δὲ κιόλας με ῥουμελιώτικους χορούς, συρτὸ και τσάμικο, ἀγνώστους στὴ Μ. Ἀσία. ἀγνοοῦσαν τοὺς ἀνατολίτικους μικρασιατικούς χορούς, τ' ἀνατολίτικα μικρασιατικὰ τραγούδια, και τὸ ἀνατολίτικο μι-

κρασιατικό μέλος γενικῶς. ἔφεραν ἀπὸ τὴν Εὐρυτανία στὴν Προῦσα κι ἀπὸ τὴν Προῦσα στὶς Σέρρες τὴν παροιμία *Ἄν μὴ ἰδεῖς, κακκαντσίδα νὰ μὴ εἰπῇς*, ποὺ τὴν ἄκουσα νὰ τὴ λέν και στὰ μέρη τῆς Λαμίας. παρ' ὅλο δὲ ποὺ κατοικοῦσαν στὴ Μ. Ἀσία, ὅταν ἔπαιρναν ὄρκο, ὠρ-κίζονταν στὴν Παναγία τῆς Προυσσοῦ Εὐρυτανίας.

Στὴν ἐνδυμασία τους ὅμως εἶχαν ἀφομοιωθῇ μὲ τοὺς Μικρασιᾶτες. οἱ ἄντρες φοροῦσαν *πουνκαμίσια, βράκα* μέχρι τὸ γόνατο, *ζουνάρι κόκκινο* οἱ νέοι και μαῦρο οἱ ὄριμοι, *γилέκι, σκλαβούνι, και φέσι*· οἱ δὲ γυναῖκες *καμιζόλα, σαλιβάρι* μακρὺ μέχρι τοὺς ἀστραγάλους, και *τσιμπέρι*.

Τὸ ἀρχαιότερο κτίσμα τους ποὺ εἶδα στὴ Μ. Ἀσία εἶναι ὁ ναὸς τῆς Τσιάμλιτζιας, τοῦ ὁποῖου σώζονται ἀκέραιοι μόνο οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι· σὲ μιὰ γωνιακὴ πελεκητὴ πέτρα, ψηλὰ στὴ νοτιοδυτικὴ γωνία, στὸ νότιο τοῖχο, εἶναι χαραγμένη ἡ χρονολογία 1828. τὰ σπίτια τους ποὺ σχεδὸν ὅλα σώζονται και σχεδὸν χρησιμοποιοῦνται μέχρι σήμε-ρα ἀπὸ τοὺς Τούρκους, εἶναι λιθόκτιστα· κι ὅσα ἔχουν δεῦτερο πάτω-μα, τὸ ἔχουν καμωμένο μὲ πηχάκια και σουβᾶ.

Οἱ κάτοικοι τῶν εὐρυτανικῶν χωριῶν ἦταν πολὺ ἐργατικοί. ἀ-σχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία και τὴ σηροτροφία. κύρια προϊόντα τους ἦταν τὰ κρομμύδια και τὰ κουκούλια. τὰ κρομμύδια τὰ μετέφεραν μὲ βοϊδάμαξες κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Μακέστου ποταμοῦ, ποὺ εἶναι πλωτὸς σὲ μικρὴ ἀπόστασι ἀπὸ τὴ θάλασσα, γιὰ νὰ φορτωθοῦν στὰ καράβια. τὰ κουκούλια τὰ πουλοῦσαν στὴν Προῦσα, ὅπου πῆγαιναν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο. στὸ Μιχαλίτσι πῆγαιναν περίπου κάθε ἐβδομάδα γιὰ τὸ παζάρι. στὰ Μουδανιά πῆγαιναν ἐπίσης συχνά. ὅταν ἦρθαν ὡς πρόσφυγες στὴ Μακεδονία, συνέχισαν νὰ προτιμοῦν τὴν καλλιέρ-γεια τῶν κρομμυδιῶν, γι' αὐτὸ και στὰ μέρη τῆς Νιγρίτης τοὺς λένε ἀκόμη Κρομμυδαδες. δεῦτερα προϊόντα τους στὴ Μ. Ἀσία ἦταν τὰ σιτηρά, τὰ κηπευτικά, τ' ἀμπελουργικά και διάφορα ἄλλα γεωργικά. ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία ἔφεραν στὸ νομὸ Σερρῶν (Τερπνὴ, Δημητρίτσι, κλπ..) τὸ ὄσπριο *λαθούρι*, ποὺ καλλιεργεῖται ἰδιαίτερα στὴ Μάνη· εἶ-ναι αὐτὸ ποὺ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ λέγεται *λάθυρος*¹⁹. σήμερα στὰ χωριά αὐτὰ οἱ Τούρκοι καλλιεργοῦν πάλι κυρίως κρομμύδια, ἀλλὰ κι ἓνα νέο προϊόν, τὸν ἡλίανθο, σὲ πολὺ μεγάλες ἐκτάσεις, διότι προφα-νῶς ἀπ' αὐτὸ βγάζουν τὸ λάδι τους.

Τὸ μεγαλεύτερο ἀπὸ τὰ τέσσερα χωριά ἦταν τὸ ἐλληνικὸ Τσια-μπάζ. τὸ μεγαλεύτερο ὅμως ἀμιγῶς ἐλληνικὸ ἦταν τὸ Τσεσνεῖρ μὲ 400 οἰκογένειες, δεῦτερο δὲ ἡ Τσιάμλιτζια μὲ 300 οἰκογένειες. διοι-

19. «Ὁ πίσος και ὁ λάθυρος...»· Θεόφραστος, *Ιστ. φυτ.* 8,3,1.

κητικῶς καὶ τὰ 13 χωριά καὶ ὅλη ἡ περιοχή τους ὑπάγονταν στὸ νομὸ (βιλαέτι) Προύσης καὶ στὴν ἐπαρχία (καϊμακαμλίκι) Μιχαλιτοίου. ἐκκλησιαστικῶς ὅμως ὑπάγονταν στὴ μητρόπολι Νικομηδείας (Ἰσμήτ), παρ' ὅλο πὺν δὲν εἶχαν ἐδαφικὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν περιοχή Νικομηδείας, ἀλλὰ μόνο θαλάσσια ἐπικοινωνία· ἀκριβῶς ὅπως σήμερα στὴν Ἑλλάδα τὰ Κύθηρα διοικητικῶς ὑπάγονται στὸ νομὸ Ἀττικῆς. ἀλλὰ βέβαια σὲ ἀπόστασι πολὺ πιὸ κοντινὴ ἐκεῖ. ὅλα αὐτὰ τὰ χωριά διοικοῦνταν ἐκκλησιαστικῶς πιὸ ἄμεσα ἀπὸ τὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο Ἀπολλωνίας. οἱ Εὐρυτᾶνες τῶν 4 χωριῶν ἦταν ἄνθρωποι ἰδιαιτέρως εὐσεβεῖς, νήστευαν αὐστηρὰ καὶ ἐκκλησιάζονταν ἀκόμη καὶ στοὺς ἐσπερινοὺς καὶ στ' ἀπόδειπνα. καὶ τὰ 4 χωριά εἶχαν ἐλληνικὸ δημοτικὸ σχολεῖο, οἱ δὲ δάσκαλοι πὺν ἦταν κοινοτικοί, ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι. στὸ Τσεσνεῖρ κατὰ τὴν πενταετία 1910 - 1914 ἦταν δάσκαλοι κάποιος Κώστας, κάποιος Χρῆστος, καὶ κάποιος Περικλῆς Ν. Μακρῆς. ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τὴν πρὸ τοῦ 1922 ἀπὸ τὸ Τσεσνεῖρ βγήκαν δυὸ θεολόγοι, οἱ ὅποιοι φοίτησαν στὴ μέση ἐκπαίδευσι στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ στὴν ἀνωτάτη στὸ πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. ὁ ἓνας ἦταν ὁ Δημήτριος Παλτάκης ἢ Μπαλταδάκης, πὺν μετὰ τὸ 1922 ὑπηρέτησε ὡς καθηγητὴς στὴ Φλώρινα, στὴ Νιγρίτα, καὶ στὴ Θεσσαλονίκη. καὶ ὁ ἄλλος ἦταν ὁ Βασίλειος Παπαδόπουλος, ὁ ὅποιος μετὰ τὸ πτυχίον τῆς θεολογίας πῆρε καὶ τὸ πτυχίον τῆς νομικῆς, καὶ ἔμαθε καὶ τρεῖς γλῶσσες, ἀγγλική, γαλλικὴ, καὶ ἀραβικὴ· πρόκειται γιὰ τὸν προηγούμενον πατριάρχην Ἱεροσολύμων Βενέδικτο, πὺν πατριάρχευσε κατὰ τὰ ἔτη 1957-1980. οἱ συγγενεῖς του σήμερα ζοῦν στὸ χωριὸ Βαθύλακκος Θεσσαλονίκης. τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν Εὐρυτάνων τῆς Προύσης ἦταν πολὺ ἀκμαῖο. ἔλεγαν «Εἴμαστε Ῥωμαῖοι» τραγουδοῦσαν στὸ σχολεῖο καὶ ἄλλοι ἐλληνικὰ πατριωτικὰ τραγούδια· περιμέναν μὲ λαχτάρια «Πότε θὰ ἔρθῃ τὸ Ῥωμαῖκο». καὶ ἦρθε βέβαια τὸ 1919, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία διήρκεσε μόνο τρία χρόνια καὶ μισό.

Μὲ τὴν ἑναρξιν τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου οἱ Εὐρυτᾶνες τῶν 4 χωριῶν τῆς Προύσης, ἀλλὰ καὶ οἱ Μανιάτες καὶ οἱ λοιποὶ Μικρασιᾶτες τῆς περιοχῆς αὐτῆς, μπαίνουν σὲ ὀδυνηρὰς περιπέτειες. ἀπὸ τὴν 29 Μαΐου μέχρι 10 Ἰουνίου τοῦ 1914 οἱ Τοῦρκοι, ἀρπάζοντάς τους κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὰ χωράφια καὶ τοὺς δρόμους, τοὺς ἐκτόπισαν γιὰ 13 μέρες στὴ γειτονικὴ Τρίγλεια· ὅταν τοὺς ἐπανεφέραν στὰ χωριά τους, οἱ ἄνθρωποι βρῆκαν τὰ σπίτια τους τελείως ἄδεια καὶ τὰ χωράφια τους θερισμένα καὶ τ' ἀμπέλια τους κατεστραμμένα. αὐτὸ εἶναι τὸ λεγόμενον πρῶτον γιάγμα, δηλαδὴ πρώτη λεηλασία. ἐννοεῖται ὅτι ἦταν μόνο γέροι καὶ γυναικόπαιδα· οἱ ἀκμαῖοι ἄνδρες βρίσκονταν ὅλοι γιὰ 5 χρόνια στὰ κάτεργα τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ οἱ περισσότεροι

πέθαναν εκεί. τ' ἀγαθὰ τῶν ἐκτοπισμένων τὰ ἄρπαξαν οἱ τουρκικὲς οἰκογένειες ποὺ εἶχαν τὸν οἰκογενειάρχη τους ἐπιστρατευμένο στὸν πόλεμο. καὶ τῶν ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν βέβαια οἱ οἰκογενειάρχες ἦταν ἐπιστρατευμένοι, ἀλλ' οἱ οἰκογένειές τους ἦταν γιὰ τοὺς Τούρκους τὰ ἄχρηστα ζῶα, ποὺ μὲ τὸ θάνατό τους ἀπὸ πείνα τὸ χειμῶνα δὲν τοὺς ἐνωχλοῦσαν καθόλου. ὁ πατέρας μου μοῦ ἔλεγε χαρακτηριστικὰ ὅτι ἡ πείνα τῆς γερμανικῆς κατοχῆς τοῦ 1941 - 44, σὲ σύγκρισί μ' ἐκείνη τὴν πείνα τοῦ 1914 - 16 στὴ Μ. Ἀσία, ἦταν καλοπέρασι. τὸ ἐπόμενο ἔτος 1915, τὸ ἴδιο δεκαπενθήμερο τὸ πρῶτο τοῦ Ἰουνίου, τὸ δεκαπενθήμερο τοῦ θερισμοῦ, οἱ Τούρκοι ἐπανελάβαν τὴν ἴδια λεηλασία. ἐκτόπισαν τοὺς Ἕλληνες γιὰ 10 μέρες, τοὺς ἐπανεφέραν ἔπειτα γιὰ μία μόνο μέρα στὰ ἄδεια σπίτια τους καὶ στὰ θερισμένα χωράφια τους, κι ἄμέσως τοὺς ἐκτόπισαν πάλι γιὰ ἄλλους 6 μῆνες. αὐτὴ εἶναι ἡ δευτέρη λεηλασία (γιάγμα), κατὰ τὴν ὁποία οἱ Τούρκοι, μὴ ἔχοντας τί ἄλλο νὰ πάρουν, ἀφήρεσαν ἀπὸ πολλὲς στέγες τὰ κεραμίδια καὶ τὴν ξυλεία. τοὺς ἐπανεφέραν στὰ σπίτια τους τὸ χειμῶνα τοῦ 1916. ἄμέσως ὅμως, μόνο τοὺς Εὐρυτᾶνες αὐτὴ τὴν τρίτη φορὰ, τοὺς ἐκτόπισαν γιὰ 3,5 χρόνια, μέχρι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1919, ποὺ οἱ Ἕλληνες ἀπελευθέρωσαν αὐτὰ τὰ μέρη. ὅταν ἐπέστρεψαν στὰ σπίτια τους, τὰ βρῆκαν νὰ κατοικοῦνται ἀπὸ τοὺς Σερραῖους Τούρκους, ποὺ τὰ κατοικοῦν μέχρι σήμερα. ἐπειδὴ ὅμως κυρίαρχοι πλέον ἦταν οἱ Ἕλληνες, μπῆκαν στὰ σπίτια τους. οἱ Ἕλληνες ποὺ ὑπηρέτησαν στὸν τουρκικὸ στρατὸ κατὰ τὰ ἔτη 1914 - 18 χρησιμοποιοῦνταν στὰ κάτεργα τοῦ Ἑλλησπόντου γιὰ κατασκευὲς ὀχυρωματικῶν ἔργων. τὸ συσσίτιό τους ἦταν μία βαθειὰ πιατέλα νερόβραστο πλιγούρι, γιὰ μιὰ ὁμάδα 10 ἀντρῶν. οἱ ἰσχυρότεροι ἄρπαζαν τὸ πλιγούρι, τὸ ἔβαζαν στὶς τσέπες τους, καὶ τὸ ἔτρωγαν ἔπειτα μὲ τὴν ἡσυχία τους. ἀπ' αὐτὴ τὴν κακουχία κι ἀπὸ τὸ μαστίγιο πέθανε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1916 ὁ πάππος μου Κωνσταντῆς σὲ ἡλικία 44 ἐτῶν. μερικοὶ Εὐρυτᾶνες καὶ Μανιάτες τότε, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ θανατηφόρο αὐτὴ στράτευσι, μετανάστευσαν λαθραία στὴν Ἀμερική, ἀπ' ὅπου κάποιοι ἐπέστρεψαν ἀργότερα κατ' εὐθείαν στὴ Μακεδονία.

Τὰ μέρη αὐτὰ τ' ἀπελευθέρωσαν οἱ Ἕλληνες στὶς 15 Ἰουνίου 1919· ἀκριβέστερα τὰ ἐλευθέρωσαν ὁ στρατηγὸς Δημ. Ἰωάννου καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ του Σοφ. Βενιζέλος, Κων. Βεντήρης, Γ. Δράκος, Ναπ. Ζέρβας, Γ. Κονδύλης, Νικ. Ματθιουδάκης, Νικ. Πλαστήρας, Λεων. Σπαῆς, καὶ Νικ. Σπυρόπουλος μὲ τοὺς ἄντρες των. ἔτσι προσαρτήθηκαν στὸ ἐλληνικὸ κράτος γιὰ 3 χρόνια καὶ 3 μῆνες. τὰ ἔχασαν ὅμως οἱ Ἕλληνες πάλι στὶς 30 Αὐγούστου τοῦ 1922· συγκεκριμένα τὰ ἔχασε ὁ συνταγματάρχης Ζήρας, ὁ ὁποῖος νικημένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὑποχωροῦσε ἀπὸ τὴν περιοχὴ σιγὰ σιγὰ κατὰ τὸ δεκάημερο 20-30

Αὐγούστου²⁰. ἀπὸ τὶς 20 Αὐγούστου (παλ. ἡμερολ. 7 Αὐγούστου) Εὐρυτᾶνες καὶ Μανιᾶτες καὶ παλιοὶ Μικρασιᾶτες τῆς περιοχῆς Προύσης ἔφυγαν γιὰ πάντα ἀπὸ τὰ χωριά τους καὶ συγκεντρώθηκαν στὴν παραλία τῶν Μουδανιῶν, ὅπου ἔμειναν 8 μέρες καθισμένοι στὴν ἄμμο, καὶ περιμένοντας καράβια γιὰ τὴν Ἑλλάδα. οἱ περισσότεροι εἶχαν φύγει κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὰ χωράφια, μὲ τὰ ῥοῦχα τῆς δουλειᾶς, χωρὶς νὰ περάσουν ἀπὸ τὰ σπίτια τους, χωρὶς κανένα ἐφόδιο. στὸ δρόμο μέχρι τὰ Μουδανιά ἔσφαζαν κι ἔτρωγαν τὰ ζῶα τους ψήνοντάς τα μὲ τὶς βοϊδάμαξες ποὺ διέλυαν καὶ ἔκαιγαν. στὰ Μουδανιά παρακολουθοῦσαν ἔντρομοι ἀπὸ τὴν παραλία τὶς ἄγριες ὁδομαχίες ἀνάμεσα στοὺς ἐπιτιθέμενους Τούρκους ποὺ νικοῦσαν καὶ στὸ ἑλληνικὸ σύνταγμα τοῦ Ζήρα ποὺ ἀπαγκιστρωνόταν. ὅταν τὸ σύνταγμα ἔφυγε διὰ θαλάσσης πρὸς τὴ Θράκη, οἱ Τούρκοι ὠρμοῦσαν στοὺς Ἑλληνες, ποὺ κάθονταν πάνω στὰ πράγματά τους στὴν ἄμμο, καὶ τοὺς λεηλατοῦσαν. ἔκοβαν δάχτυλα γιὰ ἓνα δαχτυλίδι καὶ κεφάλια γιὰ ἓνα χρυσὸ δόντι. ἔσφαξαν τότε ἀρκετοὺς ἄντρες. οἱ κοπέλλες χέζονταν στὰ ῥοῦχα τους καὶ κάθονταν στὰ σκατά τους, γιὰ νὰ μὴν μποροῦν οἱ Τούρκοι νὰ τὶς βιάσουν. τὴν 1 Σεπτεμβρίου ἓνα γαλλικὸ πλοῖο πῆρε 6.000 Εὐρυτᾶνες καὶ Μανιᾶτες καὶ τοὺς πέρασε ἀπέναντι στὴ Σηλυβρία²¹ τῆς ἀνατολικῆς Θράκης, ποὺ ἦταν ἑλληνικὴ γιὰ τελευταῖες μέρες. ἀπὸ κεῖ ἄλλοτε πεζοὶ καὶ ἄλλοτε μὲ τραῖνο οἱ Εὐρυτᾶνες μετὰ πολλὰς περιπέτειες, ποὺ διήρκεσαν μισὸ μῆνα, ἔφτασαν στὸ Ντεντέ Ἀγάτς ἢ ὕστερ' ἀπὸ λίγο Ἀλεξανδρούπολι. καὶ ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρούπολι πάλι μὲ τραῖνο ἔφτασαν στὶς Σέρρες. πολλοί, ὅπως καὶ ὁ πατέρας μου, δὲν ταξίδευαν μέσα στὰ βαγόνια, ἀλλὰ ἔξω, ξαπλωμένοι πάνω στὴ στέγη τους. ὅταν περνοῦσαν ἀπὸ γαλαρίες, πνίγονταν ἀπὸ τὸν καπνὸ, καὶ ὅταν ἔβγαιναν, ἦταν κατάμαυροι· μερικοὶ ποὺ σήκωναν λίγο τὸ κεφάλι τους, τὸ ἔχαναν, καθὼς αὐτὸ συντριβόταν στὴν ὀροφὴ τῆς γαλαρίας ποὺ ἀπεῖχε μόνο λίγους πόντους.

Στὴν Ἑλλάδα μερικοὶ Εὐρυτᾶνες, προτοῦ νὰ φτάσῃ τὸ τραῖνο στὶς Σέρρες, ἔμειναν σὲ χωριά τῶν νομῶν Ξάνθης, Δράμας καὶ Καβάλας. τὸ μεγαλύτερο ὅμως μέρος τους κατέβηκε στὸ νομὸ Σερρών, ἐνῶ ἓνα μικρότερο μέρος ἔφτασε στὴ Θεσσαλονίκη, καὶ ἔπειτα προωθήθηκε σὲ τρία χωριά τῆς Θεσσαλονίκης καὶ σ' ἓνα τῆς Κατερίνης. ὁ κύριος ὄγκος ἐκείνων, ποὺ κατέβηκαν στὶς Σέρρες, τράβηξε πρὸς τὰ χωριά τῆς Νιγρίτης μὲ τὴν ὑπόδειξι τοῦ ἀδερφοῦ τῆς γιαγιᾶς μου Γραμμα-

20. *Ἐπίτομος ἱστορία ἐκστρατείας Μ. Ἀσίας 1919-22*, σελ. 464. Ἰω. Καψῆς, *Χαμένες πατρίδες*, 58-65.

21. *Σηλυβρία ἢ Σηλυμβρία*· Ἡρόδοτος 6,31,1. Ξενοφῶν Ἄν. 7,2,28. Στράβων 7,6,1· 7,8,56 (319· 331).

τικῆς Στρατῆ Βασιλακάκη ἢ Χατζηγιάννου ἀπὸ τὴν Τσιάμλιτζια, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπισκεφθῇ καὶ γνώριζε αὐτὰ τὰ μέρη πρὶν ἀπὸ μερικά χρόνια, ὅταν εἶχε δραπετεύσει ἀπὸ τὴν Τουρκία, γιὰ νὰ μὴν ἐπιστρατευθῇ στὸν τουρκικὸ στρατό. τὸ 1919 εἶχε ἐπιστρέψει στὴ Μ. Ἀσία μαζὶ μὲ τὸ Ῥωμαῖκο, ἀλλὰ τὸ 1922 ἤρθε πάλι στὴ Μακεδονία μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους. καὶ σὰ γνώστης τῶν τόπων αὐτῶν ὠδήγησε τὸν κύριο ὄγκο τῶν Εὐρυτάνων στὴ Βισαλτία, ὅπου κατοικοῦν μέχρι σήμερα. ἔφτασαν ἐδῶ σχεδὸν μόνο μὲ τὸ δέσμα τους. διότι μερικοὶ φοροῦσαν μόνο ἓνα ῥοῦχο, ἓνα ξεσχισμένο παντελόνι - πουτούρι, χωρὶς πουκάμισο καὶ χωρὶς σῶβρακο.

Σήμερα οἱ Εὐρυτᾶνες τῆς Μ. Ἀσίας κατοικοῦν στὰ ἐξῆς 20 χωριά καὶ πόλεις. Νομοῦ Ξάνθης· Ξάνθη, Τοξότες, Πετροχώρι. Νομοῦ Καβάλας· Ἀντιφίλιπποι. Νομοῦ Σερρῶν· Τερπνὴ, Καλλιθέα, Νικόκλεια, Δημητρίτσι, Πατρίκι, Ἅγιος Δημήτριος, Βαμβακοῦσα, Κάτω Καμήλα, Ἡράκλεια, Καμαρωτόν. Νομοῦ Θεσσαλονίκης· Θεσσαλονίκη, Βαθύκλεια, Καρδία, Ἀσκός. Νομοῦ Πιερίας· Βρομερὴ. ἡ μεγαλύτερη μερίδα τους κατοικεῖ στὴν Τερπνὴ Σερρῶν, τὸ χωριό μου.

Στὴ Μ. Ἀσία, στὰ χωριά τους, κατοικοῦν σήμερα οἱ προειρημένοι Σερραῖοι πρόσφυγες Τοῦρκοι, μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους γνώρισα τὸ 1983. ἡ φιλοξενία τους ἦταν πολὺ ἀδελφικὴ καὶ εἰλικρινής. εἰδικὰ στὰ Μουδανιά καὶ στὴν Τρίγλεια κατοικοῦν μόνο Ἕλληνες καὶ τελείως ἑλληνόγλωσσοι Κρήτες, πού εἶχαν ἐξισλαμισθῇ μὲ τὴ βία στὴν Κρήτη λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1912. καὶ μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν γύρω στὸ 1922, μὲ κριτήριο τὸ θρήσκευμα, πῆγαν παρὰ τὴ θέλησίν τους στὴν Τουρκία ὡς Τοῦρκοι. τουρκικὰ μιλοῦν μόνο στὸ δημαρχεῖο καὶ στὸ σχολεῖο. νιώθουν Ἕλληνες, νοσταλγοῦν τὴν Ἑλλάδα, μιλοῦν τὰ ἑλληνικὰ μὲ κρητικὴ προφορά, καὶ σπαράζει ἡ καρδιά σου, ὅταν τοὺς βλέπης. στὴν Τρίγλεια, σ' ἓνα παντοπωλεῖο πού σταματήσαμε λίγο, καθὼς μᾶς μιλοῦσαν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ βουρκωμένα μάτια, λαχταροῦσαν νὰ μᾶς ἀγκαλιάσουν, ἀλλὰ δὲν τολμοῦσαν, ἐπειδὴ ἀνάμεσά τους βρισκόταν ἓνας καταδότης, ἑλληνομαθὴς μουσουλμᾶνος ἀπὸ τὴν Κομοτηνὴ, πού μόλις πρὶν ἓνα μῆνα εἶχε λιποτακτήσει ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό, ὅπου ὑπηρετοῦσε τὴ θητεία του. τοὺς ἔκλαψε ἡ ψυχὴ μας τοὺς σημερινοὺς Κρητικοὺς τῶν Μουδανιῶν καὶ τῆς Τρίγλειας. ἐμεῖς χάσαμε τὴ Μ. Ἀσία, κι αὐτοὶ ἔχασαν τὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα. ἐμεῖς χάσαμε τὴ γῆ, κι αὐτοὶ ἔχασαν τὸ ἔθνος τους καὶ τὴν πίστι τους. αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀξιολύπητοι πρόσφυγες ἀπὸ τὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα στὴ Μ. Ἀσία.

Εἰσήγησι στὸ «Δ' Πανελλήνιο Συνέδριο γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Μ. Ἀσίας»,
Πρακτικό, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 112-123.

13. ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΝΙΚΟΜΗΔΙΝΟΙ

Κατὰ τὴν τουρκοκρατία, καὶ μέχρι τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάστασι τοῦ 1821, μέσα στὴν Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία, τὴν ἐγκάθετη σὲ Ἀσία, Εὐρώπη καὶ Ἀφρική, γίνονταν μετακινήσεις πληθυσμῶν πολλὰς φορὲς. οἱ μετακινήσεις αὐτὲς ἦταν ἄλλοτε βίαιες ἀναστατώσεις καὶ ἐκτοπίσεις πληθυσμῶν, ἄλλοτε ἀυθόρμητες προσφυγίες, καὶ ἄλλοτε ὁμαδικὲς ἐσωτερικὲς μεταναστεύσεις. ἔτσι λ.χ. τὸ 1670, κατὰ τὴν κατάληψι τῆς Ν. Πελοποννήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ Μανιάτες, ὅσοι δὲν σφάχτηκαν ἢ ὑπέκυψαν ἢ κατέφυγαν στὴν Ἰσπανία ὅπου ἔγιναν Ἰσπανοί, συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἐκτοπίστηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Προύσης, στὰ λεγόμενα 9 Πιστικοχώρια. τὸ 1750, κατὰ τὴν ἀποτυχημένη ἐπανάστασι τοῦ Διονυσίου Σκυλοσόφου, οἱ Θεσσαλοὶ Νούλῃδες, Λιόλῃδες, Βλαχοδῃμοὶ, Μπουφίδες, καὶ ἄλλοι κατέφυγαν μόνοι τους στὴν Τερπνὴ γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. τότε δὲν ὑπῆρχαν ταυτότητες καὶ σοβαρὰ ληξιαρχεῖα, καὶ εὐκόλως μποροῦσε νὰ κρυφτῇ κάποιος καὶ μέσα στὴν αὐτοκρατορία, σ' ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ τῆς, ὅπου ἦταν ἄγνωστος. τὸ 1770, κατὰ τὴ ῥωσοκίνητη ἀποτυχημένη ἐλληνικὴ ἐπανάστασι, τὴ γνωστὴ ὡς Ὁρλωφικά, οἱ νικημένοι Εὐρυτᾶνες καὶ ἔπειτα Τερπνιώτες, ὅσοι δὲν σφάχτηκαν, ἐκτοπίστηκαν ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Καρπενησίου στὰ μέρη τῆς Προύσης - Μιλητουπόλεως (= Μιχαλιτσίου). σὲ ἄγνωστο χρόνον, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ 1821, καὶ γιὰ ἄγνωστο λόγον, ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ σφαγὴ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ Καρουσαῖοι ἔφυγαν ἀπὸ τὶς Κυδωνίες (Αἰβαλί) τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μετοίκησαν στὴν Τερπνὴ.

Ἔτσι λοιπὸν κάποτε κάποιοι Μακεδόνες, κάτοικοι τῆς Θάσου, μετοίκησαν στὴν Κωνσταντινούπολι. πιθανώτατα αὐτὸ ἔγινε τὸ 1821. τὸ 1813 ὁ σουλτάνος Μαχμούτ Β' εἶχε παραχωρήσει τὴ Θάσο στὸν αὐτονομημένο Καβαλιώτη ἡγεμόνα τῆς Αἰγύπτου, Μεχμέτ Ἀλῆ πασᾶ, τὸν πατέρα τοῦ Ἱμπραήμ. τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 οἱ Θάσιοι ἐπαναστάτησαν κατὰ τοῦ Ἀλῆ, ἀλλ' ὅταν ὁ σκληρὸς Ἀλῆ τοὺς νίκησε καὶ κατέλαβε τὴ Θάσο στίς 24-12-1821, πολλοὶ ἐπαναστάτες, γιὰ ν' ἀποφύγουν τ' ἀντίποινά του, κατέφυγαν σὲ διάφορα μέρη τῆς ἐπικρατείας τοῦ λιγώτερου σκληροῦ Μαχμούτ. τότε, νομίζω, μετοίκησαν με-

ρικοί ἀπ' αὐτοὺς στὸ χωριὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ὁρτάκιοι, ποὺ ἦταν «δυσὸ ὥρες μὲ τὸ γαϊδούρι ἔξω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι» τῶν 500 χιλιάδων κατοίκων. σήμερα τὸ Ὁρτάκιοι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κεντρικώτερα μέρη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῶν 16 ἑκατομμυρίων, 7 λεπτά μὲ τὸ αὐτοκίνητο ἀπὸ τὸ Ταξίμ, τὸ κέντρο της. αὐτοὶ οἱ Θασῖτες - Κωνσταντινουπολίτες, ποὺ μέχρι σήμερα διατηροῦν ζωερὴ τὴν ἀνάμνησι ὅτι εἶναι Θασῖτες, ἢ ἓνα μέρος των, ἤρθαν τὸ 1922 στὴν Τερπνὴ ὡς πρόσφυγες. ἦταν ὀχτὼ οἰκογένειες, ἡ δεύτερη σὲ πλῆθος μερίδα τῶν προσφύγων τῆς Τερπνῆς μετὰ τοὺς Εὐρυτάνες - Μικρασιαῖτες. οἱ ὀχτὼ οἰκογένειες εἶναι Ἀναστασιάδης, Βεζυρόπουλος (ὁ κοινοτικὸς κλητῆρας), Ἐμμανουηλίδης (ὁ ξυλουργὸς Ὁμηρος), Ἡλιάδης, Ἰωσηφίδης (ὁ ζαχαροπλάστης Λουκάς), Ναλτσιᾶς, Ῥαπτόπουλος (δίπλα στὸν Ἰωσηφίδη), καὶ Σιτᾶς (ὁ φούρναρης). οἱ Γιάννης Ἀναστασιάδης - Σαββαΐδης καὶ Μαρία εἶχαν παιδιὰ τοὺς ἐλθόντας στὴν Τερπνὴ Μιχάλη Ἀναστασιάδη, Ἀρτεμισία (Ἡλιάδου), Ἀντώνιο, Ἐπίχαριν, καὶ Δημήτριο (δικηγόρο). τοῦ Μιχάλη Ἀναστασιάδου καὶ τῆς γυναικὸς του Μαρίας παιδί εἶναι ὁ Δημήτριος Ἀναστασιάδης ὁ βιομήχανος. γιὰ τὴν ἀκρίβεια εἶναι θετὸς γιὸς τοῦ Μιχάλη Ἀναστασιάδου φυσικὸς δὲ τοῦ ἀδερφοῦ τῆς γυναικὸς του Μαρίας, τοῦ Κωνσταντίνου Παυλικιάνη, πρόσφυγος κι αὐτοῦ Νικομηδινοῦ Μικρασιάτου, ποὺ ἔμενε στὴ Δάφνη τῆς Βισαλτίας.

Ἡ παλιὰ πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους Νικομήδεια, πρωτεύουσα τῶν αὐτοκρατόρων Διοκλητιανοῦ, Γαλερίου, καὶ Λικινίου, τελευταία δὲ γιὰ 6 μόνο χρόνια (324 - 329) καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πρὶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι, εἶναι μιὰ μεταλεξανδρινὴ πόλι (280 π.Χ.) στὴ μικρασιατικὴ παραλία τῆς Προποντίδος ὀδικῶς 120 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι. ἀπὸ κεῖ κατάγονταν οἱ φυσικοὶ γονεῖς τοῦ Δημητρίου Ἀναστασιάδου Κωνσταντῖνος Παυλικιάνης καὶ Κυριακὴ. ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ ἀδερφή του Μαρία, σύζυγος τοῦ Μιχάλη Ἀναστασιάδου, ἦταν ἐντόπιοι Νικομηδινοί, ἐνῶ ἡ γυναίκα του Κυριακὴ ἦταν καταγωγῆς ποντιακῆς. τὸ ζεῦγος Κωνσταντῖνος καὶ Κυριακὴ εἶχαν τέσσερες γιούς, Νικόλαο Σπυρίδωνα Δημήτριο καὶ Γεώργιο. ὁ τελευταῖος πέθανε τὸ 1997. ὅταν τὸ 1944 ἦταν βρέφος, οἱ Γερμανοὶ σκότωσαν τὸν πατέρα Κωνσταντῖνο Παυλικιάνη στὴν Ἀρναία μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους ἀπ' ὅλη τὴ Βισαλτία. ἡ φτωχὴ χήρα Κυριακὴ, μὴ μπορῶντας μέσα στὴν κατοχὴ νὰ θρέψῃ τὰ 4 μικρὰ παιδιά της 1-6 ἐτῶν, ἔδωσε τὸ τρίτο, τὸ Δημήτριο, γιὰ υἱοθεσίᾳ στὴν ἀδερφή τοῦ ἀντρός της Μαρία Ἀναστασιάδου στὴν Τερπνὴ. αὐτὲς εἶναι «οἱ δυσὸ ἀγαπημένες μαμάδες», ὅπως τὶς ἔλεγε ὁ Δημήτριος Ἀναστασιάδης, ὅταν τὶς γηροκομοῦσε μαζὶ στὴ Θεσσαλονικὴ πλούσιος πιά καὶ διάσημος.

Τὸ ζεῦγος Μιχάλης Ἀναστασιάδης καὶ Μαρία ἦταν στὴν Τερπνὴ ἄνθρωποι φτωχοὶ ὅπως οἱ περισσότεροὶ Τερπνιώτες. ὁ Μιχάλης ἦταν σαραντάρης. ὁ Δημήτριος μικρός, στὰ 18 του, ἔγινε ἕνας καλὸς ξυλουργός, ἀπόφοιτος σχετικῆς τεχνικῆς σχολῆς στὴν Καστοριά. κι ἀμέσως σ' ἕνα χρόνο ἔγινε ἕνας καλὸς τεχνίτης μονώσεων. καὶ ἤδη στὰ 19 του ἦταν ἕνας μικρὸς ἐπιχειρηματίας, στὰ δὲ 20 του σημαντικὸς ἐπιχειρηματίας. ἐργατικὸς τόσο πὺν μέχρι σήμερα στὰ 70 του κι ὡς μεγάλο ἀφεντικὸ ἐργάζεται αὐτοπροσώπως καὶ ἰδιοχείρως. ἔξυπνος μὲ ὀξεῖα ἀντίληψη καὶ πρόγνωση ἀντιλαμβάνεται πολὺ πρῶιμα σὲ ποιὸν τομέα θὰ ὑπάρξῃ ζήτησι πέρασι κι ἐπικερδὴς ἐπιχείρησι, πολὺ πρὶν ἐμφανιστῇ τὸ φαινόμενο. τολμηρὸς μὲ ὄνειρο καὶ σχέδιο, τὸ ὁποῖο ὁποιοσδήποτε ἄλλος θὰ θεωροῦσε ἀπραγματοποίητη τρέλλα. ἀποφασιστικὸς ὅσο δὲν ἔχω ξαναδῇ κανέναν. παίρνει τὴν ἀπόφασί του κεραυνοβόλα. στὴν περίπτωσί του δὲν «ξυπνάει τὸ ἀγῶγι τὸν ἀγωγιάτη», ἀλλ' ὁ ἀγωγιάτης τὸ μυρίζεται σὰ λαγωνικὸ, πρὶν ἐκεῖνο προκύψῃ. τὸ ὄνειρο καὶ σχέδιό του πρέπει νὰ διαρκῇ μερικὰ λεπτά κι ἀμέσως ἀρχίζει ἡ δρᾶσι. φοβερὸς Ἀναστασιάδης· καὶ ἀθόρυβος μὲ χαρακτηριστικὴ ταπεινοφροσύνη.

Ὅταν ἦμασταν 20 ἐτῶν –γιατὶ εἴμαστε συνομήλικοι καὶ συμμαθηταί– τὸν συνάντησα ἀπόφοιτο τοῦ ἑξατάξιου γυμνασίου καὶ ὑδραυλικὸ στὴ Φυσικομαθηματικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης νὰ ἐργάζεται ἰδιοχείρως στὴν ἐγκατάστασι τῶν μονωτικῶν τοῦ καλοριφέρ τοῦ τεραστίου κτηρίου. τὸν ρώτησα· «Δημήτρη, ἐδῶ ἐργάζεσαι;». «Ναί», μοῦ λέει, «περνᾶμε τὰ μονωτικὰ τοῦ καλοριφέρ». «Πληρώνει καλὰ τὸ ἀφεντικό;». «Ἐγὼ εἶμαι τὸ ἀφεντικό», μοῦ λέει. ἔμεινα κατάπληκτος. ὅταν ἦμασταν 27 ἐτῶν, καθὼς πηγαινα πεζὸς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη στ' Ὁραιόκαστρο, γιὰ νὰ περπατήσω, περνώντας ἀπὸ τὴ μεταξύ τους βιομηχανικὴ - βιοτεχνικὴ ζώνη, ἄκουσα τὸ Δημήτρη νὰ μὲ φωνάζῃ. γυρνῶ καὶ τὸν κυττάζω μπροστὰ σ' ἕνα ἐπιβλητικὸ καὶ μοντέρνο κτήριο. τὸν πλησιάζω, τὸν χαιρετῶ, καὶ τὸν ρωτῶ· «Κι ἐδῶ τίς μονώσεις περνᾷς;». «Ὅχι», μοῦ λέει, «τὸ κτήριο εἶναι φτιαγμένο κι ἐξωπλισμένο σ' ὅλα ἀπὸ πολὺν καιρό. εἶναι τὰ γραφεῖα τῆς ἐπιχειρήσεώς μου BIMO (λεγόταν πρῶτα BIMO κι ἀργότερα Μονωτικὰ FIBRAN). τὸ ἐργοστάσιό μου τὸ ἔχω στὴν Τερπνὴ». δὲν μπορῶ νὰ περιγράψω τὴν τότε ἐκπληξί μου. ἴσως μπορεῖ νὰ τὴν περιγράψῃ ἐκεῖνος, βλέποντάς με τότε νὰ τᾶχω χαμένα. εἶχε κάνει μονώσεις στὸ τεράστιο Πολυτεχνεῖο, στὴν Ἱατρικὴ Σχολή, στὸ ΑΧΕΠΑ, καὶ σ' ἄλλα μεγάλα κτήρια· εἶχε ἀπογειωθῇ γιὰ τὰ καλά. ἔπειτα εἶχε πάει στὴ Γερμανία, πῆρε ἀπὸ γερμανικὲς βιομηχανίες τὴν κατ' ἀποκλειστικότητα γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἀντιπροσωπεῖα κάποιων μονωτικῶν, καὶ εἶχε γίνει κι ὁ ἴδιος βιομήχανος, κατασκευάζοντας δικὰ του μο-

νωτικά στο έργοστάσιό του στην Τερπνή, όχι τόσο μεγάλο τότε, καθώς και προκατασκευασμένα κτήρια. Όταν ήμασταν λίγο πάνω από 35, μου είπε για το έργοστάσιό του προκατασκευασμένων κτηρίων, που είχε δεύτερο πλέον στη Σαουδική Αραβία. ή επιχείρησή του ήταν πλέον μιὰ πολυεθνική βιομηχανική - κατασκευαστική εταιρία. αργότερα πούλησε το έργοστάσιό του στην Αραβία και στράφηκε στην προηγμένη τεχνογνωσία μονωτικών, την οποία, είχε αγοράσει από Ίαπωνικές βιομηχανίες. αργότερα έκανε κι άλλα έργοστάσιά του στην Ευρώπη.

Στο μεταξύ παντρεύτηκε πολύ νέος –γιατί είναι αύστηρών χριστιανικών αρχών– στα 23 χρόνια του, και πήρε γυναίκα την κατά δυο χρόνια μικρότερή του γειτονοπούλα μας Άλκμήνη Καρούση, την πρώτη καλλονή του Δημοτικού σχολείου μας. ήταν κι αυτό όνειρό του και τόλμη του. ήμασταν κι εκείνοι κι εγώ όχι μόνο συγχωριανοί αλλά και γειτονόπουλα. ή Άλκμήνη είναι εξαδέλφη μου. είναι δε κι ο Δημήτρης ωραίος άντρας. μικροί παίζαμε μαζί με τα άδεια μπουκαλάκια της πρωτόφαντης τότε πενικιλλίνης· ή συλλογή του ήταν πολύ μεγαλύτερη από τη δική μου, παρ' όλο που μου είχε δώσει ένα σοβαρό μέρος της δικής του. τέτοιος ήταν πάντα ο Άναστασιάδης. ήταν από τότε ολιγομίλητος κι επιβλητικός· και σκληρός, δηλαδή σκληραγωγημένος. καλωζωϊστής δεν έγινε ούτε στα 70 του.

Ξυπνάει κάθε μέρα σ' όλη τη ζωή του στις 5 το πρωί και κοιμάται στις 10 ή 11 το βράδυ, χωρίς ενδιάμεσο διάλειμμα· 17-18 ώρες συνεχές μεροκάματο ο βιομήχανος. έτσι σαν τον παιδικό φίλο μου αυτόν εργάζομαι κι εγώ, με λίγο διαφορετικό ωράριο· 7 π.μ. μέχρι 10 ή 1 τα μεσάνυχτα, αλλά με 1 ή και 2 ώρες διάλειμμα το μεσημέρι 3 με 5 ή ώρα. μερικές φορές το μεροκάματό μου φτάνει 21 ώρες, και μιὰ μόνο φορά στη ζωή μου εργάστηκα επί 6 ημέρες 23 ώρες το εικοσιτετράωρο, κι έπειτα κοιμόμουν επί τρία εικοσιτετράωρα συνεχώς, για να συνέλθω. ο Άναστασιάδης κάτι τέτοια έκανε στη ζωή του πολύ συχνότερα από μένα. είναι πιο άνθεκτικός, το παραδέχομαι. μὰ είμαστε της γενιάς που από 10 - 12 ετών ξυπνούσαμε στις 3 π.μ. επί 4 μήνες το χρόνο, και στις 5 π.μ. τους άλλους 8 μήνες. εγώ από 12 ετών έτσι· ο Δημήτρης από λίγο πιο μπροστά. δεν γίνεται ν' αλλάξουμε τις παιδικές μας και ισόβιες συνήθειες. ο Άναστασιάδης είναι και πιο ολιγόφαγος από μένα.

Μια φορά στα 50 μου συζητούσα με τον πεθερό του Δημήτρη Όδυσσέα Καρούση, ο οποίος ήταν ανέκαθεν ένας από τους ευκαταστάτους νοικοκυραίους του χωριού μας, και του είπα· «Θεϊε, σίγουρα τον βοήθησες και συ το γαμπρό σου στο ξεκίνημά του». μου λέει· «Άστειεύσαι; αν τον βοηθοῦσα, δεν θα τον έκανα γαμπρό. δεν τον

βοήθησα ποτέ. ἐκεῖνος μὲ βοήθησε πολλές φορές ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ποὺ τοῦ ἔδωσα τὴν κόρη μου. καὶ τοῦ τὴν ἔδωσα, ἐπειδὴ εἶδα πόσο ἐργα-
τικός εἶναι ἀπὸ μικρὸς καὶ κατάλαβα ὅτι θὰ πάῃ πολὺ μπροστά. δὲν
κατάλαβα βέβαια αὐτὸ ποὺ θὰ ἔκανε ἐν τέλει. αὐτὸ οὔτε τὸ φαντά-
στηκα οὔτε, ἂν ἄλλος μοῦ τὸ ἔλεγε, θὰ τὸ πίστευα. κατάλαβα μόνον
ὅτι θὰ γίνῃ ἓνας καλὸς κι εὐκατάστατος νοικοκύρης». τοῦ λέω κι ἐγώ·
«Ἄφοῦ ἐστὶν ὁ πεθερὸς του δὲν τὸ φαντάστηκες, εἶμαι πιὸ δικαιολογη-
μένος ἐγώ, ποὺ οὔτε τὸ φαντάστηκα, οὔτε μπορῶ νὰ τὸ χωνέψω ἀκό-
μη καὶ κατόπιν ἐορτῆς». γελάσαμε. ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ εὐφυΐα τὸ ταλέ-
ντο καὶ ἡ τερατώδης ἐργασία, τοῦ Ἀναστασιάδου θὰ τοῦ χρειαζόταν
γιὰ τὸ ξεκίνημά του 1 κυβικὸ μέτρο χρυσὲς λίρες, ποὺ ζυγίζει φυσικὰ
20 τόνους καὶ μπορεῖ νὰ κουβαληθῇ μόνο μὲ δυὸ τεράστιες νταλίκες,
στὶς ὁποῖες θὰ εἶχε φορτωθῇ μὲ 20 ὀχτάωρα μεροκάματα, ἢ δηλαδή
ἀπὸ 20 ἐργάτες σὲ μία μέρα ἢ ἀπὸ ἓναν ἐργάτη σὲ 20 μέρες. καὶ χω-
ρὶς ταλέντο, τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι θὰ τίς ξόδευε, χωρὶς νὰ πετύχῃ
τίποτε, καὶ ἴσως νὰ πηγαινε γιὰ χρέη στὴ φυλακὴ. τὸ χρυσὸ τάλαντο,
ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸν κατασκευαστὴ τοῦ θεοῦ, στὸν ὁποῖο πιστεύει, τὸ ἔ-
χει κρυμμένο σὲ κοκκάλινο χρηματοκιβώτιο, ποὺ βρίσκεται λίγο πιὸ
μέσα ἀπὸ τὰ μαλλιά του. μπορεῖτε νὰ τοῦ τὸ κλέψετε; δὲν θὰ σᾶς
χρειαστῇ οὔτε μία νταλίκια, οὔτε ἓνα ποδήλατο.

Σήμερα ὁ Δημήτρης Ἀναστασιάδης ἔχει ἐργοστάσια καὶ στὴ
Βουλγαρία, στὴ Σλοβενία, στὴν Ἰταλία, στὴν Πορτογαλία, καὶ φυσι-
κὰ τὸ πρῶτο στὴν Τερπνὴ· τὸ τῆς Τερπνῆς τὸ χαρακτηρίζει ὡς «μη-
τέρα τῶν ἄλλων ἐπιχειρήσεων». ἔχει καὶ ὀρυχεῖα - λατομεῖα βασάλ-
του καὶ ἀμφιβολίτου, ποὺ βρῆκαν οἱ γεωλόγοι καὶ χημικοὶ του, σὲ
διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ στὸ βουνὸ τῆς Τερπνῆς. ἀπ' αὐτὰ τὰ
πετρώματα βγάζει τὸν πετροβάμβακα. τὸ μονωτικὸ αὐτὸ ἔχει πολλές
μορφές· χῦμα (σὰν ἀκατέργαστο βαμπάκι), ἴνες (σὰ χτενισμένα μαλ-
λιά), πλάκες, πάπλωμα, κλπ.. καὶ εἶναι τὸ καλλίτερο ὑπάρχον μονωτι-
κὸ ὑλικὸ στὸν κόσμο. ἡ βιομηχανία τοῦ Ἀναστασιάδου FIBRAN ἐ-
ξάγει τὰ προϊόντα της σὲ 50 χώρες τῆς γῆς, ἀκόμη καὶ στὴ Γερμανία
καὶ στὶς Η.Π.Α.

Ὁ βασάλτης ὁ γρανίτης κι ὁ ἀμφιβολίτης εἶναι πετρώματα κατ'
ἀρχὴν μεγάλου βάθους (70 χιλιομέτρων). ὁ βασάλτης εἶναι πέτρωμα
ἡφαιστειακὸ - πυριγενές, τὸ πρῶτο ἀπὸ κάτω πέτρωμα τοῦ φλοιοῦ
τῆς γῆς, τὸ ὁποῖο ἐφάπτεται μὲ τὸ ῥευστὸ τῆγμα της. ὁ γρανίτης κι ὁ
ἀμφιβολίτης ἔρχονται δεύτερα ἀπὸ κάτω μετὰ τὸ βασάλτη καὶ εἶναι
πετρώματα μεταμορφωσιγενῆ, δηλαδή ὕστερα μίγματα πολλῶν ἀπὸ
τὰ δεύτερα. σχηματίστηκαν σὲ βάθη 20 - 70 χιλιομέτρων μὲ ὑψηλὴ
πίεσι καὶ θερμοκρασία 600-1000° C. ἔπειτα ὅμως, μὲ τὸ βρασμὸ τοῦ
πλανήτου καὶ τίς πολλές ἀναστατώσεις τοῦ φλοιοῦ καὶ τίς ἐπακόλου-

θες στρωματικές ανακατατάξεις τῶν πετρωμάτων του, βρέθηκαν καὶ σὲ βάθη πολὺ ῥηχά, μέχρι καὶ 10 - 20 μέτρα κάτω ἀπὸ τὸ καλλιεργούμενο χώμα, ὅπως στὸ βουνὸ τῆς Τερπνῆς. εἶναι τὰ σκληρότερα πετρώματα τῆς γῆς· εἶναι δεύτερα μετὰ τοὺς πολυτίμους λίθους (σκληρότης 8 - 10 Μός) καὶ ἴσα μὲ τοὺς ἡμιπολυτίμους λίθους (4 - 7 Μός). εἶναι δὲ καὶ τὰ βαρύτερα, μέχρι καὶ μισή φορὰ βαρύτερα ἀπὸ τὸ μάρμαρο (εἰδικὸ βάρος 2 - 3 τὸ μάρμαρο, 3 - 4 ὁ βασάλτης καὶ ὁ ἀμφιβολίτης). σκληρότερο ἀπ' ὅλα ὁ βασάλτης, ἀπὸ τὰ δεύτερα ὁ ἀμφιβολίτης. ὡς χημικὲς ἐνώσεις εἶναι ποικίλες καὶ πολυσύνθετες, ἀλλὰ τὰ βασικά τους στοιχεῖα εἶναι O Fe Mg Si (ὄξυγόνο, σίδηρος, μαγνήσιο, πυρίτιο). ὁ βασάλτης περιέχει ἰδιαιτέρως καὶ Al (ἀργίλιο - ἀλλουμίνιο), ἐνῶ ὁ ἀμφιβολίτης περιέχει ἰδιαιτέρως Mn Ti (μαγγάνιο, τιτάνιο). περιέχουν δὲ καὶ τὰ δυὸ πετρώματα ἐκτάκτως καὶ ἄλλα στοιχεία. στὰ ὄρυχεῖα - λατομεῖα τοῦ Ἀναστασιάδου μετὰ τὴ λατόμησί τους, ποὺ εἶναι δύσκολη καὶ δαπανηρή, ὁ βασάλτης καὶ ὁ ἀμφιβολίτης συντρίβονται σὲ κομμάτια μεγέθους ἀμυγδάλου - ῥεβιθιοῦ, καὶ ἔπειτα τὸ σύντριμμα μεταφέρεται στὸ ἐργοστάσιο, ὅπου, θερμαινόμενο σὲ ἠλεκτρικὴ - ἠλεκτρονικὴ ὑψικάμινο στοὺς 1600° C, ξαναγίνεται τῆγμα (= λάβα ἡφαιστείου), καὶ τὸ τῆγμα ὑποβάλλεται σ' ἐφελκυσμὸ καὶ γίνεται ἴνα. εἶναι ἴσως τὸ πιὸ ὄλκιμο ὑλικὸ τῆς γῆς. μικροὶ μαθαίναμε ὅτι τὸ πιὸ ὄλκιμο ὑλικὸ τῆς γῆς εἶναι ὁ χρυσὸς (Au), ἀπὸ 1 γραμμάριο τοῦ ὁποίου γίνεται σύρμα 300 μέτρων. τώρα ὅμως στὴν Τερπνὴ ἀπὸ 1 γραμμάριο τοῦ τήγματος τοῦ βασάλτου καὶ τοῦ ἀμφιβολίτου, ποὺ εἶναι κυρίως ἄλατα τῶν 4 - 6 μετάλλων (Fe Mg Al Mn Ti Si), γίνεται σύρμα - τρίχα 35 χιλιομέτρων. αὐτὲς οἱ σκληρότατες πέτρες γίνονται ἓνα ξανθὸ μαλλὶ τόσο ἀπαλὸ, ποὺ ἀπαλότερό του δὲν ὑπάρχει. αὐτὸς εἶναι ὁ πετροβάμβακας· τὸ καλλίτερο στὸν κόσμον μονωτικὸ ἤχου κρυσταλλοῦ θερμότητος ψύχους καὶ ὑγρασίας· τὸ ἀπόλυτο μονωτικόν. ὁ κατασκευαστὴς τοῦ σύμπαντος τὸ ἔκανε, γιὰ νὰ προστατεύῃ τὴ ζωὴ, ποὺ κινεῖται πάνω στὸ φλοιὸ τῆς γῆς, ἀπὸ τὰ θανατηφόρα ἀστρικὰ βάθη τῆς, ὅπου ὁ πλανήτης μας εἶναι ἓνας μικρὸς ἥλιος, καὶ ἐκεῖ εἶναι λιωμένα ὅλα τὰ μέταλλα καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης. καὶ ἡ βιομηχανία τοῦ Ἀναστασιάδου τὸ κάνει μονωτικὸ γιὰ τὴν προστασία σπιτιῶν καὶ ψυγείων καὶ ἄλλων κατασκευῶν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Δημήτρης Ἀναστασιάδης εἶναι εὐεργέτης πολλῶν καὶ μεγάλος εὐεργέτης τῆς Τερπνῆς. τῆς χάρισε κοινοτικὴ βιβλιοθήκη, νηπιόσταθμόν, νηπιαγωγεῖο, διάφορες τρέχουσες χορηγίες, λύκειο, γηροκομεῖο, καὶ κυρίως τὸν μεγάλον καὶ ὡραιότατον βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ ναὸν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. δὲν ἔχω τὸν τρόπο νὰ καταμετρήσω καὶ ἀξιολογήσω ὅλες τὶς εὐεργεσίες του στὸ χωριὸν καὶ ἄλλοι. καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον μὲ τὸ τσι-

γκέλι τὰ βγάζω. εὐεργέτησε δὲ ποικιλοτρόπως πολλοὺς πρὸς κάθε κατεύθυνσι. τ' ἀνασκαφικὰ εὐρήματα τῆς Βεργίνας σὲ κτήριο τοῦ ἔργοστασίου του στὴν Τερπνὴ φιλοξενήθηκαν ἀρχικά, καθαρίστηκαν, συντηρήθηκαν, συνταιριάστηκαν, ἀναδείχτηκαν, κατ' αἴτησι τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ κράτους, μέχρι νὰ τοποθετηθοῦν στ' ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεργίνας. ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἤξερε πῶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνη του στὸν Ἀναστασιάδη.

Προσφάτως ἡ Τερπνὴ τίμησε τὸ μεγάλο τέκνο της καὶ μεγάλο εὐεργέτη της, κι ὠνόμασε τὴν πιὸ κεντρικὴ καὶ μεγάλη ὁδὸ της ἀπὸ τὴν Καλλιθέα μέχρι τὰ Πλατανούδια διὰ μέσου τῆς κεντρικῆς πλατείας της «ὁδὸν Δημητρίου Ἀναστασιάδου». κι ἐγὼ προσφάτως εἶπα στὴν Ἀλκμήνη «Πὲς στὸν ἄντρα σου ν' ἀρχίσῃ νὰ κάνῃ καὶ κανένα διάλειμμα· ἑβδομηνταρίσαμε τώρα». ἡ ὑγεία του καὶ ἡ χαρὰ του δὲν εἶναι πιά δική του· εἶναι ἰδιοκτησία ὅλων μας, καὶ ὀφείλει νὰ τὴν προσέχῃ.

2011

Ἡ ἐκκλησία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν

14. ΓΙΑΓΜΑ

Όταν ο Μικρασιάτης πατέρας μου έλεγε *γιαγάμα* ή *γιαάμα*, ήταν σὰ νὰ χώριζε τὴ μικρασιατικὴ ζωὴ του σὲ τελείως ξεχωριστὰ τεμάχια, σὲ τελείως ἀποκομμένες μεταξὺ τους περιόδους. καὶ λέγοντας «τὸ πρῶτο γιαάμα» καὶ «τὸ τέταρτο γιαάμα», τὴ χώριζε σὲ ἀνάλογες περιόδους. κι ἔπειτα ἦταν ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ τοῦ 1922, κάτι ἔξ ἴσου ὀδυνηρὸ μὲ τὸ γιαάμα, καὶ ὅχι παραπάνω· γιὰ νὰ μὴν πῶ καὶ κάτι τὸ λιγώτερο ὀδυνηρό· γιατί σήμαινε τοῦλάχιστο καὶ τέλος σὲ κάθε γιαάμα. διότι βρέθηκαν ἐπὶ τέλους σὲ μονίμως ἑλληνικὴ ἐπικράτεια.

Δὲν ξέρω τί ἀκριβῶς σημαίνει ἡ λέξι *γιαγάμα* στὴν τουρκικὴ. οἱ δικοί μου Μικρασιᾶτες δὲν γνώριζαν τὴν τουρκικὴ γλῶσσα. ἀλλ' ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνóταν τὴ λέξι ὁ πατέρας μου, σημαίνει κάτι σὰν ἐκτόπισι κι ὀλοκληρωτικὴ λεηλασία, κατὰ τὴν ὁποία ἐκεῖνος ποὺ σ' ἐκτοπίζει ἐνδιαφέρεται μόνο νὰ σὲ βγάλῃ ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τὸ χωριό, ὅπου κατοικεῖς, καὶ νὰ σὲ ῥίξῃ 100 ἕως 300 χιλιόμετρα μακριά, ὅπου ἐννοεῖται θὰ φτάσῃς πεζός, καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ ποῦ θὰ κατοικήσῃς καὶ θὰ στεγαστῇς. ἂν θέλῃς, στεγάσου κάτω ἀπὸ ἓνα δέντρο· ἂν θέλῃς, κατοίκησε στὰ κλωνάρια τοῦ σὰν κοράκι· πρόβλημά σου. τέτοια ἦταν ἡ ἐκτόπισι τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων, τὴν ὁποία τοὺς ἐπέβαλαν οἱ Τοῦρκοι, χωρὶς κανένα αἰτιολογικόν. καὶ ἡ τέτοια ἐκτόπισι γινόταν ὡς κάτι ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνῃ σὲ πέντε λεπτά, τὴν πρώτη φορὰ, ἢ μὲ τὸ νὰ φύγουν οἱ ἐκτοπιζόμενοι ὅχι ἀπὸ τὰ σπίτια τους, ἀλλ' ἀπὸ τὰ χωράφια τους, ὅπου ἐργάζονταν, τὶς ἄλλες φορές, χωρὶς νὰ περάσουν ἀπὸ τὰ σπίτια τους, γιὰ νὰ φορέσουν λ.χ. παπούτσια ἢ ἓνα σακκάκι, ἢ γιὰ νὰ πάρουν ἓνα κουτάλι ἢ ἓνα τραπεζομάχαιρο ἢ ἓνα σπάγγο ἢ ἓνα βελόνι ἢ μιὰ κουβέρτα, ἓνα δεύτερο σῶβρακο, ἓνα ψωμί κι ἓνα κιλὸ ἐλιές γιὰ τὸ δρόμο· ἓνα μόνο ἀπ' αὐτά. διότι οὔτε καὶ τί θὰ φᾶς στὸ δρόμο ἢ στὸν τόπο ἐκτοπίσεως τὸν ἐνδιέφερε τὸν Τοῦρκο. τὸν ἐνδιέφερε μόνο νὰ φύγουν οἰκογενειακῶς ὅλοι οἱ κάτοικοι μέσα σὲ πέντε λεπτά ἀπὸ τὰ σπίτια τους ἢ κι ἀπὸ τὰ χωράφια τους, χωρὶς νὰ γυρίσουν πίσω καθόλου. τὸν ἐνδιέφερε μόνο νὰ σκοτώσῃ ὅποιον δὲν εἶχε φύγει σὲ πέντε λεπτά ἢ ὅποιον εἶχε τολμήσει νὰ πάρῃ μαζί του κάτι.

Οἱ Τοῦρκοι εἶναι λαὸς μὴ ἐξημερώσιμος, καὶ δὲν μπορεῖς νὰ συνεννοηθῇς μαζί τους ποτέ. τοὺς εἶναι ἄγνωστο κι ἀμάθητο τὸ ὅτι πρέ-

πει νὰ δώσουν μιὰ ἀπάντησι στὸ «Γιατί;» τοῦ ἄλλου ἔστω καὶ ψεύτικη. εἶναι ὅπως δὲν μπορεῖς νὰ συνεννοηθῇς μ' ἓναν κροκόδειλο. ἰσλαμικὴ κουλτούρα. πιθανοὶ λόγοι τοῦ κάθε γιάγματος, ποὺ ἔκαναν οἱ Τούρκοι εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐπικρατείας των, ἦταν δυό· ἕνας νὰ μὴν εἶναι οἱ ὑποπτοὶ Ἕλληνες σὲ κάποιο χῶρο στρατηγικὰ ζωτικὸ κατὰ τὸν τότε Α' παγκόσμιον πόλεμον, καὶ δεύτερος νὰ βρεθοῦν τὰ σπίτια καὶ τὰ νοικοκυριά τῶν Ἑλλήνων χωρὶς τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς ιδιοκτῆτες των στὴ διάθεσι τῶν Τούρκων τῶν διπλανῶν χωριῶν. ὁ δεύτερος λόγος μοῦ φαίνεται πιθανώτερος καὶ μοναδικός.

Τὰ τέσσερα γιάγματα ἔγιναν ὡς ἑξῆς.

Α' γιάγμα 13 μέρες (29 Μαΐου - 10 Ἰουνίου 1914).

Β' γιάγμα 10 μέρες (1 - 10 Ἰουνίου 1915).

Γ' γιάγμα 6 μῆνες (12 Ἰουνίου 1915 - 10 Ἰανουαρίου 1916).

Δ' γιάγμα 3,5 χρόνια (11 Ἰανουαρίου 1916 - 15 Ἰουνίου 1919).

τὰ γιάγματα Β' Γ' Δ' ἦταν οὐσιαστικὰ ἓνα γιάγμα τεσσάρων ἐτῶν, ἀλλὰ τοὺς πέρασαν δυὸ φορὲς ἀπὸ 1 καὶ 2 μέρες ἀπὸ τὰ σπίτια τους, προφανῶς γιὰ νὰ τοὺς πάρουν κι ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν ἐπάνω τους ὡς ἐκτοπισμένοι. καὶ πάντα τοὺς ἄλλαζαν καὶ τὸν τόπο ἐκτοπίσεως. μέχρι ποὺ πῆγε στὴν περιοχὴ τῆς Προύσης τὸ Ἑλληνικὸ κράτος τὸ 1919, ὁπότε οἱ Ἕλληνες ἐπέστρεψαν στὰ χωριά τους, χωρὶς ὅμως νὰ βροῦν ἐκεῖ τὰ σπίτια τους. συνέβη λοιπὸν τὸ ἑξῆς. τὸ 1914 ἔφτασαν στὴν Τουρκία ἀπὸ τὴ Β. Ἑλλάδα πολλοὶ Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1912, ποὺ ἡ Β. Ἑλλάδα ἐλευθερώθηκε, ἄρχισαν νὰ πωλοῦν τίς ἀκίνητες περιουσίες των, νὰ παίρνουν τὸ ἀντίτιμό τους, πάντοτε σὲ χρυσὲς λίρες, νὰ σηκώνουν μὲ τὴν ἄνεσί τους καὶ τὰ φορητὰ νοικοκυριά τους, καὶ νὰ φεύγουν στὴν Τουρκία. μέχρι τὸ 1914 ἔφυγαν οἱ περισσότεροι, μέχρι τὸ 1916 ὅλοι, ὅσοι ἔφυγαν. κι ἐκεῖ στὴν Τουρκία ἤθελαν φτηνὰ σπίτια, φτηνὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά, πρόσθετα φορητὰ νοικοκυριά. τὸ Τουρκικὸ κράτος, ἀνίκανο νὰ τοὺς βρῇ στέγη, ἔλυνε τὰ προβλήματα ἔτσι. πετοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους τοὺς Ἕλληνες, τοὺς πῆγαινε 100 - 300 χιλιόμετρα μακριά, τοὺς παρατοῦσε ἐκεῖ ἀπαγορεύοντάς τους νὰ ἐπισκεφτοῦν τὰ χωριά τους ἔστω καὶ γιὰ ἓνα λεπτό, καὶ ἔβαζε στὰ σπίτια τοὺς Τούρκους. οἱ Ἕλληνες –εἴπαμε– μποροῦσαν νὰ κατοικήσουν στὰ κλωνάρια τῶν δέντρων τῆς ὑπαίθρου· πρόβλημά τους. γιατί ν' ἀσχοληθῇ τὸ Τουρκικὸ κράτος μ' αὐτὰ τὰ ζῶα, τοὺς Ἕλληνες, ποὺ δὲν ἦταν καὶ ζῶα οἰκόσιτα ἢ ἔστω κοπαδιάρικα δικά τους, ἀφοῦ οὔτε τὸ κρέας των οὔτε τὸ γάλα τους οὔτε τὸ δέριμα τους οὔτε τὸ μαλλί τους ἦταν ἐκμεταλλεύσιμα; ἦταν ἀπλῶς ἀδέσποτα κιοπέκ (σκυλιά)· πολὺ τοὺς ἦταν ποὺ δὲν τοὺς ἔδωσαν κι ἀπὸ μία φόλα.

«Τὴν πρώτη φορά», μᾶς ἔλεγε ὁ πατέρας μου, «ὅταν γυρίσαμε με-

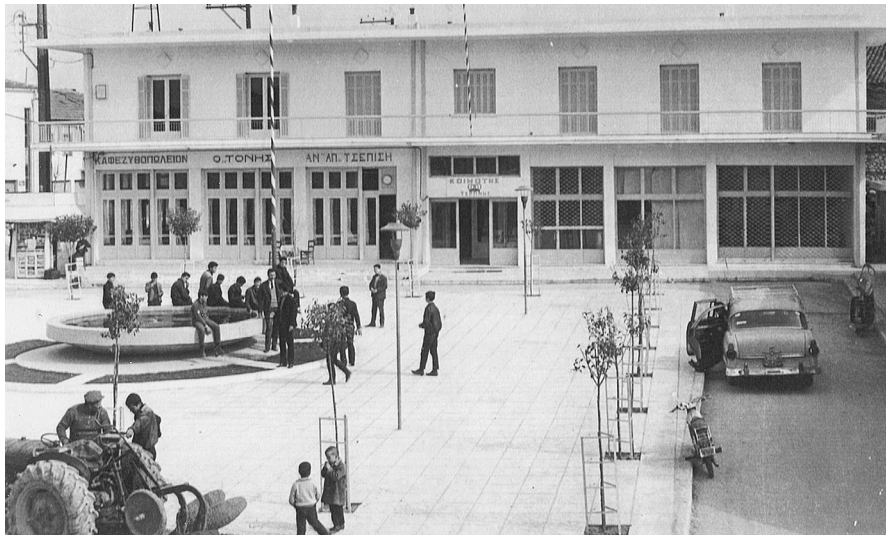
τὰ μισὸ μῆνα στὰ χωριά μας, βρήκαμε τὰ σπίτια μας τελείως ἄδεια, ὅπως εἶναι ὅταν τὰ κτίξης καὶ βρίσκονται στὸ σουβάτισμα, καὶ πολὺ βρόμικα. βρήκαμε καὶ τὰ χωράφια μας θεωρημένα καὶ τὶς *ὑπόλοιπες σοδειές* ὅλες μαζεμένες ἀκόμη καὶ πρόωρα. τὶς ἄλλες φορὲς (ποὺ προφανῶς δὲν προβλεπόταν νὰ ἐπιστρέψουν ποτὲ στὰ σπίτια τους, ἀλλ' ἐπέστρεψαν, μόνο ἐπειδὴ ἔφτασε ἐκεῖ τὸ Ἑλληνικὸ κράτος τὸ 1919), τὰ βρήκαμε ὅχι μόνο ἄδεια, ἀλλὰ καὶ χωρὶς στέγη, χωρὶς κουφώματα, χωρὶς κάγκελλα. οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀφαιρέσει τὰ κεραμίδια, τὰ ξύλα τῆς στέγης, τὰ κουφώματα (πόρτες - παράθυρα), τὰ κάγκελλα εἴτε ξύλινα εἴτε σιδερένια, καί, ὅπου ὑπῆρχαν, τὰ μάραμαρα. ὑπῆρχαν μόνο οἱ ἀστέγαστοι τοῖχοι. ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς τοίχους εἶχαν ἀφαιρέσει τὰ ξύλα» (ξύλινα ζωνάρια ἀνάμεσα στὰ τοῦβλα, ποὺ ἔβαζαν τότε ἀντὶ γιὰ τσιμέντο μὲ σίδερα, ποὺ δὲν ἦταν πολὺ σὲ οἰκοδομικὴ χρῆσι). οἱ Τοῦρκοι, ποὺ ἦταν πολὺ λιγώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐκτοπισμένους Ἕλληνες, ἀπ' ὅσα σπίτια δὲν διάλεξαν γιὰ κατοικίες των εἶχαν ἀφαιρέσει μὲ τὴν ἄνεσί τους ὅλα τὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά, ἐπειδὴ δὲν προβλεπόταν τὸ 1915 - 18 ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ἐπιστρέψουν ποτὲ στὰ σπίτια τους. δὲν θὰ πῶ τί μᾶς ἔλεγε ὁ πατέρας μου γιὰ τὸ πῶς πέρασαν τὸ ὑπόλοιπο 1914 μετὰ τὸ γιάμα καὶ τὰ χρόνια 1915 - 19 μόνο μὲ τὰ παλιὰ γιὰ τὸ χωράφι ῥοῦχα ποὺ φοροῦσαν, ἄστεγοι καὶ χωρὶς τροφή, καὶ γιὰ τὸ πόσοι πέθαναν ἀπὸ τὴ στέρῃσι καὶ ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὶς ἄλλες περιπέτειες καὶ ἀντιξοότητες. αὐτά, νομίζω, εἶναι αὐτονόητα. τότε ὁ δωδεκάχρονος πατέρας μου κόντεψε νὰ πεθάνῃ καὶ ἔχασε τὴν ὄρασι τοῦ ἐνὸς ματιοῦ του, ἔχασε καὶ τὸν πατέρα του τὸν Κωνσταντῖνο Σιαμάκη, τὸν ἀππὸ μου.

Ὅταν, μετὰ τὸ τέταρτο γιάμα, τὸ «Ἑλληνικὸ» ἐπέστρεψε τοὺς Ἕλληνες στὰ «σπίτια» τους καὶ στὰ χωράφια τους τὸ 1919, μερικοὶ λίγοι Ἕλληνες ποὺ εἶχαν λίγα χρήματα, τὰ κόμιστρα, μιὰ ποὺ ἔτσι καὶ ἀλλιῶς βρίσκονταν πλέον σ' Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια, ἀφοῦ δὲν εἶχαν πιά οὔτε στέγη, σηκώθηκαν ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ ἤρθαν ἀπὸ τότε κιόλας στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα ὁ καθένας ὅπου ἤθελε.

Νομίζω ὅτι ἐρμήνευσα ἐπαρκῶς τὸν τουρκικὸ ὄρο γιάγμα ἢ γιάμα. καὶ κάτι θὰ καταλάβετε καὶ γιὰ τὸ πατροπαράδοτο μωαμεθανικὸ ἥθος τοῦ μὴ ἐξημερώσιμου Τούρκου. τὸ ὅτι οἱ Τοῦρκοι τοὺς Ἕλληνες στὸ γιάμα δὲν τοὺς καταβρόχθισαν κιόλας ὀφείλεται, νομίζω, στὸ ὅτι εἶχαν ἤδη παύσει ν' ἀνθρωποφαγοῦν. αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἐξημέρωσι. ὁ Τοῦρκος μπορεῖ νὰ φορέσῃ σακκάκι καὶ γραβάτα, νὰ ξυριστῇ καὶ νὰ πλυθῇ, μπορεῖ νὰ μάθῃ γραφὴ καὶ ἀνάγνωσι ἢ νὰ καταλάβῃ, ὅσο καταλαβαίνει, μία κάποια ἐπιστήμη, μπορεῖ νὰ μετάσχῃ σ' ὅλες τὶς βιοτικὰς ἀνέσεις τῶν πολιτισμένων ἀνθρώπων, ἀλλὰ στὸν ἐσωτερικὸ του κόσμον, στὴν ψυχὴ του, παραμένει μὴ ἐξημερώσιμος.

δέν είναι ὅπως ἓνας σκύλος πὺν ἐξημερώνεται, καί, ἀντὶ νὰ τρώῃ τὰ πρόβατα, τὰ φυλάγει. εἶναι ὅπως ἓνας κροταλίας, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ γίνῃ οἰκόσιτος, μπορεῖ νὰ τοῦ φορέσῃς καὶ χρυσὸ βραχιόλι, μπορεῖ νὰ τὸν ἐθίσῃς νὰ ἔρχεται κάθε μέρα στὶς 12.30' μ.μ. νὰ ρουφήξῃ τὸ γάλα του, ἀλλὰ παραμένει κροταλίας, πὺν μπορεῖ ἀνύποπτον νὰ σὲ δαγκώσῃ θανάσιμα ὁποιαδήποτε ἀπρόβλεπτη στιγμή.

Δημοσιεύτηκε στὴ «Μικρασιατικὴ Σπίθα» 13 (2008), σ. 131-133, Σέρρες.

Ἡ κεντρικὴ πλατεῖα τῆς Τερπνῆς παλιὰ (ἐπάνω) καὶ σήμερα (κάτω)

15. Π Ρ Ο Σ Ω Π Α

Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ἐλληνιστικὴ καὶ ἐλληνορρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ὅταν ἡ Τερπνὴ ἦταν στὸ Παλαιόκαστρο, τὰ μόνον γνωστὰ μὲ τ' ὄνομά τους πρόσωπα τῆς εἶναι ὁ συγγραφεὺς Ἀντιφάνης ὁ Βεργαῖος, καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ἐπιγραφῶν Ἀπολλόδωρος καὶ οἱ γιοὶ του Ἰππῶναξ καὶ Διοσκουρίδης, καὶ οἱ Πόπλιος Αἴλιος Κλαρανὸς Ἀλέξανδρος, Κόιντος Φίλιππος, καὶ Ἰουλία. ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ ἀπ' ὅλη σχεδὸν τὴν τουρκοκρατία δὲν εἶναι σήμερον γνωστὸ κανένα πρόσωπο.

Συγκεκριμένα καὶ ὀνομασμένα πρόσωπα εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὸ 1845 καὶ ἐδῶθε. τὸ 1920 ἐκδόθηκαν γιὰ κατοίκους τοῦ χωριοῦ, μόνον ἄντρες, 268 δελτία ταυτότητος. στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ διπτύχου δελτίου εἶναι ἐπικολλημένη ἡ φωτογραφία τοῦ κατόχου καὶ ἀριστερὰ τ' ὀνοματεπώνυμό του μαζὶ μὲ τὸ πατρώνυμο, καὶ ἄλλα πέντε στοιχεῖα, ἢτοι «κατ(οικία), ἀν(άστημα), ῥίς, ὀφθ(αλμοί), ἡλ(ικία)». ἀπέναντι στὸ «κατοικία» σημειώνεται γιὰ ὅλους «Τσερπίστα», ἀπέναντι στὸ «ῥίς» (= μῦτη) πάλι γιὰ ὅλους «κανονική», καὶ ἀπέναντι στὸ «ἡλικία» ἀναγράφεται γιὰ τὸν καθένα ὅχι τὸ ἔτος γεννήσεώς του ἀλλὰ πόσων ἐτῶν εἶναι κατὰ τὸ ἔτος ἐκδόσεως τοῦ δελτίου, τὸ 1920. ἀπέναντι στὸ «ἀνάστημα» σημειώνονται τρεῖς ἀναστήματα, «ὑψηλόν», «μέτριον» ἢ μερικὲς φορὲς «κανονικόν», καὶ «κοντόν». ἀπέναντι στὸ «ὀφθαλμοί» σημειώνονται τρεῖς χρώματα, «καστανοί», «γαλιανοί», καὶ «μέλανες» ἢ «μελανοί» ἢ «μαῦροι». ἀπὸ τὶς 268 ταυτότητες ἔχουν φωτογραφία οἱ 264, ἐνῶ δὲν ἔχουν οἱ 4. ἐπίσης 4 δὲν ἔχουν ἄλλα στοιχεῖα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα, χωρὶς νὰ ταυτίζονται μὲ τὶς ἄλλες 4 τὶς χωρὶς φωτογραφία. ἀπὸ τοὺς 268 οἱ 265 εἶναι Ἑλλήνες μ' ἐλληνικὰ ὀνοματεπώνυμα καὶ πατρώνυμα (σχεδὸν ὅλα τὰ ἐπώνυμα ὑπάρχουν στὴν Τερπνὴ μέχρι σήμερον), καὶ οἱ 3 εἶναι Τοῦρκοι (Ὀσμάν, Ἀλῆ, Ἰμέμ, ἐτῶν 23, 41, καὶ 50 ἀντιστοίχως). καὶ οἱ τρεῖς ἔφυγαν μετὰ δύο χρόνια, τὸ 1922. οἱ Ἑλλήνες ἔχουν ἡλικίες ἀπὸ 13 μέχρι 75 ἐτῶν. ἔτσι ἀνεβαίνουμε ἀφαιρητικὰ στὸ 1845, ἔτος γεννήσεως τοῦ μεγαλειτέρου. μεγαλιέτεροι εἶναι οἱ Ἀναστάσιος Κοντὸς (73) καὶ Χρῆστος Τρούπης (75), καὶ μικρότερος ὁ Χρῆστος Σάτσιος (13). ἀπὸ τοὺς 264 κατοίκους τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἔχουν στοιχεῖα, οἱ 82 χαρακτηρίζονται ψηλοί, οἱ 177 μέ-

τριοι (οί 11 ἀπ' αὐτοὺς «κανονικοί»), καὶ οἱ 5 κοντοί. ἀπὸ τοὺς κοντοὺς ὅμως οἱ τρεῖς εἶναι παιδιὰ 13, 14 καὶ 16 ἐτῶν, καὶ μόνο δύο εἶναι 29 καὶ 31 ἐτῶν. ὡς πρὸς τὸ χρῶμα τῶν ματιῶν, οἱ 175 ἔχουν μάτια καστανά, οἱ 68 γαλανά, καὶ οἱ 21 μαῦρα. ἀνάμεσα στοὺς κατόχους τῶν δελτίων ἓνας εἶναι ἱερεὺς, ὁ Γεώργιος Παπαθανασίου, ὁ γνωστὸς παπὰ Γιώργης ποὺ πέθανε τὸ 1947. καὶ ἓνας φορᾷ ὄχι τὴν τότε τοπικὴ ἐνδυμασίᾳ ἀλλὰ πολὺ σύγχρονη, μὲ γραβάτα, κασκόλ, καὶ ῥεπούμπλικα, ὁ Δημήτριος Καρούσης, ἐτῶν 33 (ἄρα γεννημένος τὸ 1887), ὁ τότε πρόεδρος τοῦ χωριοῦ (1920-22, 1931-33).

Οἱ ἐντόπιοι κάτοικοι τῆς Τερπνῆς καὶ ὅλοι μαζὶ ὡς σῶμα μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν μακεδονομάχοι, διότι στὶς 17 Φεβρουαρίου τοῦ 1913 συμμετεῖχαν στὴ μάχη ἐναντίον τῶν Βουλγάρων στὰ Πλατανούδια ὅλοι οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ καὶ πολλὲς γυναῖκες καὶ παιδιὰ ποὺ τροφοδοτοῦσαν τοὺς μαχητὰς μὲ πολεμοφόδια, τροφές, καὶ νερό, καὶ διακόμιζαν καὶ περιέθαλπαν τοὺς τραυματίες.

Ἀρκετοὶ Τερπνιώτες ἔλαβαν μέρος ὡς στρατιῶτες καὶ στὴ μικρασιατικὴ ἐκστρατεία τῶν ἐτῶν 1919 - 22 καὶ πολέμησαν στὴν Προῦσα καὶ στὴ Νικομήδεια, ἀπ' ὅπου τὸ 1922 ἦρθαν καὶ οἱ περισσότεροι Μικρασιάτες τῆς Τερπνῆς καὶ ὅλοι οἱ Εὐρυτᾶνες. ὑπάρχουν φωτογραφίες Τερπνιωτῶν στρατιωτῶν στὴν Προῦσα.

Σημαντικὰ πρόσωπα τῆς Τερπνῆς ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἀπὸ τὸ 1920 μέχρι σήμερα πρόεδροί της, οἱ ὁποῖοι ἐργάστηκαν καὶ ἀγωνίστηκαν παρὰπάνω ἀπὸ τὸ συνηθισμένο γιὰ τὴν ἐπίσης ἀσυνήθιστη οἰκονομικὴ πρόοδο τοῦ χωριοῦ. τὰ ὀνόματά τους μὲ τὰ χρόνια τῆς προεδρίας των παρατίθενται παρακάτω. τὸ διοικητικὸ ἔργο τοῦ προέδρου καὶ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου μέχρι τὸ 1937 διεξαγόταν στὸ σχολεῖο. τὸ 1937 κτίστηκε τὸ παλιὸ κοινοτικὸ κατάστημα καὶ τὸ 1969 τὸ νέο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς προέδρους καὶ τοὺς κοινοτικούς συμβούλους τοῦ χωριοῦ, σημαντικὰ πρόσωπα ὑπῆρξαν οἱ ἱερεῖς παπὰ Πασχάλης, πρόγονος τοῦ γένους Πασχαλούδη, παπὰ Γιώργης Παπαθανασίου, καὶ παπὰ Ἀθανάσιος Μητρούδης, ὁ καλλίφωνος ψάλτης Χρῆστος Μπαμπατζιάνης, ὁ ἀκούραστος γιατρὸς Ἀθανάσιος Ντούλας, ὁ ἐπιφανὴς δάσκαλος Κωνσταντῖνος Μάρτζας, ἡ ἀλησμόνητη δασκάλα «κυρία Μαρίκα» Μαυρουδῆ - Καμπόση, ὁ δάσκαλος Δημήτριος Μπάγκαλας ποὺ ζῇ ἀκόμη ἀκμαῖος, ὁ γραμματέας τῆς Κοινότητος Γεώργιος Γκόλας, ὁ ἀξιαγάπητος κλητῆρας Κωνσταντῖνος Βεζυρόπουλος, ὁ βουλευτὴς Ἀθανάσιος Θ. Παπαθανασίου (1958 - 1961), ἡ ἀρχαιολόγος Μαριάννα Καραμπέρη, καὶ ἄλλοι.

Ἡ σύγχρονη Τερπνὴ ἔδωσε πολλοὺς ἐπιστήμονες καὶ ἄλλα σημαντικὰ πρόσωπα ποὺ ζοῦν καὶ δροῦν σήμερα. ἰδιαίτερα ἐπιβάλλεται νὰ μνημονεύσουμε ἐδῶ τὸ συγχωριανό μας βιομήχανο Δημήτριο Ἀνα-

στασιάδη, μεγάλο ευεργέτη τοῦ χωριοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἱδρυσε καὶ λειτουργεῖ στὸ χωριὸ ἐργοστάσιο μονωτικῶν καὶ προκατασκευασμένων οἰκοδομῶν, ποὺ κυκλοφοροῦν στὴν ἑλληνικὴ καὶ στὴν ξένη παγκόσμια ἀγορά, καὶ δίνει ἐργασία σὲ πολλές οἰκογένειες τῆς Τερπνῆς, ἐπὶ πλέον δώρησε στὸ χωριὸ τὸ Ἀναστασιάδειο Λύκειο, τὸ νηπιαγωγεῖο, ἄλλα εὐαγῆ ἱδρύματα, καὶ κυρίως τὸν καινούργιο μεγαλοπρεπῆ ἀρχαιοπρεπῆ καὶ ὠραιότατο ναὸ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ποὺ εἶναι ἔργο ὑψηλῆς τέχνης.

Οἱ πρόεδροι τῆς Τερπνῆς ἀπὸ τὸ 1920

1. Νικόλαος Σταμούλης (1920)
2. Δημήτριος Καρούσης (1920-22, 1931-33)
3. Ἀθανάσιος Σταματοπούλος (1922-23, 1929-31)
4. Ἀθανάσιος Παπαγεωργίου (1923-25)
5. Στέργιος Τσερβίστας (1925-29)
6. Γεώργιος Καμάρης (1933-34, ὁ πρῶτος ἔπηλυσ)
7. Γεώργιος Τζεβελέκης (1934-36)
8. Στέργιος Ῥάπτης (1936-43)
9. Εὐάγγελος Καρούσης (1943-44)
10. Εὐάγγελος Πασχαλούδης (1944, 1945-46)
11. Ἀργύριος Μαυρουδῆς (1944-45)
12. Χρῆστος Ῥάπτης (1947-49)
13. Θεόδωρος Παραλῆς (1949-52, ὁ πρῶτος πρόσφυγας)
14. Ἀθανάσιος Ντατζῆς (1951, γιὰ ἓνα μῆνα)
15. Ἰωάννης Νούλης (1953-55)
16. Κωνσταντῖνος Λιόλιας (1955-57)
17. Ἰωάννης Ἀγγελάκης (1957-61)
18. Παναγιώτης Λιόλιας (1962-64)
19. Χαράλαμπος Μόσχου (1964-67, 1975-79)
20. Ἀβραὰμ Λιόλιας (1967-74)
21. Δημήτριος Μπάγκαλας (1974-75)
22. Κωνσταντῖνος Μπάγκαλας (1979-94, 1999-2006)
23. Σωκράτης Μόσχου (1995-1998).
24. Δημήτριος Μπάγκαλας (2007-10, 2011-2014).
25. Ἰωάννα Τερζάκη (2011, γιὰ ἓνα μῆνα).

Μνήμες ἀπὸ τὴν παλιὰ Τερπνὴ. 1998

16. Ε Ν Δ Υ Μ Α Σ Ι Α

Ἡ τοπικὴ ἐνδυμασία τῆς Τερπνῆς ἦταν ἡ ἴδια ποὺ ἦταν καὶ στὰ μέρη ὅλης τῆς Βισαλτίας, τοῦ Βερτίσκου, τῶν Κερδυλίων, τῆς ΒΑ Χαλκιδικῆς, καὶ τοῦ Παγγαίου. τὰ τρία κύρια χαρακτηριστικά της εἶναι ὅτι α) κάλυπτε ὅλο τὸ σῶμα ἀφήνοντας ἀκάλυπτο μόνο τὸ πρόσωπο τὶς παλάμες καὶ τὰ πέλματα, β) δὲν εἶχε καθόλου σκληρὰ πεπλατυσμένα κουμπιά (ποὺ εἶναι ἐπινοήσι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος), ἀλλ' ἀντὶ γι' αὐτὰ εἶχε ζῶνες, κορδόνια, κορδονοειδεῖς διεμβολικὲς ταινίες, νημάτινα πλεκτὰ σφαιρικὰ κουμπιά, καὶ μικρὲς πόρπες (κόπιτσες), καὶ γ) ἡ γυναικεία ἦταν ἀπὸ τὶς ὠραιότερες καὶ ἀρχοντικώτερες τοπικὲς στολὲς τῆς Ἑλλάδος.

Α' Ἀνδρική ἐνδυμασία

α' Ἀλλαξιά (ἐσώρουχα) πάντοτε λευκὴ (ἀσπρόρρουχα)

1. Ἐπάνω καμιζόλα· μάλλινη ἢ βαμβακερὴ, μακριὰ μέχρι τὸ μέσο τῶν μηρῶν.

2. Κάτω βρακὶ μακρὸν μέχρι λίγο πρὸ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀστραγάλους. τὸ βρακὶ ἦταν μπροστὰ σχιστὸ κλειστὸ, ἔπαιρνε τὴν καμιζόλα μέσα, καὶ σφιγγόταν στὴ μέση μὲ βαμβακερὴ διεμβολικὴ ταινία (βρακοζούνα).

β' Στολή (μέχρι τὸ 1900)

1. Πουκαμίσσα· μάλλινη, βαμβακερὴ, λινὴ, μεταξωτή. λευκὴ ἢ σὲ ἀπλὰ χρώματα (καφετιά, βαθυγάλαζη, ὑποκίτρινη). χωρὶς γιακά. μακριὰ ὅσο ἓνα σημερινὸ πουκάμισο.

2. Μπενιβρέκι· μέχρι τοὺς ἀστραγάλους. ἴδιο μ' ἐκεῖνο τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Δ. Θράκης. μάλλινο, βαμβακερό, λινό, μεταξωτό· καφέ, βαθυγάλαζο, μαῦρο (στὶς μεγάλες ἡλικίες μόνο μαῦρο). ἔπαιρνε τὴν πουκαμίσσα μέσα. συγκροτοῦνταν στὴ μέση μὲ τὸ ζουνάρι.

3. Ζουνάρι πλούσιο καὶ φαρδύ, κάλυπτε σὲ μεγάλο πλάτος τὴ γραμμὴ ἐναλλαγῆς μπενιβρεκιοῦ - πουκαμίσσας. ἦταν ἀπὸ τὰ ἴδια ὑφάσματα, στὰ χρώματα ζωηρότερο ἀπὸ τὰ δύο προηγούμενα ἐνδύματα (ὅπως τώρα ἡ γραβάτα), λευκό, κίτρινο, καφέ, γαλάζιο, μαῦρο, καὶ ποικιλόχρωμο (μονόχρωμο, ῥιγωτό, καρὸ, λουλουδάτο). χρησίμευε καὶ σὰ θήκη γιὰ τὸ κεμέρι, τὸ τσακμάκι, καὶ ἄλλα πράγματα,

πού σήμερα τὰ βάζουμε στὶς τσέπες. ἦταν μακρὸ καὶ τυλιγόταν γύρω ἀπὸ τὴ μέση.

4. Κολόβιο ἢ βέστα, ἀπὸ τσόχα ἢ πλεκτό, χωρὶς μανίκια, μάλλινο, σὲ διάφορα χρώματα ὄχι ἔντονα.

5. Τσεπχένι ἀπὸ τσόχα, μαῦρο ἢ λευκό, μὲ μανίκια πού μπορούσαν ν' ἀνοίγουν σ' ὅλο τὸ μῆκος τους ἀπὸ τὸν καρπὸ μέχρι τὴ μασχάλη, ἀπὸ τὴ μέσα πλευρὰ τοῦ χεριοῦ τὴν ἄτριχη, καὶ σὲ σχετικὴ ζέστη νὰ ξεκουμπώνονται τελείως καὶ νὰ ῥίχνονται πίσω, ὥστε τὰ χέρια νὰ μένουν μόνο μὲ τὰ μανίκια τῆς πουκαμίσας. τὸ τσεπχένι κουμπωνόταν μπροστὰ καὶ στὰ μανίκια μὲ σφαιρικὰ νημάτινα κουμπιά πού περνοῦνταν σὲ ἀντίστοιχες θηλίες. ἦταν, νομίζω, κατὰλοιπο παλιότερου καιροῦ, κατὰ τὸν ὅποιο ἀντὶ γιὰ τὸ μπενιβρέκι φοριόταν φουστανέλλα.

6. Στὸ κεφάλι φέσι, κυλινδρικό, βυσσινὶ ἢ μαῦρο ἢ λευκό.

7. Πανωφόρι, ὁ ἀμπᾶς· μαῦρος, βαθυγάλαζος, βαθυκαφές. ῥαβόταν ἀπὸ εἰδικὸ ῥάφτη, τὸν ἀμπατζῆ.

8. Τσιουράπια (κάλτσες) μάλλινα ἢ βαμπακερά, πλεκτά.

9. Κουντούρια (ἀρβυλοειδῆ παπούτσια), χωρὶς κορδόνια, μαῦρα.

Κατὰ τὶς ἀγροτικὲς ἐργασίες οἱ ἄντρες φοροῦσαν στὰ πόδια χειροποίητα τσιαρβούλια ἀπὸ μὴ ἀποτριχωμένο χοιρινὸ δέρμα. τὸ καλοκαίρι φοροῦσαν στὸ κεφάλι ἄσπρη μαντήλα (κλάκα), καὶ πολλὲς φορὲς ἐργάζονταν μόνο μὲ τὴ λευκὴ ἀλλαξιὰ (καμιζόλα καὶ βρακί).

Μετὰ τὸ 1900 τὰ μπενιβρέκια ἄρχισαν σιγὰ σιγὰ ν' ἀντικαθίστανται πρῶτα μὲ τὰ πουτούρια (φαρδιὰ παντελόνια μὲ φαρδὺ λουρὶ καὶ σκληρὰ κουμπιά) (1900 - 1930), ἔπειτα μὲ τὶς κυλότες (ἱππευτικά, στρατιωτικά, κνηγετικά παντελόνια, φαρδιὰ μέχρι τὸ γόνατο καὶ τελείως ἐφαρμοστὰ κάτω ἀπ' αὐτό, καὶ μὲ σειρὰ κουμπιῶν στὸ ἐξωτερικὸ πλάι τῶν κνημῶν) (1930 - 1950), καὶ τέλος μετὰ τὴν κατοχὴ μὲ τὰ σημερινὰ παντελόνια, στὴν ἀρχὴ μὲ ῥεβέρ. παράλληλα ἡ πουκαμίσα ἔγινε σιγὰ σιγὰ πουκάμισο μὲ γιακά, τὸ κολόβιο ἔγινε πουλόβερ μόνο πλεκτό, τὸ φέσι ἔγινε κασκέτο (τραγιάσκα), κλπ.. ὑπῆρχαν ὅμως γέροι μὲ μπενιβρέκια καὶ βέστα καὶ ζουνάρι μέχρι τὸ 1980.

Β' Γυναικεία ἐνδυμασία

α' Ἀλλαξιὰ

1-2. Καμιζόλα - βρακί ἦταν σχεδὸν ἴδια μὲ τ' ἀντρικά. τὸ γυναικεῖο ὅμως βρακί δενόταν πάνω ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο μὲ διεμβολικὲς πάνινες ταινίες - κορδόνια.

3. Στηθόδεσμος χειροποίητος, πλεκτός.

4. Τὸ χειμῶνα ἀνάμεσα στὴν ἀλλαξιὰ καὶ στὴ στολὴ φοριόταν τὸ μάλλινο μεσοφούστανο (μεσοφόρι), πού δὲν εἶχε μανίκια, καὶ κατέβαινε μέχρι τὸ μέσο τῶν κνημῶν.

β'. Στολή (μέχρι τὸ 1900)

1. Φουστάνι μάλλινο, βαμπακερό, λινό, μεταξωτό. ζωηρόχρωμο, μονόχρωμο ἢ λουλουδάτο, μακρυμάνικο, μὲ πολὺ φαρδιά καὶ πλούσια πτυχωτὴ ῥιχτὴ φούστα, ποὺ ἔφτανε μέχρι τὰ πέλματα. στὸν ποδόγυρο εἶχε ταινία φάρδους περίπου 10 ἑκατοστῶν (1 ῥούπι = 8 ἑκατοστά) ἀπὸ μαῦρο ἢ βαθὺ καφέ ἢ βαθὺ μπλε βελούδο, ποὺ λεγόταν κατιφές. γιὰ ἓνα φουστάνι λεπτῆς κοπέλλας μετρίου ἀναστήματος χρειάζονταν 7 πήχεις (= 4,5 μέτρα) ὕφασμα.

2. Λιμπαντές (= ζακέτα) ἀπὸ μαύρη τσόχα, μὲ ἐπένδυσι στὴν τραχηλικὴ χώρα καὶ στὰ πέτα μέχρι κάτω στὴ μέση ἀπὸ γούνα ἀλεπούς.

3. Ποδιά ποὺ ζωνόταν στὴ μέση μὲ σταθερὸ κορδόνι καὶ πρὸς τὰ κάτω ἔφτανε μέχρι καὶ τὸν βελούδινο κατιφέ ποὺ τὸν κάλυπτε. ἡ ποδιά ἦταν ὑφαντὴ πλουμιστὴ ἢ καὶ κεντημένη μὲ πολλὴ ὁμορφιά.

4. Στὸ κεφάλι γυναικεῖο φέσι, ἡμισφαιρικό, τσόχινο, μεταξωτό, πορφυρό, μὲ φούντα μακριὰ σὰν ἀλογοσουρά, ἀπὸ μακριὰ μαῦρα μεταξωτὰ κρόσσια στὸ πλάι, ποὺ κρεμοῦσε μέχρι τὸν ὦμο, πάνω ἀπὸ τὸ φέσι ἀραχνοῦφαντη ἀνοιχτοῦ καφέ χρώματος «σκέπη», ποὺ ἄλλοτε φοριόνταν ἀναπτυγμένη ὥστε νὰ καλύπτῃ ὅλο τὸ κεφάλι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο, κι ἄλλοτε μαζευτόταν σὰ συνεπτυγμένη ταινία μὲ πολλὰ κάτια καὶ κρεμόταν πίσω.

5. Ἀμπᾶς γυναικεῖος (παλτὸ) πιὸ κοντὸς ἀπὸ τὸ φουστάνι, μέχρι τὸ μέσο τῶν κνημῶν, συνήθως σὲ χρῶμα βαθὺ γαλάζιο, ἀλλὰ καὶ σὲ καφέ καὶ σὲ λευκό.

6. Τσιουράπια (κάλτσες) μάλλινα ἢ βαμπακερὰ πλεκτά.

7. Παπούτσια γόβες, ἀπλᾶ, μαῦρα, χαμηλοτάκουνα, μὲ λουριὰ πάνω ἀπὸ τὸ μετατάρσιο.

Μέσα στὸ σπίτι κατὰ τὶς οἰκιακὲς ἀσχολίες ὁ λιμπαντὲς ἦταν ἀπλὸ κοντόσι (ζακέτα χωρὶς γούνα), καὶ τὸ φουστάνι ἀνασηκωνόταν μέχρι τὴ μέση (ὥστε τὸ σῶμα νὰ τὸ καλύπτῃ μόνο ἡ φούστα τοῦ μεσοφοριοῦ) καὶ δενόταν σὲ τεράστιο φιόγκο στερεωμένο στὴ μέση πίσω (ἀνάζωσι), ἐνῶ τὰ μανίκια τοῦ τραβιοῦνταν πρὸς τὰ πάνω (ἀνασκούμεψι).

Τὰ στολίδια ἦταν βραχιόλια, σκουλαρίκια, καρφίτσες τοῦ στήθους, χάντρες, ἀρμαθιὲς φλουριῶν στὸ στήθος ἢ καὶ στὸ μέτωπο.

Μετὰ τὸ 1900 ἡ στολὴ ἄρχισε ν' ἀπλουστεύεται. ἡ γούνα ἔφυγε, ὁ λιμπαντὲς ἔγινε ἀπλῆ ζακέτα (χύρκα), περίπου ἀντὶ γιὰ γούνα φορέθηκε ἡ ἀνεξάρτητη (σὰν κασκὸλ) σάρπα ἢ σάλι, μπροστὰ χιαστί, τὸ φέσι μὲ τὴ σκέπη ἔφυγαν καὶ στὴ θέσι τοὺς φορέθηκαν τὸ σιαμὶ ἢ σιαμούδι (κρήδεμνον) κατ' εὐθείαν ἐπάνω στὰ μαλλιά, καὶ τὸ τσιμπέρι (πέπλος) ἐπάνω ἀπὸ τὸ σιαμούδι. ἔμειναν ὅμως τὸ φουστάνι, ἡ πο-

διά, τὰ τσιουράπια, καὶ τὰ παπούτσια. πολλές φορές φοριόταν καὶ ἡ λεγόμενη «περούκα», μιὰ ἀπλὴ κοτσίδα ἢ ἀλογοουρὰ ποὺ κρεμόταν χαμηλὰ ταπεινὰ καὶ κολλητὰ στὴν πλάτη, καθὼς συνέχιζε τὰ φυσικὰ μαλλιά κι ἔβγαине ἀπὸ τὴν πίσω ὀξεία ἄκρη τοῦ τσιμπεριοῦ.

Ἀπὸ τὸ 1922, μὲ ἀφετηρία τὶς γυναῖκες τῶν προσφύγων, ἄρχισαν νὰ φοριοῦνται καὶ τὰ σύγχρονα φορέματα, ποὺ ἀρχικὰ λέγονταν «ταγκό». μετὰ τὸ 1945 ὅλες ἀνεξαιρέτως οἱ ἄγαμες κοπέλλες φοροῦσαν τὰ σύγχρονα. σήμερα ζοῦν ἀκόμη στὴν Τερπνὴ 10-20 «φουστανούσες», πάνω ἀπὸ 75 ἐτῶν.

Οἱ πρόσφυγες ποὺ προέρχονταν ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Μ. Ἀσίας (κυρίως Νίκαια, Νικομήδεια, Προῦσα, Κυδωνίες, καὶ Σμύρνη) καὶ τέσσερα τῆς ἀνατολικῆς Θράκης (κυρίως Ὁρτάκιοι (= Κωνσταντινούπολι), Ἀδριανούπολι, Ῥαιδεστό, καὶ Σαράντα Ἐκκλησιές) πολὺ ἀπομακρυσμένα μεταξὺ τους, ἦρθαν στὴν Τερπνὴ μὲ 12 διαφορετικὲς στολές, τὶς ὁποῖες, καθὼς ὅλοι τους ἦταν μικρὲς ὁμάδες μέσα σ' ἓνα μεγάλο πλῆθος μὲ διαφορετικὲς ἐνδυμασίες, τὶς ἀντικατέστησαν σχεδὸν ἀμέσως καὶ σχεδὸν ὅλοι μὲ τὰ σύγχρονα φορέματα, καὶ σπανίως μὲ τὴν ἐντόπια στολὴ τῆς Τερπνῆς. πάντως μέχρι καὶ τὴ δεκαετία 1950 - 1960 ὑπῆρχαν μερικοὶ Μικρασιῶτες Ἀιβαλιῶτες μὲ Ἀιβαλιώτικες βράκες (γέροι Παρραλῆς καὶ Ἐκλεκτὸς) καὶ Μικρασιάτισσες «Βελουχιώτισσες» μὲ σαλιβάρια (φουστάνια μακριὰ μέχρι τοὺς ἀστραγάλους ποὺ στοὺν ποδόγυρο ἐνώνονταν κάτω ἀπὸ τὰ σκέλη τὰ βράκες) (γριές Φουρλάκη, Τερζάκη, Χαϊδάκη, Καναράκη, κλπ.).

Φαίνεται ὅτι τὰ κατάλοιπα τῶν παλιῶν στολῶν στὴν Τερπνὴ θὰ πατήσουν καὶ τὸν ΚΑ' αἰῶνα.

Μνήμες ἀπὸ τὴν παλιὰ Τερπνὴ, 1998

Ἀριστερά· Μπενιβρέκια. Δεξιά· Παντελόνι κνλότα (4 Μαΐου 1937) ὁ πατέρας μου Γεώργιος Σιαμάκης καὶ ἡ ἀδελφὴ μου Γραμματική.

17. ΤΕΖΑΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ

Ἡ μητέρα μου ἦταν τῆς γενεᾶς ποὺ φοροῦσαν τὶς παλιὲς τοπικὲς στολές. ὅταν στὰ 85 τῆς χρόνια δὲν εἶχε πιά τὸν ἔλεγχο τοῦ σπιτιοῦ, καὶ ἀναγκάστηκα νὰ τὸ τακτοποιήσω κάποτε ἐγὼ μὲ γενικὴ διευθέτησι, βρῆκα τὰ νεανικά τῆς φορέματα μέσα σ' ἓνα σεντούκι, καὶ τὰ περιεργάστηκα. σ' ἓνα κοντόσι τῆς (= μακριὰ ζακέτα), στὴν κάτω παρυφή του (δὲν τὴ λέω ποδόγυρο, διότι ἔφτανε μέχρι τὸ ἰσχίό μόνο), ψηλάφησα ῥαμμένες καὶ κρυμμένες ἀνάμεσα στὸ ἔξω ὕφασμα καὶ στὴ φόδρα 10 λίρες. ἦταν μάλιστα σ' ὁλόκληρο τὸ γῦρο ἀκροβολισμένες σὲ ἴσες ἀποστάσεις μεταξύ τους καὶ ἐμποδισμένες δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ἢ κάθε μιὰ μὲ ῥαφή, ὥστε νὰ μὴν κυλοῦν καὶ συσσωρεύονται ὅλες σ' ἓνα σημεῖο καὶ κουδουνίζουν μεταξύ τους. καὶ λέω μέσα μου χαμογελώντας· «Ἄ! ἐδῶ λοιπὸν τὶς κρύβεις τὶς λίρες σου!». Ξηλώνω ἐναγώνιος τὴ φόδρα καὶ τὶς βγάζω. ἄνθρακες ὁ θησαυρός μου. ἦταν 10 λίρες μολύβδινες· δηλαδὴ βαρίδια· διαμέτρου 0,025 μ., πάχους 0,003 μ., βάρους 15 γραμμαρίων. (βλ. φωτογραφία σελίδος 105). περιέχουν μάλιστα, νομίζω, καὶ λίγο ἀντιμόνιο, γιὰ νὰ διατηρηται ὁ μολύβδος ἀνοξειδωτος καὶ στιλπνὸς ὅπως στὰ κυνηγετικὰ σκάγια καὶ στὰ παλιὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα. ἦταν βαρίδια τεζαρίσματος, γιὰ νὰ κρατοῦν τὸ ῥοῦχο τεζαρισμένο στὸ κορμὶ τῆς κοπέλλας καὶ κατὰ κάποιον τρόπο «σιδερωμένο», σὲ ἐποχὴ ποὺ τὸ σιδέρωμα ἦταν σπάνιο, δύσκολο, ἢ καὶ ἀνύπαρκτο. Ξαναγέλασα. τόσα χρόνια ἔβλεπα τὴ μητέρα μου καὶ τὶς ἄλλες συνομήλικές τῆς χωριανές μου νὰ φοροῦν τεζαρισμένο κοντόσι, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν τὸ ἤξερα. ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ μικρὰ γυναικεῖα μυστικά ποὺ οἱ ἄντρες συνήθως τ' ἀγνοοῦν, ἐνῶ οἱ γυναῖκες τῶν ἀντρῶν τὶς μπαλαῖνες καὶ τὸ κολλάρο δὲν τ' ἀγνοοῦσαν.

Ἄν καὶ εἶμαι φιλόλογος τῆς παλιᾶς σχολῆς, δηλαδὴ καὶ μισὸς ἀρχαιολόγος καὶ λαογράφος πλήρης, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ δὲν εἶμαι ἐξειδικευμένος ἀρχαιολόγος, δὲν ξέρω ἂν ἡ ἐνδυματολογικὴ αὐτὴ συνήθεια εἶναι καὶ ἀρχαία, ἐλληνικὴ ἢ ῥωμαϊκὴ ἢ παραμεσόγεια ἢ παγκόσμια, καὶ ἂν εἶναι γνωστὴ στοὺς ἀρχαιολόγους. γι' αὐτὸ καὶ ἀνακοινῶ ἐδῶ τὴν ἀνακάλυψί μου. ἀνευρίσκονται ἄραγε τέτοια βαρίδια τεζαρίσματος φορεμάτων σὲ τάφους καὶ ἄλλοι; σὲ σχῆμα καὶ σὲ μέγεθος εἶναι περίπου λίρες· μολύβδινες ὅμως.

Δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ Συμβολή 4 (2004), Ἀθήνα.

18. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

Ἡ Τερπνή, στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Φλαμουριοῦ καὶ 5 χιλιομέτρα ἀπὸ τὴν ἀρχαία κοίτη τοῦ Στρυμόνος (τὴ μέχρι τὸ 1935), ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ χαμηλὰ βουνὰ χωρὶς οὔτε ἓνα μικρὸ βράχο, μὲ δυὸ ἀργιλικὰ χώματα, λευκὸ καὶ κόκκινο, καὶ δασωμένα κυρίως μὲν ἀπὸ δρυῖ, πουρνάρι, ὄξυά, ὄστρυνά, γαῦρο, καὶ μελία (μελιάδι), δευτερευόντως δὲ ἀπὸ φλαμουριά, σφένδαμο, τερέβινθο (ἀρωματικὸ ἀγριομέλιαδο), ἄρκευθο (ἀρωματικὸ ψευδοκέδρο), λεπτοκαρυά (ἄγρια φουντουκιά), κρυνιά, καὶ βουζιά. καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἔχει ἄλλα δύο χώματα πεδινά, τὸ κοινὸ χῶμα τὸ κοντινότερο πρὸς τὸ χωριὸ καὶ τὸ μακρινότερο μαῦρο λιγδερὸ ἱζηματικὸ χῶμα - ἰλὺ βάλτου κοντὰ στὴν παλιὰ κοίτη τοῦ Στρυμόνος. ἀνάμεσα στὰ δυὸ ὄρεινὰ καὶ στὰ δυὸ πεδινὰ χώματα, ἀκριβῶς στὴν ἀπαλώτατη ἀρχὴ ἀνυψώσεως τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸ ὄρεινόν, περνάει μιὰ ταινία ἄμμου, ποὺ ἔχει μῆκος γύρω στὰ 30 χιλιομέτρα (Στρυμονικὸ - Πατρίκι) καὶ πλάτος ἀπὸ 1 μέχρι 3 χιλιομέτρα.

Ἡ Τερπνή εἶναι κτισμένη, ὅπως καὶ ἄλλα χωριά, πάνω σ' αὐτὴ τὴν ταινία. ἡ περιαστικὴ χλωρίδα της ἢ μὲν αὐτοφυῆς εἶχε, καὶ ἐν μέρει ἀκόμη ἔχει, πολλὴ πετέα, πλατάνι, μπουρμπουλιά (*κελτίδα*), λυγαριά, πουρνιά (*προύμνην*), καὶ βατσινιά (*βάτον*), ἢ δὲ φυτεμένη πολλὸν πεῦκο, κυπαρίσσι, ἀκακία, μουριά, καὶ τὰ καλλιεργούμενα πολλὰ ἀμπέλια στὴν ἀμμώδη ταινία (παλιότερα καὶ στ' ἀργιλικὰ χώματα), καὶ πολλὰ καὶ διάφορα ὀπωροφόρα δέντρα, καὶ λεῦκες τόσο ἐγγώρια ψηλόλιγνη (*αἰγείρον*) ὅσο καὶ πλατειὰ ἐγγώρια (*λεύκην*) καὶ καναδική ξυλεύσιμη. αὐτοφυῆ δέντρα καὶ ἡμιπόδες τοῦ βάλτου ἦταν ἢ ἰτιά, τὰ καλάμια, τὰ τσικούτια (*σχοῖνοι*), καὶ πολλὰ ἄλλα. ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα κομμάτι τοῦ βάλτου κοινοτικὸ περίπου ἑνὸς τετραγωνικοῦ χιλιομέτρου ποὺ ἦταν γιὰ κοινὴ βοσκὴ (Μιρᾶς) μέχρι τὸ 1970, ὅλη ἡ λοιπὴ γῆ ἦταν καὶ εἶναι καλλιεργούμενη. ἡ καλλιεργούμενη γῆ της ἐκτείνεται 5 χιλιομέτρα βορείως πρὸς τὸ Στρυμόνα, 5 χιλιομέτρα νοτίως πρὸς τὸ Φλαμούρι, καὶ 2 χιλιομέτρα δυτικῶς πρὸς τὴν Ἁγία Παρασκευή. ἀνατολικῶς δὲν ἔχει τίποτε, διότι ἐφάπτεται μὲ τὴ Νιγρίτα. ὁ ὀρίζοντας εἶναι πολὺ ἀνοιχτὸς χαμηλὸς καὶ ἀπέραντος, σχεδὸν σὰ μεμονωμένου στὸ πέλαγος νησιοῦ, καὶ τὸ κλίμα της ἥπιο ἡπειρωτικὸ

καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ ξηρό, δηλαδή τὸ χωρὶς πολλὴ ὑγρασία. μέρος πολὺ εὐκρατο καὶ γόνιμο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες οἰκογένειες ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν κτηνοτροφία, καὶ ἄλλες μὲ ἀστική ζωὴ (δασκαλοὶ, γραμματεῖς, ἄλλοι δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἐπαγγελματίες), ὅλες οἱ ἄλλες (500 - 600) ἦταν καὶ εἶναι ἀκόμη γεωργικές. οἱ γεωργικὲς καλλιέργειες διακρίνονται σαφῶς σὲ καλλιέργειες τῆς ἀγροτικῆς αὐταρκείας (ζωῆς αὐτοτροφοῦς χωρὶς χρῆμα τὸν περισσότερον καιρό, χωρὶς σκληρὲς στερήσεις, καὶ χωρὶς ἄγχος), καὶ καλλιέργειες κερδοφόρες καὶ ἀγχώδεις.

Οἱ καλλιέργειες τῆς ἀγροτικῆς αὐταρκείας, παλιὲς καὶ παραδοσιακές, ἦταν κύριες ποὺ ἐξασφάλιζαν τὴ διατροφή καὶ τὴν ἐνδυμασία, καὶ δευτερεύουσες ἐπικουρικές.

Κύριες. Σιτάρι - κριθάρι, σήκαλι - καλαμπόκι, ἀμπέλια (κρασιὰ - ῥακή), σουσάμι (σουσαμέλαιο), τριφύλλι, λινάρι, βαμπάκι, φακῆ, φασόλια, ῥεβίθια, λαθούρια (ποὺ τὰ ἔφεραν οἱ Εὐρυτᾶνες τῆς Μ. Ἀσίας), καρπούζια, κηπευτικά (ντομάτες, μελιτζάνες, πιπεριές, μπάμιες, ἀγγούρια, κολοκύθια, σκόρδα, κρομμύδια, σπανάκια, μαρούλια, πράσα, λάχανα, παντζάρια, ῥεπάνια), ὑλοτομικά (καυσόξυλα δρυός, πουργαριού, ὀξυᾶς, ὄστρουᾶς, γαύρου, καὶ ξύλα μελίας γιὰ πλοκοῦς καὶ ἄλλες κατασκευές, ὅπως σαρίκια, παλούκια, τσικρίκια, κάρρα, κλπ.).

Δευτερεύουσες. Κεχρί, σόργο (γιὰ σκοῦπες δωματίου), πεπόνια καὶ ἄλλα ὀπωροφόρα ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἀμπέλια (συκιές, δαμασκηινές, ἀπιδιές - ἀχλαδιές, καρυδιές, μηλιές, κυδωνιές, ῥοδιές, δωρακινιές, βυσσινιές, κερασιές, βερικοκκιές, κορομηλιές, μουριές), μελίσσια, καὶ κουνκούλια (αὐτὰ ἦταν κάποτε κύρια καὶ κερδοφόρα).

Οἱ κερδοφόρες καλλιέργειες παλιά, πρὶν ἀπὸ τὸ 1922, ὅταν κυριαρχοῦσε ἡ οἰκονομία τῆς αὐταρκείας, ἦταν, γιὰ λίγες μόνο οἰκογένειες, σιτάρι, κριθάρι, λινάρι, βαμπάκι, μαλλί, κουνκούλια (μετάξι μόνο μέχρι νηματουργία), χάρι στὰ ὁποῖα ἡ Τερπνὴ εἶχε πολλὰς μουριές (ιδίως στὸ Γερακάρη), σουσάμι, σουσαμέλαιο, καὶ καπνά.

Ἀπὸ τὸ 1922 ὅμως, λόγῳ τῶν πολλῶν προσφύγων ὀλιγοκτημόνων ἢ καὶ ἀκτημόνων, ποὺ μποροῦσαν νὰ ἐπιβιώσουν μόνο μὲ μὴ παραδοσιακὲς καλλιέργειες, ἄρχισε ἡ γιγαντικὴ ἀνάπτυξι τῆς καπνοκαλλιέργειας, ἡ ὁποία, ἀφοῦ κλιμακώθηκε μέχρι τὸ Β' παγκόσμιον πόλεμον, μετὰ τὸν πόλεμον αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς γενικεύθηκε σ' ὅλες τὶς οἰκογένειες καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκτόπισε ὑποκατέστησε συρρίκνωσε ἢ καὶ κατήργησε ὅλες τὶς ἄλλες καλλιέργειες. μειώθηκαν αἰσθητὰ ἡ σιτοκαλλιέργεια, τ' ἀμπέλια καὶ τὰ κρασιὰ (τ' ἀμπελοχώραφα εἶναι τὰ καλλίτερα καπνοχώραφα), καὶ τὰ τριφύλλια. μειώθηκαν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ φρούτα καὶ τὰ κηπευτικά, καὶ στὸ ἐλάχιστον ἢ σήκαλι, τὰ ὄσπρια, τὸ σουσάμι,

τὰ ὑλοτομικά, καὶ τὰ μελίσσια. ἔξαφανίστηκαν τελείως τὸ λινάρι πρὶν ἀπὸ τὸ Β΄ παγκόσμιον πόλεμον, τὸ βαμπάκι ἀμέσως μετὰ ἀπ' αὐτόν, ἡ σηροτροφία γύρω στὸ 1950, καὶ στὴ δεκαετία 1950 - 60 τὰ ῥεβίθια, τὰ λαθοῦρια, τὸ κεχρί, τὸ σόργο, καὶ τὰ πεπόνια. σήμερα βασιλεύει τὸ καπνὸ σχεδὸν σὰ δικτάτορας, διότι, παρ' ὅλο πὸν ἡ καλλιέργειά του εἶναι πολὺ κουραστική, ἔξαντλητική, ἀνθυγιεινὴ, ἀγχώδης καὶ μάταιη, εἶναι ἡ πιὸ κερδοφόρα. ἤδη ὅμως πρὶν ἀπὸ τὸ 1960 ἄρχισαν νὰ φυτεύωνται –μᾶλλον γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τῆς Τερπνῆς– ἐλαιῶνες, καὶ σήμερα ἡ Τερπνὴ ἔχει ἀρκετοὺς τέτοιους καθὼς καὶ ἐλαιοτριβεῖο. γύρω στὸ 1970 καὶ κυρίως μετὰ τὸν ἀναδασμὸ τῆς Βάλτας καὶ τὴν κατάργησι τοῦ βοσκοτόπου της (Μιρᾶ) καὶ ἀκόμη περισσότερο μετὰ τὴν ἐκτροπὴ μέρους τοῦ Στρυμόνος ἀνάμεσα στὴν Τερπνὴ καὶ στὴν Ἁγία Παρασκευὴ καὶ τὴν ἐγκατάστασι τοῦ ἀπὸ τὸ Στρυμόνα ἀρδευτικοῦ δικτύου ἀναπτύχθηκε πολὺ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ καλαμποκιοῦ, ἀναπτύχθηκε δὲ καὶ ἡ παραγωγὴ κρεάτων (βοοειδῆ - κοτόπουλα) καὶ αὐγῶν. πολὺ πρόσφατα ἐμφανίστηκε στὴν ἀμμουδερὴ ταινία καὶ ἡ καλλιέργεια σπαραγγίων. σήμερα, μετὰ τὰ καπνά, δεύτερα ὡς κερδοφόρα προϊόντα εἶναι μὲ τὴ σειρὰ κέρδους τὸ καλαμπόκι, τὸ σιτάρι, τὰ κρέατα, καὶ τ' αὐγά, οἱ ἐλιές καὶ τὸ λάδι, τὸ κρασί καὶ ἡ ῥακή, τὰ σπαράγγια, καὶ τὸ μαλλὶ πὸν παραμένει ἀπὸ παλιά.

Τὸ χωριὸ ὅμως ἀνακαινίστηκε ὁλόκληρο μέσα σὲ μιὰ τριακονταετία (1960-90) καὶ ἀνέβηκε πολὺ οἰκονομικὰ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὰ καπνά. ἀρκετῶν ὅμως οἰκογενειῶν ἡ οἰκονομία βελτιώθηκε κυρίως λόγῳ τῆς ἐργασίας πὸν προσφέρει τὸ ἐργοστάσιο μονωτικῶν καὶ προκατασκευασμένων οἰκοδομῶν τοῦ Δ. Ἀναστασιάδου. ἐπίσης ἀπὸ τὸ 1970 μέχρι τὸ 1980 ὅλα τ' ἄλογα καὶ τὰ κάρρα καὶ τ' ἄροτρα ἀντικαταστάθηκαν μὲ τρακτέρ καὶ αὐτοκίνητα, καὶ οἱ ἀλωνιστικὲς πατόζες μὲ αὐτοκίνητες θεριζαλωνιστικὲς μηχανές. εἶναι ζήτημα ἂν στὴν Τερπνὴ ὑπάρχουν ἀκόμη 2-3 ἀλογόκαρρα καὶ ἂν θὰ φτάσουν στὸ 2000. καταργήθηκαν ἐπίσης ὅλοι οἱ οἰκιακοὶ φοῦρνοι καὶ τὸ οἰκιακὸ ζύμωμα, καὶ οἱ ἀλευρόμυλοι. ὅλο τὸ χωριὸ ἀγοράζει ψωμὶ ἀπὸ τοὺς ἐμπορικοὺς φούρνους πὸν ἰδρύθηκαν, ἐλάχιστοι ζυμώνουν τὸ ψωμὶ καὶ τὸ ψήνουν σ' αὐτούς.

Κάθε γῆ τοῦ χωριοῦ πὸν δὲν εἶναι οἰκόπεδο (δρόμοι, πλατεῖες, προαύλια) εἶναι ἀσφαλτοστρωμένη ἢ τσιμεντοστρωμένη. ἡ ὁλοκληρωτικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ μέσα στὴν τριακονταετία 1960-90 συνέπεσε καὶ μὲ τὴν ἀποδημίαν καὶ τὴ μείωσι τῶν γεννήσεων. τὰ σπίτια εἶναι ὅλα καινούργια μὲ νερό, ἀποχέτευσι, λουτρὸ καὶ ἀποχωρητήριο μέσα, χωρὶς στάβλο.

Ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ, παρ' ὅλο τὸν ἔντονα γεωργικὸ χαρακτήρα

του, αστικοποιήθηκε σὲ μεγάλο βαθμό. εἶναι δὲ καὶ ἀγχώδης, ἐπειδὴ τὰ καπνὰ πρέπει νὰ σπαρθοῦν καὶ ἀναπτυχθοῦν στὰ σπορεῖα (χασλα-μᾶδες, Μάρτιος - Ἀπρίλιος) καὶ νὰ φυτευθοῦν (Μάιος) σὲ τακτὸ καὶ σύντομο χρόνον, νὰ σκαλιστοῦν (Ἰούνιος), νὰ μαζευτοῦν (σπάσιμο) σὲ τρεῖς μῆνες (Ἰούλιος - Σεπτέμβριος) ἀπὸ 3 π.μ. μέχρι 8-9 π.μ. κάθε μέρα, καὶ νὰ περαστοῦν τὰ φύλλα στὸ σπάγγο (μπούρλιασμα) μέσα στὴν ἴδια μέρα. εἶναι φυτὰ πολὺ εὐπαθῆ, ἀλλὰ καὶ σὰν ξηρὰ φύλλα πολὺ εὐαίσθητα. καὶ τὸ χειμῶνα πρέπει νὰ πασταλιαστοῦν καὶ συσκευαστοῦν μέσα σὲ 3-4 μῆνες (Νοέμβριο - Φεβρουάριο) κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ καλλιερῆται ἐργάζονται ἀπὸ τις 5 π.μ. μέχρι τις 9 καὶ 10 μ.μ., μετὰ δὲ τὰ παστάλια ἀρχίζει ἡ νέα σπορά. μόνο τὸν Ὀκτώβριο παύουν τὰ καπνὰ, ἀλλὰ τότε εἶναι ὁ τρύγος, ἡ σπορὰ τῶν σιταριῶν, ἡ ξύλευσι, ἡ ἀπόσταξι, τὰ ὀργώματα (μέχρι τὸ Νοέμβριο). τὸ ὥράριο, ἡ ἐξαντλητικὴ κόπωση, ἡ ἀνθυγιεινὴ φύσι τοῦ καπνοῦ, καὶ τὰ ῥαντίσματά του κάνουν τὴν καλλιέργειά του πολὺ ἀνθυγιεινὴ καὶ ἀγχώδη. ἀλλὰ καὶ ἡ πώλησί του εἶναι πολὺ ἀγχώδης, σχεδὸν σπάσιμο νεύρων, ἡ δὲ καθυστέρησι στὴν πώλησί του δημιουργεῖ μεγάλα προβλήματα χώρου, ἀλλοιώσεως τῆς ποιότητος, καὶ οἰκονομικῆς καταρρεύσεως.

Ἡ παλαιότερη καθημερινὴ ζωὴ στὸ χωριό, ἢ πρὶν ἀπὸ τὸ 1960 ἢ καὶ πιὸ παλιά, ἦταν πιὸ ὁμορφη, καὶ σ' ἐκείνη κυρίως ἀναφερόμαστε, ὅταν μιλάμε γιὰ «καθημερινὴ ζωὴ» στὴν Τερπνὴ (ἡ σημερινὴ δὲν διαφέρει καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀστική).

Ἡ ἀσχολία τῶν ἀντρῶν ἦταν ἡ καλλιέργεια ὅλων τῶν παραπάνω. ὀργώματα, σβαρνίσματα, σπορές, θέρισμα τριφυλλιῶν (κόσισμα), κλάδεμα ἀμπελιῶν, βλαστολόγημα, θειάφισμα καὶ ῥαντίσματα, ξύλευσι ἀπὸ τὸ βουνό (τὸ μπαῖρι). τὸ χωριό εἶχε πάρα πολλὰ ἄλογα (πάνω ἀπὸ 1200), καθὼς καὶ μουλάρια καὶ γαῖδούρια. μέχρι τὸ 1950 ὑπῆρχαν καὶ ἐλάχιστες βοϊδάμαξες καὶ ἄροτρα βοδιῶν. οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἐπιστρατεύονταν καὶ συμμετεῖχαν σ' ὅλες τις φάσεις τῆς καπνοκαλλιερῆσεως, γιὰ δὲ τὰ ἄλλα μόνο στὴν τελευταία φάσι τῆς συγκομιδῆς καὶ ἐπεξεργασίας. θέρος, ἁλώνια, τρύγος, πάτημα σταφυλιῶν, συγκομιδὴ καὶ ἐπεξεργασία λιναριοῦ καὶ βαμπακιοῦ, μάζεμα καὶ κοπάνισμα ὀσπρίων, κοπάνισμα μάζεμα καὶ τὸ χειμῶνα ἐκκόκκισι (ξεσπύριασμα) καλαμποκιοῦ, τίναγμα σουσαμιοῦ, καὶ ἐκτροφὴ μεταξοσκωλήκων. ἡ τέτοια ἀπασχόλησι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν σὲ κλῖμα συναγερμοῦ καὶ ἐπιστρατεύσεως ἐκφραζόταν στὴν παροιμία «Θέρος - τρύγος - πόλεμος».

Ἐκτακτες ἐργασίες τῶν ἀντρῶν ἦταν νὰ πᾶν τὸ σιτάρι στὸ μύλο γιὰ νὰ τὸ πάρουν ἀλεύρι, νὰ πᾶν τὸ σουσάμι στὸ τριβεῖο γιὰ νὰ τὸ πάρουν σαμόλαδο καὶ τριχούνη (=ταχίνι), ν' ἀποστάξουν τὰ τσίπουρα τῆς οἰνοποιίας στὰ πολλὰ ἀποστακτήρια (καζάνια, ῥακοκάζανα)

τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ βγάλουν τὴ ρακὴ, νὰ κάνουν σαρίκια, παλούκια, πλοκό, ἢ ἄλλο φράχτη, νὰ κάνουν κουτσιρὸ (πλεκτὴ ἀκίνητη ἀποθήκη) καλαμποκιοῦ, νὰ σφάξουν τὸ γουρουνί, νὰ πᾶν στὰ ξύλα, νὰ πᾶν τὰ ζῶα νὰ «σύρουν», νὰ κτίσουν κάτι πρόχειρο (φοῦρνο ἢ ἀναγκαῖο), νὰ κόψουν ὦμα πλιθιὰ ὠπλισμένα μὲ ἄχυρο, νὰ φροντίσουν τὴν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ κοπριά τους, νὰ πᾶν στὸ παζάρι νὰ ψωνίσουν ἢ νὰ πουλήσουν, νὰ μαζέψουν φλαμούρι ἀπὸ τὸ βουνὸ ἢ χαμομήλι καὶ αὐτοφυῆ μέντα ἀπὸ τὸν κάμπο, νὰ μαζέψουν διάφορα φρούτα ἢ κηπευτικά, νὰ καλιγώσουν τὰ ζῶα στὸν ἀλμπάνη, νὰ πᾶν τὸ ἀλέτρι καὶ τὶς τσάπες καὶ ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα στὸ σιδερεῖ καὶ τὸ κάρρο στὸν καρροποιοῦ, νὰ κατασκευάσουν ἀργαλεῖο καὶ τσικρίκι (ρόδάνη), καὶ ἀνέμη, νὰ κυνηγήσουν (μερικοὶ) λαγούς, ζαρκάδια, ἀγριόπαπιες καὶ ἄλλα θηράματα, γυρίζοντας ἀπὸ τὰ φθινοπωρινὰ ὀργώματα νὰ μαζέψουν μανιτάρια ἢ γκορνίτσια, καὶ πολλὰ ἄλλα.

Τῶν γυναικῶν οἱ ἐργασίες ἦταν κυρίως οἱ σπιτικές, τόσο οἱ καθημερινές ὅσο καὶ οἱ ἀραιότερες. καθημερινές ἦταν τὸ μαγείρεμα, ἡ καθημερινὴ καθαριότητα καὶ διευθέτησι τοῦ σπιτιοῦ, ἡ φροντίδα καὶ τὸ μεγάλωμα τῶν παιδιῶν, ἡ περιποίησι τῶν ἀντρῶν, τὸ νὰ φέρουν νερὸ ἀπὸ τὴ βρύσι σὲ στάμνες πάνω στὸν ὦμο (ὕπῃρχε καὶ εἰδικὸ ὑφασμένο ἢ κεντημένο πανὶ τῆς προίκας γιὰ τὸν ὦμο, ὥστε νὰ μὴ λερώνη τὸ φόρεμα ἀπὸ τὴ στάμνα), νὰ πλύνουν τὰ σκεύη καὶ νὰ κάνουν κάθε ἄλλη δουλειὰ τῆς κουζίνας, ν' ἀρμέξουν τὴν οἰκόσιτη γίδα ἢ ἀγελάδα ἢ καὶ βουβάλα, νὰ κάνουν γιαούρτι ἢ τυρί, νὰ ξεπροβοδίσουν αὐτὰ τὰ τρία ζῶα στὸ γιδάρι ἢ στὸν ἀγελαδάρη τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ τὰ παραλάβουν τὸ σούρουπο, νὰ ταῖσουν τὶς κότες καὶ νὰ βάλουν νερὸ στὴν ποτίστρα τους (χλιμπούρι), νὰ μαζέψουν τὴ στάχτη γιὰ τὴν πλύσι ἢ γιὰ τοὺς χασλαμᾶδες. πιο ἀραιές ἐργασίες τους, περίπου ἐβδομαδιαῖες, ἦταν τὸ ζύμωμα τοῦ ψωμοῦ καὶ ὁ φοῦρνος, οἱ πίττες, ἡ πλύσι τῶν ρούχων (μὲ σαπούνι καὶ ζηλόσταχτη). ἀκόμη πιο ἀραιές, ἐξαμηνιαῖες ἢ ἐτήσιες ἀσχολίες τους ἦταν ἡ γενικὴ καθαριότητα μὲ βάψιμο τοῦ σπιτιοῦ (μὲ ἀσβέστη καὶ ὠχρα καὶ κοκκινόχρωμα), ἡ νηματουργία μὲ ἀδράχτι καὶ τσικρίκι, τὸ διάσμα τοῦ στημονιοῦ καὶ τὸ μασούρισμα τοῦ ὑφαιδιοῦ, ὁ ἀργαλειός, τὸ ῥάψιμο ἢ καὶ μπάλωμα τῶν ρούχων, τὸ πλέξιμο τῶν πλεκτῶν μὲ μία ἢ δύο ἢ πέντε βελόνες (πουλόβερο, φανέλλες, τσιουράπια, ταντέλλες), τὸ κέντημα, ἡ βαφή τῶν ρούχων μὲ μπογιές γιὰ μάλλινα καὶ βαμβακερά, ἡ μεγάλη πλύσι τῶν κλινωστρωμνῶν καὶ κιλιμιῶν - κουρελούδων στὸν ποταμὸ μὲ κοπάνισμα, τὸ γέμισμα τῶν στρωμάτων μὲ σαλματαριά ἢ ἄχυρο, καὶ τῶν μαξιλαριῶν μὲ βαμπάκι ἢ κουρέλια, τὸ νὰ βάλουν τὰ χειμερινὰ ρούχα στὰ σεντούκια μὲ ναφθαλίνη ἢ νὰ τὰ βγάλουν, νὰ κάνουν σπιτικά ζυμαρικά (τραχανᾶ, φύλλα, κουσκούσι), ν' ἀλέσουν στὸ χειρόμυλο πλιγούρι,

νὰ παστώσουν ψάρια (γριβαδάκια, πλατάνες, λιπαριές, σαρδέλλες, σαυρίδια, τσιρόνια), νὰ βάλουν κηπευτικά στὴν ἄρμιά, νὰ κάνουν γιὰ τὸ τυρὶ σαλαμούρα ποὺ τὴν ἄρμύρα τῆς τῆ μετροῦσαν μὲ αὐγὸ ποὺ ἐπέπλεε, νὰ ἡλιάσουν (ξηράνουν στὸν ἥλιο) καρποὺς γιὰ κουσιάφια τὸ χειμῶνα (κομπόστες), νὰ κάνουν πετιμέζι, ῥιτσέλια (ζαχαρωμένα κομμάτια κολοκύθας καὶ καρπούζιου μέσα στὸ πετιμέζι), μουσταγούλες ἢ μουσταλευριές, κουλούρια, κλικούδια, κόλλυβα, κολλυβόζωμο, νὰ κάνουν γλυκὰ τοῦ κουταλιοῦ (κυδῶνι, σῦκο, κολοκύθι, καρπούζι, δαμάσκηνο, κλπ.) γιὰ κεράσματα, νὰ φυτέψουν λουλούδια, νὰ κρεμάσουν κυδῶνια καὶ ῥόδια στὸ ταβάνι, νὰ βάλουν κλωσσοὶς γιὰ πουλάκια, νὰ γανώσουν τὰ σινιά τους τοὺς τετζερέδες καὶ τ' ἄλλα σκευὴ στὸν περαστικὸ γανωτῇ ἢ ν' ἀκονίσουν τὰ μαχαίρια στὸν περαστικὸ ἀκονιστή, νὰ βάψουν αὐτὰ τὸ πάσχα, νὰ κάνουν σαμόπιττες τὰ Χριστογέννα, νὰ ψωνίσουν ἀπὸ τὸ διερχόμενο πρᾶματευτὴ διάφορα πράγματα. κυριώτερος πρᾶματευτῆς ἦταν ὁ Σωκράτης μὲ τὸ γαϊδούρι του ὁ ὁποῖος φώναζε· «Ἔχω, ἔχω! ἔχω μπουγιές γιὰ βάψιμο, σαποῦνι, καρούλια, φιλέδες, λάστιχο, λαμπογιαλάκια, τυρομαγιές, νεροπότηρα, φλυτζάνια, κρέμες, ποῦδρες, σῦκα, μπισκότα!».

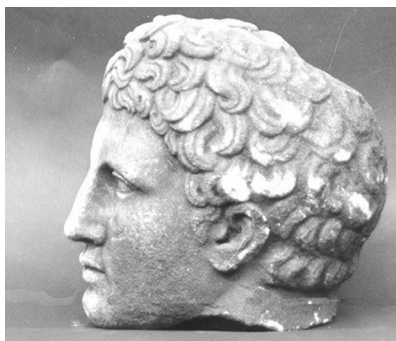
Στὶς ἐργασίες ποὺ ἦταν ὁμαδικές ἢ καθιστικές μέσα στὸ σπίτι (μπούρλιασμα, παστάλι, ξεσπύριασμα καλαμποκιοῦ, πλέξιμο σκόρδων καὶ κρομμυδιῶν, κέντημα προικιῶν σὲ νυχτέρια, τὸ χειμῶνα) ἔλεγαν παραμύθια, αἰνίγματα, λεκτικὰ παιχνίδια, ἀστεῖα, καὶ δημοτικὰ τραγούδια (ποὺ ἀργότερα ἐκτοπίστηκαν ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο), ἢ ἔψηναν κάστανα ἢ παπάλες (πὸπ κόρν), ἢ ἔκαναν ἀθῶες φάρσες στοὺς ἀρχαρίους. αὐτὰ γίνονταν καὶ στὰ ῥακοκάζανα μόνο μεταξὺ ἀνθρώπων. στὰ ῥακοκάζανα μερικοὶ μεθοῦσαν κιόλας «δοκιμάζοντας» κάθε ῥακή. μεθοῦσαν καὶ στὸ σφάξιμο τοῦ γουρουνιοῦ, καὶ στὰ κεράσματα γιὰ τὴ λῆξι μακροχρονίων ἢ μεγάλων ἐργασιῶν (μπούρλιασμα, παστάλι, κτίσιμο σπιτιοῦ, κριτσμάς). στὸ θέρος καὶ στὴ φυτεία τῶν καπνῶν φοροῦσαν στὸ κεφάλι κλάκες, ξεκουράζονταν κι ἔτρωγαν τὸ μεσημέρι σκορδαλιά (νερό, ξίδι, λάδι, ἀλάτι, καὶ σκόρδο στουμπισμένο μὲ τὸ χερούλι τοῦ δρεπανιοῦ ἢ τοῦ μπασκιοῦ) κάτω ἀπὸ τὸ τσιαντήρι ποὺ ἔστηναν μὲ τὸ τσιαντηρόξυλο. στὰ πολὺ παλιὰ ἄλωνίσματα, στ' ἄλώνια μὲ τὴν τουκάνη (μέχρι τὸ 1949), ἔβαζαν γιὰ βάρος πάνω στὴν τουκάνη ἐμᾶς τὰ μικρὰ παιδιὰ προστατεύοντάς μας ἀπὸ τὸν ἥλιο μὲ μιὰ λευκὴ χασεδένια κουκούλα ἢ κλάκα, πρᾶγμα ποὺ ἐμεῖς τὸ διασκεδάσαμε.

Τὰ παιδιὰ κυνηγοῦσαν διάφορα πουλιὰ καὶ κυρίως σπουρτούδια (σπουργίτια) μὲ τὰ «λάστιχα» (σφεντόνες), ἀνακάλυπταν φωλιές μὲ αὐγά, γκουλιαρούδια (ἄπτερα πουλάκια) καὶ πετακανούδια (μόλις πετρωμένα ποὺ ἔκαναν τὶς πρῶτες δοκιμὲς πτήσεως), ἔπαιζαν κρυφτό, κυνηγητό, τσιλίκ τσιουμάκ, τσίβο ἢ μαμαγκατσέλια, τσίκα, τριό-

τα, ἐννιάρα, σαραντάρα, καὶ ἄλλα παιχνίδια (διότι τὸ ποδόσφαιρο δὲν ὑπῆρχε), εἰδικὰ δὲ τὰ κορίτσια ἔπαιζαν τόπι, καὶ κοῦκλες χειροποίητες, πανάκια, σπιτάκια, πηδοῦσαν σχοινάκι, κλπ.. χῶροι παιχνιδιῶν ἦταν οἱ ἀπουλιάνες (ἀλάνες), τὰ ἄδεια οἰκόπεδα ἢ ἐρεῖπια, ἀλλὰ καὶ οἱ δρόμοι, διότι δὲν ὑπῆρχαν αὐτοκίνητα.

Τὰ καπνά, τὸ χρῆμα, τὸ ἄγχος, ἡ ἀγροτική σύνταξι, ἡ κατ' οἶκον ὕδρευσι, τὸ ἠλεκτρικὸ ρεῦμα, τὰ πλαστικά, τ' ἀπορρυπαντικά, τὸ γραμμόφωνο, τὸ ραδιόφωνο καὶ ἡ τηλεόρασι, τὸ αὐτοκίνητο καὶ τὸ τρακτέρ, ἡ διεύρυνσι ἐμπορίας ψωμοῦ, τροφίμων καὶ ῥουχισμοῦ, ἐξαφάνισαν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παραπάνω καὶ ἀστικοποίησαν τὴν ζωὴ, τόσο τὴν καθημερινή ὅσο καὶ τὴν ἑκτακτη.

Μνῆμες ἀπὸ τὴν παλιὰ Τερπνὴ, 1998

Ἐπάνω· ἀριστερά· Τὸ ἥρωον στὰ Πλατανούδια. δεξιά· Τὸ ἥρωον στὴν κεντρικὴ πλατεῖα.

Κάτω· Ἀρχαία γλυπτὴ κεφαλὴ ἀνασκαφικὸ εὔρημα ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Βέργης - Παλαιοκάστρου - Τερπνῆς.

19. ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΕΚΤΡΟΦΕΣ ΕΙΣΗΓΜΕΝΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙ

Ἡ περιοχή τῶν Σερρῶν εἶναι ὁ κάμπος τους καὶ τὰ γύρω ἀπ' αὐτὸν βουνά. κατὰ τὴ θερινὴ ἀκμὴ τῆς χλωρίδος ὁ κάμπος εἶναι καλυμμένος σχεδὸν ὁλόκληρος ἀπὸ φυτεῖς καλαμποκιοῦ, ὀρυζῶνες, φυτεῖς ζαχαροτεύλων, φυτεῖς ντομάτας γιὰ ἄμεση κατανάλωσι καὶ γιὰ βιομηχανικὴ σάλτσα, καὶ καναδικὲς λεῦκες τόσο στίς ὄχθες τοῦ Στρυμόνος ὅσο καὶ σὲ εἰδικὲς φυτεῖς. οἱ δὲ ὑπόγειες εἶναι καλυμμένες κυρίως ἀπὸ καπνοφυτεῖς. αὕτῃ εἶναι ἡ ὀπτικὴ καὶ φωτογραφικὴ εἰκόνα τοῦ νομοῦ Σερρῶν. καὶ αὐτὰ ὅλα εἶναι καλλιέργειες ἄγνωστες πρὶν ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κατάκτησι καὶ εἰσηγμένες ἀπὸ ἄλλες ἡπείρους. ἀπὸ τὴν εἰκόνα αὕτῃ παρέλειψα τὶς ἀρχαῖες καλλιέργειες σιτηρὰ, βαμπάκι, σουσάμι, καὶ ἀμπέλια.

Κυριώτερο ἀπὸ τὰ εἰσηγμένα στὴν περιοχή τῶν Σερρῶν, καὶ στὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρη, εἶναι τὸ καλαμπόκι (*zea mays*, ζέα μαῦς, ἀραβόσιτος, ἀραβοσίτι, *arabocit*, *araboci* - ἀραμπόκι στὴ Μάλτα, καλαμπόκι, ἀραπόσταρο, μπαρμπάροσταρο), τὸ ὁποῖο στὰ χωριὰ τῶν Σερρῶν λέγεται καὶ *μισίρι*. τὸ σεραϊκὸ αὐτὸ ὄνομά του δείχνει ἀπὸ ποῦ ἦρθε. Μισίρι λέγεται ἡ Αἴγυπτος ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ἔτσι τὴν ἔλεγον οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τουρκοκρατίας. ἄρα τὸ καλαμπόκι ἢ μισίρι ἦρθε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. διάφορα προϊόντα, ὅταν ξενιτεύωνται, παίρνουν τὸ ὄνομα τῆς χώρας προελεύσεώς των, λ.χ. περγαμηνή, κασμίρ, ζέρεσϋ, κλπ.. τὸ καλαμπόκι τὸ ἔφερε ἀπὸ τὸ Περοῦ τῆς Ν. Ἀμερικῆς πρῶτα στὴν Ἰσπανία ὁ F. Cortez τὸ 1500¹. ἀπὸ τὴν Ἰσπανία διαδόθηκε στίς παραμεσόγειες χῶρες. μέσα στὸ ὀθωμανικὸ κράτος ἦρθε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν Ἑλλάδα καὶ στίς Σέρρες γύρω στὸ 1600.

Πάλι γύρω στὸ 1600 ἦρθε στὴν Ἑλλάδα ὁ καπνὸς (ταμπάκο ἢ νικοτιανή - *nicotiana*). ἀρχικὰ τὸν ἔφερε ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ, καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τὴν Κούβα, στὴν Ἰσπανία ὁ ἴδιος F. Cortez τὸ 1518. ἀπὸ

1. Δ. Σ. Καββάδας, Εἰκονογραφημένον βοτανικὸν - φυτολογικὸν λεξικόν, τ. 4, σ. 1571 (τ. 1-9 Ἀθῆναι 1956).

τὴν Πορτογαλία ὁ ἐκεῖ Γάλλος πρέσβυς I. Nicot τὸν ἔστειλε στὴ Γαλλία, κι ἀπὸ κεῖ διαδόθηκε ταχύτατα σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα², πρῶτα στὰ μέρη τῆς Ξάνθης καὶ τῆς Καβάλας. οἱ Σέρρες, ἂν δὲν εἶναι πρῶτος, εἶναι ὁπωσδήποτε δευτερος ἑλληνικὸς τόπος, ποὺ δέχτηκε τὴν καλλιέργεια καὶ τὴ χρῆσι του. ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1623 στὴ Σερραϊκὴ χρονογραφία τοῦ Παπασυναδινοῦ μὲ τὸ τουρκικὸ ὄνομα *τητούνι*³.

Τὸ ῥύζι τὸ ἔφεραν ἀπὸ τὴν Ἰνδία στὶς παραμεσόγειες χῶρες τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα οἱ Μακεδόνες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. τὸ ἀναφέρει γιὰ πρώτη φορὰ στὰ τέλη τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ὁ Θεόφραστος ὡς *ὄρυζον*⁴. λίγο μετὰ ἀπ' αὐτὸν ὁ Μεγασθένης ἀναφέρει γιὰ τὰ τραπέζια τῶν Ἰνδῶν *ὄρυζαν ἐφθὴν* (= πιλάφι)⁵. ἔπειτα στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ ὁ Στράβων ἀναφέρει τὴν *ὄρυζαν* ὡς προϊὸν τόσο τῆς Ἰνδίας ὅσο καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης⁶, κι ὁ συντάκτης βιβλίου μαγειρικῆς Χρυσίππος ὁ Τυανεύς *ὀρυζίτην πλακοῦντα*, δηλαδὴ ῥυζόπιττα⁷. μετὰ ἀπ' αὐτοὺς τὸν Α' αἰῶνα ὁ βοτανολόγος καὶ φαρμακολόγος Διοσκουρίδης ἀναφέρει τὴν *ὄρυζαν* ὡς γνωστὸ *σιτηρόν*, ποὺ εὐδοκιμεῖ μέσα σὲ ἔλη καὶ πού, ὅταν φαγωθῇ ὡς πιλάφι, σταματᾷ τὴ διάρροια⁸. καὶ τὸν Γ' αἰῶνα ὁ Ἀλεξανδρινὸς Ἀθήναιος παραθέτει τὰ παραπάνω λεγόμενα τοῦ Μεγασθένης καὶ τοῦ Χρυσίππου⁹, ὁ δὲ Αἰλιανὸς ἀναφέρει ἰνδικὸν *οἶνον ἐξ ὀρυζῆς*, ἐννοώντας μᾶλλον κάποια μπύρα¹⁰. σ' ἓνα ἑλληνικὸ *Προικοσυμβόλαιον* τοῦ 1176, συντεταγμένο στὴ Λοκρίδα τῆς Ἰταλίας ἀναφέρονται *ὀρυζῶνες*· ὁ πατέρας τῆς νύφης γράφει: *Δίδομαι αὐτῇ τὰ χωράφια... σὺν τοῦ ὀρυζῶνος καὶ ἐλαιῶνος καὶ ἐτέρων δένδρων*¹¹. ὅλ' αὐτὰ δείχνουν ὅτι ἀπὸ τὸν Δ' π.Χ. μέχρι καὶ τὸν Κ' αἰῶνα ἡ καλλιέργεια τοῦ ῥυζιοῦ ἐξαπλώθηκε στὶς παραμεσόγειες χῶρες σιγὰ σιγὰ καὶ ὡς μικροκαλλιέργεια. τὴν ἐντατικὴ του καλλιέργεια, ὅπως τὴν ξέρουμε σήμερα, εἰσήγαγε στὸ νομὸ Σερρῶν καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος τὸ 1953 ὁ Ἀλ. Παπάγος.

Τὴν καλλιέργεια τοῦ ζαχαροτεύτλου (*beta vulgaris saccharifera*)

2. Καββάδας 6, 2768-69.

3. Παπασυναδινός, Σερραϊκὴ χρονογραφία, ἐγγραφές τῶν ἐτῶν 7.132 (= 1623) καὶ 7.139 (= 1630), ἐκδ. Γ. Καφαντζίη, Σέρρες 1989, σ. 44' 54.

4. Θεόφραστος, Ἱστ. φυτ. 4, 4, 10.

5. Μεγασθένης, Ἰνδικά, 2 (ἀπόσπ. 28 FHG 2, 423), στὸν Ἀθήναιο 4, 39 (153 de).

6. Στράβων 15,1,13' 15,1,18' 17,3,23.

7. Χρυσίππος Τυανεύς, Ἀρτοκοπικόν, στὸν Ἀθήναιο 14,57 (647 cd).

8. Διοσκουρίδης, Ὑλ. ἱατρ. 2,95,1.

9. Ἀθήναιος 4, 39' 14,57' (153 de' 647 cd).

10. Αἰλιανός, Π. ζώων 13,8.

11. Σ. Ζαμπέλιος, Ἱταλοελληνικά, σ. 118 (Ἀθήναι 1864).

εισήγαγε πρώτα στο νομό Σερρών κι έπειτα στη λοιπή Ελλάδα το 1960 ο Κων. Καραμανλής. παλιότερες προσπάθειες το 1842 στη Λοκρίδα και το 1899-1910 στη Θεσσαλία απέτυχαν. ότι τα ζαχαρότευτλα περιέχουν ζάχαρι διαπίστωσε το ΙΖ' αιώνα ο Γάλλος Ol. de Serres. πρώτος έπέτυχε την έξαγωγή της απ' αυτά το 1745 ο Γερμανός Andr. Marggraff. ή πρώτη βιομηχανική της παραγωγή άρχισε στη Γερμανία το 1794¹². ή ζάχαρι και ή πατάτα είναι τα δεύτερα τρόφιμα της γής μετά το σιτάρι, το ρύζι, και το καλαμπόκι.

Η ντομάτα (άζντεκιστί *τομάτλ*, έλληνιστί ή *τομάτα* την τομάτα τή ντομάτα ή ντομάτα, *solanum lycopersicum*) ήρθε από το Μεξικό στην Ίσπανία λίγο μετά το 1500 και διαδόθηκε στην Εύρώπη μέχρι το 1550, όταν στην Ίταλία άρχισε και νά τρώγεται¹³. σύμφωνα με τον Δ. Καμπούρογλου κάποια ύποτυπώδης μικροκαλλιέργειά της εμφανίστηκε στη Ν. Ελλάδα το 1818¹⁴. την αναφέρει το 1840 και μετέπειτα και ή Χριστιάνα Λύτ στο Ήμερολόγιό της¹⁵. στη Β. Ελλάδα και στον κάμπο των Σερρών ή ντομάτα διαδόθηκε κάπως με τη μικρασιατική προσφυγιά το 1922. ή Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαίδεια του Δρανδάκη, που εκδόθηκε τότε, μόλις που αναφέρει σε τρεις μόνο σειρές τη ντομάτα σαν κάποιο λαχανικό όχι και πολύν γνωστό¹⁶. και μόνο μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο παρατηρήθηκε ή συστηματική της καλλιέργεια και άλλοι και κυρίως στο νομό Σερρών¹⁷.

Η *λεύκη* (*populus alba*), με το φύλλο της από τη μιὰ όψι του λευκό, αναφέρεται τον Ε' π.Χ. αιώνα από τον Άριστοφάνη στις *Νεφέλες*¹⁸, ή δέ *αίγειρος*, ή ψηλόλιγνη σαν κυπαρίσσι και σπαθάτη μαύρη λεύκη (*populus nigra*), αναφέρεται ήδη από τον Όμηρο και στην Ίλιάδα και στην Όδύσσεια¹⁹. ή γιγάντια όμως και παραγωγικώτατη καναδική λεύκη (*populus canadensis*), που αναπτύσσεται ταχύτερα απ' όλα τα δέντρα και δίνει άφθονο μαλακό ξύλο για πρόχειρες κατασκευές (ξύλοτύπους, συσκευασίες, κασόνια καρπών, κλπ.) και κυρίως

12. Χριστιάνα Λύτ, Ήμερολόγιο, έγγραφη 28-11-1847 (Στην Αθήνα του 1847-1848, σ. 118' 251' έκδ. Έρμης, Αθήνα 1991). Καββάδας 2, 828-831.

13. Καββάδας 8,3717-18. Έγκυκλοπαίδεια «Ήλιος» 14,645. Μεγάλη Αμερικανική Έγκυκλοπαίδεια 20,250 (τομάτα).

14. Έγκυκλοπ. «Ήλιος» 14,645.

15. Χριστιάνα Λύτ, Ήμερολόγιο (Μιὰ Δανέζα στην αυλή του Όθωνα, σ. 48, έκδ. Έρμης, Αθήνα 1988, για την Αττική και για το 1840' Αρμενίζοντας, σ. 209, έκδ. Έρμης, Αθήνα 1999, για τους έλληνικούς κήπους της περιοχής της Έφέσου και για το 1850).

16. Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαίδεια, 23,104 (τομάτα).

17. Καββάδας, 8,3718.

18. Άριστοφάνης, Νεφ., 1007.

19. Όμηρος, Δ 482' ε 64' ζ 292' η 106' ι 141' κ 510' ρ 208.

για χαρτί, εισήχθη στην Ευρώπη το 1786 από το μόλις 3 ετών κράτος των Η.Π.Α., στη δὲ Ἑλλάδα καὶ πρώτιστα στὸ νομὸ Σερρών το 1925, ἀλλ' ἡ ἐντατική της καλλιέργεια ἄρχισε μετὰ τὸν πόλεμο κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1950 - 1960 ἐπὶ Ἀλ. Παπάγου καὶ Κων. Καραμανλῆ²⁰.

Τὰ ἑξ αὐτὰ εἰσηγμένα ἀγροτικά προϊόντα, καλαμπόκι, καπνός, ῥύζι, ζάχαρι ἀπὸ ζαχαρότευτλα, ντομάτες, καὶ καναδικὴ λεύκη, ἀνύπαρκτα στὴν Ἑλλάδα πρὸ τοῦ 1600, εἶναι σήμερα πρὸ πολλοῦ ἐξαγωγίμα καὶ καλλιεργοῦνται κυρίως στὴν περιοχὴ τῶν Σερρών. τὰ ἐπόμενα ἔρχονται δεύτερα.

Τὰ φασόλια (*phaseolus*), ὅλα τὰ εἶδη τῶν φασολιῶν, ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ στὴν Ευρώπη λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1527²¹. στὴν Ἑλλάδα εἰσήχθησαν ἐπὶ τουρκοκρατίας γύρω στὸ 1600 πιθανώτατα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

Τὸ ὄσπριο λαθούρι (*lathyrus*), ποὺ μοιάζει μὲ φέτα μπιζελιοῦ, γνωστὸ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα στὴ Ν. Ἑλλάδα καὶ στὴ Μ. Ἀσία, ἀναφερόμενο δὲ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τοὺς Ἀλεξί, Ἀναξανδρίδης καὶ Θεόφραστος ὡς *λάθυρος*²², τὸ ἔφεραν στὸν κάμπο τῶν Σερρών ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία, ἀκριβέστερα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Προύσης, τὸ 1922 οἱ πρόσφυγες ποὺ ἦρθαν ἀπὸ καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὰ χωριά τῆς Νιγρίτης Τερπνῆ, Πατρίκι, Ἅγιος Δημήτριος, Νικόκλεια, καὶ Δημητρίτσι. μοῦ συμβαίνει νὰ εἶμαι ἐκ πατρὸς τέκνο ἐκείνων τῶν Μικρασιατῶν.

Ἡ πατάτα ἦρθε ἀπὸ τὸ Περὺ τῆς Ν. Ἀμερικῆς στὴν Ἰσπανία τὸ 1524, καὶ ἀπὸ τότε ἡ καλλιέργειά της ἄρχισε νὰ ἐξαπλώνεται πρῶτα στὶς παραμεσόγειες χώρες καὶ ἔπειτα σ' ὅλη τὴ γῆ²³. στὴν ἐλεύθερη Ν. Ἑλλάδα τὴν ἔφερε ἀπὸ τὴν Ἰταλία ὁ γεωπόνος διευθυντὴς τοῦ ἐθνικοῦ ἀγροκτήματος τῆς Τίρυνθος Γρηγ. Παλαιολόγος, ποὺ τὴν καλλιέργησε σ' αὐτὸ τὸ 1830, καὶ μὲ τὴν ὑπόδειξι τοῦ ἴδιου τὸ Μάρτιο τοῦ 1831 τὴν προώθησε στοὺς γεωργοὺς μὲ τὸ γνωστὸ τέχνασμα ὁ Ἰω. Καποδίστριας²⁴. στὸν κάμπο τῶν Σερρών ἦρθε ἀπὸ τὴ Ν. Ἑλλάδα τὸ ΙΘ' αἰῶνα. Ἴταλοί καὶ Ἕλληνες τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος διατηρήσαμε τὸ περὺβιανό της ὄνομα *πατάτα*. οἱ Γερμανοὶ τὴν ὠνόμασαν *Kartoffel*, δηλαδὴ «γεώμηλον», ὅπως μεταφράστηκε στὴν καθαρανισιάνικη γεωπονικὴ ὀρολογία. ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι πῆραν τὴν

20. Καββάδας 7,3238. Ἐγκυκλοπ. «Ἡλῖος» 12,274.

21. Καββάδας 8,4065-66.

22. Ἀλεξίς, Ὀλυνθία, ἀπόσπ. 162,12 Edmonds. Ἀναξανδρίδης, Πρωτεσίλαος, ἀπόσπ. 41,43 Edmonds. Θεόφραστος, Ἰστ. φυτ. 8,3,1. βλ. καὶ Καββάδαν 5,2245-57.

23. Καββάδας 8,3707.

24. Ἐγκυκλοπ. «Ἡλῖος» 5,219-220' βλ. καὶ 15,340 (Παλαιολόγος Γρηγ.).

πατάτα από τους Γερμανούς μαζί με τ' όνομά της, έτσι καρτόφελ τή λένε και οί Πόντιοι, πού τή γνώρισαν στην Τουρκία πριν από τό 1924.

Ή μελιτζάνα ή πατλιτζάνα (*solanum melangena*) είναι τό αρχαιότερο από τά εισηγμένα τής μεταβυζαντινής εποχής. ήρθε από την Ίνδία στην Αίγυπτο τόν Θ' αιώνα, στην Ελλάδα και στο νομό Σερρών λίγο μετά τό 1500, κι από δώ μεταδόθηκε στις άλλες παραμεσόγειες κι ευρωπαϊκές χώρες²⁵. τό όνομα έδέσματος «ίμάμ μπαϊλντί» (= λιπόθυμος ιμάμης), δηλαδή μοναχός - ίερωμένος - δερβίσης, πού μετά τά στριφογυρίσματά του είναι ζαλισμένος και πεσμένος κατά γής άκίνητος, είναι χαρακτηριστικό του χρόνου και του χώρου τής έδω άφίξεως τής μελιτζάνας.

Ή πιπεριά (καψικόν - *capsicum*), όλες οί ποικιλίες της, ήρθε από τό Περού και τή Χιλή πρώτα στην Ίσπανία λίγο μετά τό 1500, έπειτα στις παραμεσόγειες χώρες, κι έπειτα διαδόθηκε σ' όλη τή γή²⁶. στην Ελλάδα ήρθε μάλλον από την επίσης τουρκοκρατούμενη και άραβόγλωσση Αίγυπτο γύρω στο 1600. διότι τό όνομά της είναι άραβικό. οί Αιγύπτιοι παρωμοίασαν την πιπεριά με τό *πίπερι*, δηλαδή τό μαύρο πιπέρι, λόγω τής καυστικότητός της, και την παρωνόμασαν άπ' αυτό τό όνομα έξελληνίστηκε ως *πιπεριά*.

Έπίσης γύρω στο 1600 πάλι από την Αίγυπτο ήρθε και τό αρχικά από την Ίνδία προερχόμενο κηπευτικό με τό άραβικό κι έξελληνισμένο όνομα *μπάμια* (ίβίσκος ό έδώδιμος - *hibiscus esculentus*)²⁷.

Ό ήλιάνθος (*helianthus*) ή ήλιοτρόπιον ή ήλιόσπορος, από τόν όποιο βγαίνει τό κυριώτερο σπορέλαιο, τό ήλιέλαιο, και τό πασατέμπο, και ζωοτροφές, και ινοσανίδες, και χαρτί πολυτελείας, και στην Ελλάδα καλλιεργείται μόνο στη Μακεδονία και στη Θράκη, και κυρίως στο νομό Σερρών, ήρθε από τή Β. Άμερική στην Ίσπανία τό 1510, από κει τό ΙΖ' αιώνα στη Γαλλία, Βέλγιο, Όλλανδία, και Ρωσία, κι από τή Ρωσία τό ΙΖ' αιώνα πάλι στη Β. Ελλάδα²⁸.

Μετά τό 1912 και μέχρι τό 1955 ήρθαν στις Σέρρες τρεῖς πολὺ παραγωγικές ποικιλίες σκληροῦ σιταριοῦ (*tritium*). λίγο μετά τό 1922 ήρθε ή ιταλική κοκκινωπή ποικιλία μεντάνα, ώνομασμένη έτσι από την πόλι Mentana τής περιοχῆς τῆς Ρώμης. κατά τή δεκαετία 1945-55 ήρθε τόσο ή άμερικανική ποικιλία μανιτόμπα, ώνομασμένη έτσι από

25. Χριστιάνα Λύτ, Ήμερολόγιο, έγγραφή 2-8-1850 (Άρμενίζοντας, σ. 195, εκδ. Έρμης, Αθήνα 1999). Καββάδας 8,3703. Έγκυκλοπ. «Ήλιος» 17,330 (στρύχνος).

26. Καββάδας 4,1845. Έγκυκλοπ. «Ήλιος» 10,546.

27. Καββάδας 4,1656. Έγκυκλοπ. «Ήλιος» 9,795.

28. Καββάδας 4,1601. Μεγ. Έλλ. Έγκυκλοπαίδεια 12,240. Έγκ. «Ήλιος» 8,1097.

τῇ σιτοπαραγωγῇ ἐπαρχία τοῦ Καναδᾶ Manitoba, ὅσο καὶ ἡ ἀμερικανικὴ ποικιλία τῶν Η.Π.Α. μὲ τὸν στάχυ τὸν χωρὶς ἄγανα, ἡ γνωστὴ στοὺς ἀγρότες ὡς «ποικιλία τοῦ ἀμερικανικοῦ ἰνστιτούτου». μ' αὐτὲς τὶς ποικιλίες ἡ Ἑλλάδα ὅχι μόνο ἐγίνε στὸ σιτάρι αὐτάρκης, ἀλλ' ἄρχισε καὶ νὰ ἐξάγῃ σιτάρι.

Τὸ 1960 ὁ Κων. Καραμανλῆς ἔφερε στὶς Σέρρες καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα τὴν πολὺ παραγωγικὴ καὶ εὐγευστὴ καὶ γλυκεῖα ἀμερικανικὴ ποικιλία τοῦ καρπουζιοῦ, τὴν ὁποία κυρίως καλλιεργοῦμε ἐμπορευόμαστε καὶ τρώμε σήμερα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἐκλείψει τελείως καὶ οἱ παλιότερες καὶ κατώτερες σὲ ὅλα ποικιλίες του, εἴτε σφαιρικὲς εἴτε ἐπιμήκεις. μικρὸ παιδὶ γνῶριζα στὸν κάμπο μας καὶ τὴ σπάνια σφαιρικὴ ποικιλία μὲ τὸ φαγώσιμο μέρος τῆς κίτρινο, καὶ ὅχι κόκκινο. τὸ καρπούζι (*citrullus vulgaris* = κιτροῦλλος ὁ κοινός), ἄγνωστο στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, εἶναι φυτὸ τῆς φαραωνικῆς Αἰγύπτου. οἱ Ἕλληνες τὸ γνῶρισαν μὲ τὶς μακεδονικὲς κατακτήσεις. ἀναφέρεται ὡς *μηλοπέπων* γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τὸ Β' μ.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τὸν ἱατρὸ Γαληνὸν²⁹ καὶ ἔπειτα σὲ δυὸ ἐπιγραφὰς τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ (284-305)³⁰. τὸ καθαρευουσιάνικο ὄνομά του «ὕδροπέπων» εἶναι μετάφρασμα ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ ἢ γερμανικὴ ἢ γαλλικὴ (*watermelon*, *Wassermelon*, *melon d'eau*).

Ἡ *ἄμπελος* καὶ ὁ *οἶνος* εἶναι στὴν Ἑλλάδα γνωστὰ καὶ ἄφθονα ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια. ἡ ῥακὴ ὅμως καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὶς Σέρρες καὶ σ' ὅλο τὸν κόσμον ἐγίνε γνωστὴ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453), σὲ χρόνον ἀπροσδιόριστο, ὅχι νεώτερο τοῦ 1600. εἶναι τὸ ἀρχαιότερον στὸν κόσμον προϊόν ἀποστάξεως. τὸ ὄνομα *ῥακὴ* εἶναι ἐβραϊκὸ (*רנ* = *ρούακ* – *ρακ* – *αρακ* – *αράκη* – *ρακή*), καὶ σημαίνει *πνεῦμα*· δηλαδὴ «ἀτμός», «πνεῦμα οἴνου», οἰνόπνευμα³¹.

Κατὰ τὸ ΙΘ' αἰῶνα εἰσῆχθησαν στὴν ἐλεύθερη Ν. Ἑλλάδα τρία σπουδαῖα καλλωπιστικὰ δέντρα· τὰ δύο χρήσιμα καὶ γιὰ τὸ σκληρὸ καὶ ἐξαιρετικὸ ξύλον τους· ὁ αἶλαντος ἢ πιὸ ἐξελληνισμένα αἶλανθος (*ailanthus*), ὁ εὐκάλυπτος (*eucalyptus*), καὶ ἡ ἀκακία (*acacia cyanophylla*). τὸν γιγάντιο αἶλαντο ἢ βρομοῦσα εἰσήγαγε ἀπὸ τὴν Ἰνδονησία ἡ βασίλισσα Ἀμαλία (1832-62). τὸ αὐθεντικὸ τοῦ ὄνομα αἶλαντος εἶναι τὸ ὄνομα *ai lanto* τῆς γλώσσης τῆς νήσου Ἀμποῖνα τῆς Ἰνδονη-

29. Γαληνός, Περὶ τροφῶν δυνάμεως 2,5 (Kühn, 6,566).

30. Ἐπιγρ. Μεγαρίδος 22 IG 7,18. Ἐπιγρ. Βοιωτίας 3060 IG 7,545.

31. Κ. Σιαμάκη, Σύντομο λεξικὸ τῆς Κ. Διαθήκης, λ. *ῥακὰ* (ἔκδ. «Κάλαμος», Ἀθήνα 2000⁶).

σίας, τὸ ὁποῖο σημαίνει «δέντρο οὐράνιο»³². στὶς μέρες μας ἀποδείχτηκε δέντρο πολὺ ἀνθεκτικὸ στὰ καυσασέρια, διάδοχο κατὰ τὸ μέγεθος τῆς γιγάντιας πετελέας (καραγάτσι), ἢ ὁποῖα ὡς ἄκρως εὐαίσθητη στὴν ἀτμοσφαιρική μόλυνσι ἔχει ἐξαφανιστῇ ὡς δέντρο καὶ ἀνευρίσκεται μόνον ὡς χαμόδεντρο ἢ θάμνος. τὸν γιγάντιο εὐκάλυπτο εἰσήγαγε ἀπὸ τὴν Αὐστραλία τὸ 1864 ὁ καθηγητὴς τῆς βοτανικῆς Θ. Ὁρφανίδης³³. τὴν ἀκακία, δέντρο τῆς Αὐστραλίας, ἔφερε ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ τὸ 1883 ὁ Ἑλληναμερικανὸς Π. Γεννάδιος³⁴. τὰ τρία δέντρα στὴν περιοχὴ τῶν Σερρών ἤρθαν ἀπὸ τὴ Ν. Ἑλλάδα πρὶν ἀπὸ τὸ 1900.

Αὐτὰ γιὰ τὰ εἰσηγμένα φυτὰ καὶ λίγα γιὰ τὰ εἰσηγμένα ζῶα.

Σὲ ἀπροσδιόριστα μεταβυζαντινὰ χρόνια, ἀλλὰ μᾶλλον γύρω στὸ 1600 ἤρθαν ἀπὸ τὴν Ἰνδία στὶς Σέρρες καὶ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία καὶ Θράκη τὰ βουβάλια (bubalus)³⁵. μέχρι τὸ 1955 ἦταν χρήσιμα ὅχι μόνον ὅπως σήμερα γιὰ τὸ γάλα, τὸ κρέας, τὸ δέριμα, καὶ τὸ πρὶν ἀπὸ τὸ νάυλον καὶ τὰ πλαστικὰ χρησιμώτατο κέρατό τους, ἀλλὰ καὶ ὡς πηγὴ ἐνεργείας γιὰ τὸ ἄροτρο καὶ τὸ κάρο.

Γύρω στὸ 1600, μαζί μὲ τὸ *μισίρι* ἢ *καλαμπόκι*, καὶ πάλι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἤρθε ἡ ἐπίσης ἀμερικανικὴ *μισίρκα* ἢ *ινδιάνος* ἢ *γαλοπούλα* (meleagris - μελεαγρίς). τὸ ἀραβικὸ ὄνομα *μισίρκα*, μὲ τὸ ὁποῖο λέγεται τὸ πτηνὸ στὴν περιοχὴ τῶν Σερρών, σημαίνει, ὅπως ἐξήγησα, «αἰγυπτιακὴ» (κότα). ἐπειδὴ ἀπὸ κεῖ μᾶς ἤρθε. στὴν Ἰσπανία εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴ Β. Ἀμερικὴ λίγο μετὰ τὸ 1500³⁶, καὶ ἀπὸ κεῖ εἶχε διαδοθῇ στὶς παραμεσόγειες χώρες, καὶ ἔπειτα σ' ὅλη τὴ γῆ. στὸν κάμπο τῶν Σερρών ἐκτρέφονται πολλὲς *μισίρκες* ἢ *γαλοπούλες*, καὶ ἔρχονται στὴν πτηνοτροφία δεύτερες μετὰ τὶς κότες.

Τὸ ψάρι τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν γριβάδι, ἄφθονο στὸ Στρυμόνα καὶ στὴν Κερκινίτιν λίμνη τῶν Σερρών, εἶναι γνωστὸ ὡς *κυπρίνος* (cypripus carpio) ἤδη στὸν Ἀριστοτέλη³⁷. κατὰ τὰ ἔτη ὅμως 1953-58, ἐπὶ Παπάγου καὶ Καραμανλῆ, μαζί μὲ τὴ δημιουργία ὀρυζώνων, εἰσήχθη καὶ ὀρίχτηκε στὸ Στρυμόνα, στὴν Κερκινίτιν, καὶ στοὺς ὀρυζῶνες τοῦ Σερραϊκοῦ κάμπου καὶ τὸ μικρὸ «ἰταλικὸ» λεγόμενον γριβαδάκι (cypripus specularis - κυπρίνος ὁ καθρέφτης), τὸ ὁποῖο πολλα-

32. Καββάδας 1,132. Ἐγκυκλοπ. «Ἡλίου» 1,810. Ἐγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος - Λαρούς - Μπριτάνικα» 4,411 (αἶλαντος).

33. Καββάδας 3,1524.

34. Καββάδας 1,147-149. Ἐγκυκλοπ. «Ἡλίου» 2,58.

35. Ἐγκυκλοπ. «Ἡλίου» 4,719.

36. Μεγ. Ἀμερικ. Ἐγκυκλοπαίδεια 12,607 (ινδιάνος).

37. Ἀριστοτέλης, Ἰστ. ζώων 2,13' 4,8' 4,11' 6,14' 8,20' (505α' 533α' 538α' 568β' 569α' 602β') Μόρ' ζώων 2,17 (660 β).

πλασιάζεται ταχύτατα, γεμίζει τούς ὀρυζῶνες, καὶ κυριολεκτικὰ περιορῶνται κατὰ τὸ θερισμὸ τοῦ ῥυζιοῦ μετὰ τὴν ἀπόσυρσι τοῦ νεροῦ.

Αὐτὰ γιὰ τὶς κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ εἰσηγμένες στὴν περιοχὴ τῶν Σερρών καλλιέργειες καὶ ἐκτροφές. Ἱστορία δὲν εἶναι μόνο οἱ πόλεμοι, οἱ μάχες, καὶ οἱ διαδοχές τῶν βασιλικῶν δυναστειῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ μαλακὰ καὶ φθαρτὰ καὶ φαγώσιμα μέρη της. αὐτὰ δίνουν στοὺς ἀνθρώπους τὴ δύναμι καὶ τὸ κουράγιο νὰ πράξουν καὶ νὰ γράψουν τὴν ἱστορία. γιὰ νὰ μὴν πῶ ὅτι ὀπτικῶς καὶ φωτογραφικῶς αὐτὰ εἶναι τὰ ἐντυπωσιακώτερα μέρη τῆς ἱστορίας. σὲ μιὰ μεγάλη καὶ κοσμοϊστορικὴ μάχη μέσα στὰ καλαμπόκια ἀπὸ τὸ ἐλικόπτερο φαίνονται μόνο τὰ καλαμπόκια. εἶναι δὲ οἱ πληροφορίες αὐτὲς χρήσιμες ὅχι μόνο ἱστορικῶς ἀλλὰ καὶ ἀρχαιολογικῶς καὶ φιλολογικῶς. ὅταν ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος καὶ ἀνασκαφεὺς τῶν μινωϊκῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κρήτης Α. Evans ἀποπειράθηκε νὰ διαβάσῃ τὸ ἱερογλυφικὸ κείμενο τοῦ δίσκου τῆς Φαιστοῦ, νόμισε ὅτι «διάβασε» καὶ τὴ λέξι «καλαμπόκι»³⁸. ἐπειδὴ δὲν γνώριζε καὶ τὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ φυτικοῦ εἶδους, τὸ ἴδιο ἔπαθε καὶ ὁ Βούλγαρος γλωσσολόγος Γεωργίεφ³⁹. καὶ ἔνας μεγάλος σημερινὸς Ἑλληνας φιλόλογος τὴ λέξι τοῦ Ξενοφῶντος *μελίνη*, εἶδος χοντροῦ κεχριοῦ⁴⁰, τὴ μετέφρασε τρεῖς φορὲς «καλαμπόκι»· ἐπειδὴ δὲν γνώριζε καὶ τὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ εἶδους.

Εἰσήγησι στὸ Β' Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο «Οἱ Σέρρες καὶ ἡ περιοχὴ τους ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτησι μέχρι τὴ σύγχρονη ἐποχὴ», 6-9 Ἀπριλίου 2006, στίς Σέρρες.

Μολύβδινα βαρίδια γιὰ τὸ τεζάρισμα τῆς φορεσιᾶς (βλέπε περιγραφή στὴ σελίδα 90).

38. Κ. Σιαμάκη, Τὸ ἀλφάβητο 1,610 (Θεσσαλονίκη 1988).

39. Αὐτόθι.

40. Ξενοφῶν, Ἄν. 1,2,22' 1,5,10' 2,4,13.

20. ΝΕΡΑ ΧΛΩΡΙΔΑ ΚΑΙ ΠΑΝΙΔΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΤΕΡΠΝΗ

Όταν λέω για την παλιά Τερπνή, έννοῶ την Τερπνή τοῦ 1945-1960, πού την ἔζησα ὁ ἴδιος σὲ ἡλικία 4-19 ἐτῶν. πιὸ μπροστὰ δὲν εἶχα καλὴ ἐποπτεία, κι ἀπὸ τὸ 1959 ἔφυγα γιὰ πάντα. κι ἀπὸ τότε βλέπω τὴν Τερπνὴ σπάνια καὶ γιὰ λίγες ὥρες σὰν ἐπισκέπτης. χλωρίδα έννοῶ κυρίως τὴν αὐτοφυῆ καὶ πανίδα κυρίως τὴν ἄγρια.

Στὴ νότια ἄκρη τοῦ χωριοῦ, στὴ θέσι Κηφισιά, ὑπῆρχε κάτω ἀπὸ μιὰ μεγάλη συστάδα γιγάντιων πετεῶν μιὰ μεγάλη πηγὴ νεροῦ πού ὕδρευε ὅλο τὸ χωριό. μέσα στοῦ χωριὸ σὲ ἀρκετὰ σπίτια ὑπῆρχαν πηγάδια, βάθους περίπου 10 μέτρων, ὅλα μὲ νερὸ πολὺ καλῆς ποιότητος.

Δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἦτοι βόρεια καὶ νότια ἀπὸ τὸ κύριο ὄρεινὸ ἀντρείσμα Πεύκων - Πηλοῦ (Μπλοῦ) - Γκατζῆ Τούμπας, στίς δυὸ μεγάλες μισγάγγειες, ὑπῆρχαν οἱ δύο χρυσοφόροι χείμαρροι, ὁ βόρειος Α πού περνοῦσε ξυστὰ ἀπὸ τὴ δυτικὴ παρυφὴ τοῦ χωριοῦ, καὶ ὁ νότιος Β πού πήγαινε πρὸς τὴ Νιγρίτα τὴν ὁποία ἐν τέλει καὶ διέσχισε. ὁ χείμαρρος Α ξηραίνόταν περίπου 4 μῆνες τὸ χρόνο, Ἰούνιο - Σεπτέμβριο. τὸ Μάιο ἦταν εὐκόλα διαπερατός, καὶ οἱ γυναῖκες «λεύκαιναν» στὰ νερά του τὸ χοντρὸ οἰκιακὸ ἱματισμὸ (κιλίμια, κουρελοῦδες, βελέντζες, καὶ ἄλλα στρωσίδια), πού τὸν ἄπλωναν γιὰ στέγνωμα ἐπάνω στοὺς γύρω θάμνους (λυγαριές, βατσινιές, σχοίνους ἢ τσικούτια). τὸ χειμῶνα πολλὲς φορὲς ὁ χείμαρρος δὲν περνοῦσε, ἀποτελοῦσε δὲ ἀπειλὴ γιὰ τ' ἀκραῖα σπίτια, τῶν ὁποίων τὰ θεμέλια ἔγλειφε ἐπικίνδυνα. πρὶν φτάσῃ στοῦ χωριὸ ὁ χείμαρρος, ὅταν κυλοῦσε ἀκόμη στοῦ βουνό, εἶχε στίς ὄχθες του πολλὲς πηγές. ὁ χείμαρρος Β ἦταν λίγο μεγαλείτερος. εἶχε λίγο νερὸ ὅλο τὸ καλοκαίρι. κοντὰ στίς ὄχθες του, ἀπὸ τὸ Παλιόκαστρο μέχρι τὰ ὄρια μὲ τὰ Σουρποβνὰ χωράφια, ὑπῆρχαν ἀρκετὲς μικρὲς πηγές. τὸ χειμῶνα ἦταν τίς πιὸ πολλὲς φορὲς ἀδιαπέραστος.

Δυὸ μεγάλες πηγές (ἀρίδες), μετὰ ἀπὸ τεχνητὴ γεώτρησι ἀλλὰ πού ἀνέβλυζαν τὸ νερὸ τους χωρὶς καμμιά τεχνητὴ ἄντλησι, ὑπῆρχαν στὴ Βάλτα. τὰ νερά τους ἔκαναν γύρω πολλὲς μικρὲς λιμνοῦλες (μπάρες), ὅπου τὸ καλοκαίρι δροσίζονταν τὰ βουβάλια βυθισμένα σ' αὐτὲς καθιστὰ μέχρι τὸ λαιμό.

Ἡ παλιὰ κοίτη τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ποὺ χώριζε τὴ Βάλτα σὲ Ἀπὸ Δῶθε καὶ Ἀπὸ Κεῖθε καὶ ποὺ δεχόταν τὰ νερά τῶν δύο χειμάρρων καὶ πολλῶν ἄλλων τῆς Βισαλτίας (Κουπατσινοῦ, Γκουλμαράκας, κλπ.), εἶχε νερὸ συνεχῶς καὶ δύσκολα περνοῦνταν. περνοῦνταν δὲ σὲ μερικὰ σημεῖα κυρίως χάρι στὴν ἡρεμία καὶ βραδύτητα τοῦ νεροῦ.

Σήμερα δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀπ' ὅλ' αὐτά. ἡ μεγάλη πηγὴ τῆς Κηφισιάς ἐξαφανίστηκε. καὶ καθὼς ἐξαφανίστηκε καὶ ἡ γύρω ἀπ' αὐτὴ συστάδα τῶν πελεῶν, δὲν μπορεῖ κανεὶς οὔτε τὴ θέσι της νὰ προσδιορίσῃ πλέον. κανένα πηγάδι τοῦ χωριοῦ δὲν ἔχει νερό, καὶ σχεδὸν ὅλα παραχώθηκαν. οἱ δύο χεῖμαρροι δὲν ἔχουν νερὸ ποτὲ οὔτε ἐλάχιστο οὔτε τὸ καταχεῖμωνο, οἱ πηγές στίς ὄχθες των ἐξαφανίστηκαν, οἱ δὲ κοίτες των τείνουν νὰ ἐξαφανιστοῦν, καὶ ὡς ξηρὴ πλέον ἡ παλιὰ κοίτη τοῦ Στρυμόνος ἐξαφανίστηκε τελείως καὶ καλλιεργεῖται. οἱ δύο πηγές (ἀρίδες) τῆς Βάλτας ἐξαφανίστηκαν, καὶ δὲν μπορεῖ σήμερα κανεὶς νὰ δείξῃ οὔτε τὴ θέσι τους· εἶναι χωράφια. ἀντὶ γιὰ ὅλ' αὐτὰ ὑπάρχουν τρεῖς γεωτρήσεις - πηγές τεχνητῆς ἀντλήσεως στίς ἄκρες τοῦ χωριοῦ, μία στὸ ἀνώτατο σημεῖο τοῦ χωριοῦ, τὸ λεγόμενο «Τοῦ Παπᾶ τ' Ἀλώνια», μία στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου Πηλός (Μπλός), καὶ μία στὰ Πλατανούδια· καὶ πολλὲς γεωτρήσεις ὑπάρχουν στὸ βουνὸ καὶ στὸν κάμπο. αὐτὲς οἱ γεωτρήσεις κατέβασαν τὸν ὑδάτινο ὀρίζοντα τοῦ ὑπεδάφους πολὺ χαμηλὰ καὶ ἀποξήραναν ὅλες τὶς πηγές καὶ τὰ πηγάδια καὶ τοὺς χειμάρρους. εἰδικὰ τὸν παλιὸ Στρυμόνα τὸν ἀποξήραναν καὶ τὰ μεγάλα ἀρδευτικὰ ἔργα τοῦ κάμπου τῶν Σερρών, ποὺ ἀφήρεσαν τὸ νερὸ του.

Νομίζω δὲ ὅτι τὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ χιόνιζε τὸ χειμῶνα περισσότερο καὶ περισσότερες φορές, δυὸ - τρεῖς φορές κάθε χρόνο κατὰ μέσον ὄρο.

Τὸ μόνο καλλίτερο μὲ τὸ νερὸ σήμερα εἶναι ὅτι κάθε σπίτι ἔχει τὶς βρύσες του καὶ τὸ ἐσωτερικὸ λουτρό του καὶ ἀποχωρητήριό του, καὶ ἡ καθαριότητα, οἰκιακὴ καὶ προσωπικὴ, καὶ κάποιο πότισμα ἀνθοκήπων εἶναι ἀσύγκριτα ἀνώτερα ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐποχὴ, ὅταν τὸ νερὸ στὸ σπίτι κουβαλιόταν ἀπὸ τὶς λίγες βρύσες τοῦ χωριοῦ μὲ στάμνες στὰ χέρια, ὅταν λουτρό δὲν εἶχε κανένα σπίτι, καὶ ὅταν τ' ἀποχωρητήρια ἦταν ὅλα χωρὶς νερὸ καὶ φυσικὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. τίμημα τῆς σημερινῆς ἀνέσεως στὴ χρῆσι τοῦ νεροῦ εἶναι ἡ ὀλοσχερὴς ἐξαφάνισι τῶν ποταμῶν καὶ τῶν πηγῶν. καὶ τὰ δύο δέ, χρῆσι νεροῦ καὶ ἐξαφάνισι πηγῶν καὶ ποταμῶν ὀφείλονται στίς γεωτρήσεις καὶ στὴ συστηματικὴ ὕδρευσι. τὸ νερὸ ὑπάρχει τὸ ἴδιο, ἀλλ' ἀξιοποιεῖται μέσα στὰ σπίτια καὶ στὰ χωράφια, ἐξυπηρετώντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ χωρὶς νὰ ὁμορφαίνει τὴ φύσι.

* * *

Στὸ χωριὸ δὲν ὑπῆρχαν δάση, ἀλλ' ὑπῆρχαν αὐτοφυεῖς συστάδες μὲ δέντρα μέτρια ἢ γιγάντια. ἡ πιὸ μεγάλη συστάδα 30 περίπου γιγάντιων πετελέων ἦταν ἡ λεγόμενη Κηφισιά στὴ νότια παρυφῇ τοῦ χωριοῦ. ἐκεῖ κοντὰ ὑπῆρχε καὶ μιὰ ἄλλη μικρότερη συστάδα μὲ 5 περίπου γιγάντιες πετέες στὴ βορειοδυτικὴ γωνία τῆς διασταυρώσεως τοῦ χειμάρρου Α μὲ τὸ δρόμο πρὸς τὴ Νικόκλεια. καὶ ἄλλη μιὰ συστάδα μὲ 10 περίπου πετέες γιγάντιες ἢ μέτριες ὑπῆρχε στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἡ ὁποία ἦταν καὶ νεκροταφεῖο, καὶ στὸ μικρὸ φαράγγι - νεροφάγωμα τὸ πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ποὺ σήμερα ἔχει σχεδὸν παραχωθῇ καὶ οὔτε ποὺ φαίνεται. μεμονωμένες γιγάντιες πετέες (καραγάτσια) ὑπῆρχαν μιὰ στὸ δρόμο πρὸς τὴ Νιγρίτα δίπλα στὸ εἰκονοστάσι ποὺ εἶναι στὴν ἄκρῃ του καὶ μπροστὰ στὰ Ζαριμπάδικα σπίτια, μιὰ ἀρκετὰ πίσω (βορειοανατολικά) ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ δασκαλοῦ Μπάγκαλα, ποὺ λεγόταν «Τοῦ Τσερβίστα τὸ Δέντρο», καὶ μιὰ στὴν ὄχθῃ τοῦ χειμάρρου Α κοντὰ στὸ σημερινὸ ἐργοστάσιο τοῦ Ἀναστασιάδου, ποὺ λεγόταν «Τ' Καμπὲρ τὸ Δέντρο»· αὐτὴ ἦταν ἡ μεγαλειότερη ἀπ' ὅλες τὶς πετέες τοῦ χωριοῦ. καὶ μιὰ συστάδα μὲ 10 περίπου γιγάντιες πετέες ὑπῆρχε στὴ Βάλτα, στὸ σύνορο μὲ τὰ χωράφια τῶν Νιγριτινῶν, στὴ θέσι Ἀη Θανάσης μὲ τὸ φερώνυμο εἰκονοστάσι.

Συστάδες μὲ πλατάνια ὑπῆρχαν τρεῖς. ἡ πιὸ μεγάλη ἦταν ἡ συστάδα στὶς ὄχθες τοῦ χειμάρρου Β, μὲ πολλὲς δεκάδες γιγάντιων ἢ μετρίων πλατανιῶν, ἴσως καὶ 1-2 ἑκατοντάδες, ποὺ ἐκτεινόταν σὲ μήκος περίπου ἑνὸς χιλιομέτρου, μισοῦ πάνω ἀπὸ τὸ Παλιόκαστρο καὶ μισοῦ κάτω, μὲ τὰ μεγαλειότερα πλατάνια στὸ σημεῖο τοῦ Παλιοκάστρου, δίπλα στὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Μανδηλίου. αὐτὰ σφύζονται καὶ σήμερα σχεδὸν ὅλα χάρι σὲ οἰκολογικὴ μέριμνα.

Ἡ δεύτερη συστάδα πλατανιῶν ἦταν στὸ χεῖμαρρο Α, στὴν ἀριστερὴ ὄχθῃ του, τὴν Ἀπὸ Κεῖθε, περίπου ἐκεῖ ποὺ εἶναι σήμερα τὸ ἀθλητικὸ γήπεδο, μὲ 10 περίπου πλατάνια παλιὰ καὶ γιγάντια. σήμερα δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα. τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὸ πιὸ μεγάλο, ποὺ ἦταν κάπως ξεμοναχιασμένο ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄχθῃ τοῦ χειμάρρου, τὴν Ἀπὸ Δῶθε, τὴ δεξιὰ, λεγόταν «Τὸ Πλατάνι τοῦ Καρούση», ἐπεὶδὴ ἦταν στὴν ἄκρῃ τοῦ μεγάλου ἀγροτοτεμαχίου του. ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ γιγάντια πλατάνια ποὺ ἔχω δῆ στὴ ζωὴ μου ὅπουδήποτε στὴν Ἑλλάδα ἢ στὸ ἐξωτερικόν. ἡ κοπὴ του ἦταν μεγάλο σφάλμα.

Ἡ τρίτη συστάδα μὲ 10 περίπου πλατάνια, πολὺ θαλερὰ τότε, ὅπως καὶ ὅλα, ἦταν τὰ Πλατανούδια. σήμερα διασφύζονται μόνο τρία, ποὺ ἔγιναν καὶ καχεκτικά, πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο φταίει ἡ ἀπὸ κάτω τοὺς εὐρισκόμενη γεώτρηση ὑδρεύσεως, ἡ ὁποία κατέβασε τὰ ἐκεῖ ὑπόγεια νερὰ πολὺ πιὸ βαθιὰ ἀπὸ κεῖ ποὺ φτάνουν οἱ βαθύτερες ῥίζες

των, δευτερευόντως δὲ ἡ γύρω ἀσφαλτόστρωσι πὺν ἐμποδίζει ἀπὸ τῆς ῥίξης τῶν μεγάλων μέρων καὶ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. τὰ τρία αὐτὰ Πλατανούδια θὰ τὰ σώσῃ μόνο μιὰ σύρριξη ἐγκατάστασι συνεχοῦς στάγδην ποτίσματος συνδυασμένη μὲ μιὰ σύρριξη πάλι καὶ τακτικὴ παροχὴ ὀργανικοῦ σιδήρου· ἀλλιῶς εἶναι καταδικασμένα σὲ ἀφανισμό.

Μεμονωμένο πλατάνι ἦταν καὶ τότε ἐκεῖνο τῆς κεντρικῆς πλατείας, δίπλα στὴ βρύσι, πὺν τότε ὅμως ἦταν γιγάντιο καὶ ὄχι κοντοκουρεμένο ὅπως τώρα. ἡ κόμμωσί του ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὴ τὴ μόδα, ὅπως τὰ μαλλιά τῶν γυναικῶν, πὺν τότε ἦταν μακριὰ καὶ τώρα κοντά. καὶ αὐτὸ τὸ πλατάνι κινδυνεύει, καὶ μπορεῖ νὰ σωθῇ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

Δὲν ὑπῆρχαν τότε οὔτε τὰ ἄλλα τὰ νεώτερα πλατάνια τῆς πλατείας οὔτε ἡ τωρινὴ δέντροστοιχία μὲ τὰ νεαρὰ πλατάνια ἀπὸ τὰ Πλατανούδια μέχρι τὸ ἐργοστάσιο τοῦ Ἀναστασιάδου, πὺν τείνει ν' ἀντικαταστήσῃ τὰ παλιὰ Πλατανούδια, ἂν καὶ ὄχι ἀκριβῶς στὴν ἴδια θέσι ἀλλὰ σὲ διπλανή. αὐτὰ τὰ πλατάνια καὶ τὰ τῆς πλατείας φυτεύτηκαν μετὰ τὴ φυγὴ μου ἀπὸ τὸ χωριό (1959).

Μπουρμπουλιές (κελτίδες), δέντρα μέτρια πρὸς γιγάντια, ὑπῆρχαν τότε μιὰ συστάδα μὲ 5-10 στὸ μέρος πὺν εἶναι τώρα τὸ Λύκειο, στὴν ὄχθη ἑνὸς κοφτοῦ νεροφαγώματος τοῦ χειμάρρου, καὶ δύο μέσα στὴν κεντρικὴ πλατεία, στίς ὁποῖες κατὰ τῆς μεγάλων ἐορτῶν οἱ κτηνοτρόφοι - χασάπηδες κρεμοῦσαν τὰ τσιγκέλια τους μὲ τὰ σφαχτά. λίγες μπουρμπουλιές ὑπῆρχαν καὶ ἀνάμεσα στίς πτελέες τῆς συστάδος τῆς ἐκκλησίας.

Ταπεινὸ ἀλλὰ πολὺ ὁμορφο καὶ εὐωδιαστὸ μέρος τῆς αὐτοφυοῦς γλωρίδος ἦταν καὶ οἱ ἄφθονες ὠραῖες λυγαριές στίς ὄχθες καὶ στίς νησίδες τοῦ χειμάρρου Α κυρίως, ἀλλὰ καὶ τοῦ Β' τοῦ Α ἀπὸ τὸ βουνὸ μέχρι Τ' Καμπὲρ τὸ Δέντρο, τοῦ Β στὸ τερπνιώτικο μέρος του. ἐπάνω σ' αὐτὲς καὶ στίς βασινιές καὶ στοὺς σχοίνους (τσικούτια) ἄπλωναν, ὅπως ἀνέφερα, γιὰ στέγνωμα τὰ ῥοῦχα πὺν «λεύκαιναν» οἱ γυναῖκες στὰ γάργαρα νερὰ τοῦ χειμάρρου Α. εἶχε δὲ ὁ χεῖμαρρος καὶ καθαρὸ χαλίκι καὶ καθαρὲς κροκάλες μεγάλες καὶ μικρές. σήμερα βλέπω στὸ χωριὸ ἓνα μόνο θάμνο λυγαριᾶς στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ δρόμου ἀπὸ τὰ Πλατανούδια πρὸς τὸ ἐργοστάσιο Ἀναστασιάδου. ἂν ἐξαφανιστῇ καὶ αὐτή, στὴν Τερπνὴ δὲν θὰ ὑπάρχῃ οὔτε σπόρος. γι' αὐτὸ σκέφτομαι μήπως εἶναι καὶ αὐτὴ διατηρητέα καὶ ἄξια περιποιήσεως, ἢ μήπως πρέπει νὰ μεταφυτευτοῦν λυγαριές καὶ σ' ἄλλα σημεῖα γύρω ἀπὸ τὸ χωριό.

Ὑπῆρχε ἐπίσης καὶ τὸ φυτευτὸ δασύλλιο Πεῦκα ἢ Χιλιόδεντρα τὸ ἀνάμεσα στὴν Κηφισιά καὶ τὸν Πηλὸ (Μπλό), στὴν ἀρχὴ τοῦ ὄρεινοῦ ἀντερείσματος, μὲ 1000 περίπου πεῦκα καὶ στὴ μέση λίγα μὴ σπα-

θωτά κυπαρίσσια, πού διασώζονται καὶ σήμερα. τότε ὅμως τὰ δέντρα του ἦταν ὑγιῆ ῥωμαλέα καθαρά καὶ θαλερά, καὶ ὄχι μυκητιασμένα γερασμένα καὶ ξεπουπουλισμένα ὅπως σήμερα. τὰ κυπαρίσσια τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου τὰ φυτέψαμε, ὅταν ἤμουν μαιθητῆς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Ἐνα φυτευτὸ μακρόστενο δασύλλιο ἀπὸ μουριές ὑπῆρχε στὸ Γερακάρη, ἐνῶ πολλές κατάσπαρτες μουριές ὑπῆρχαν μέσα στὸ χωριὸ καὶ στ' ἀμπέλια καὶ στὸν κάμπο. αὐτὲς ὠφείλονταν στὴ σηροτροφία πού ὑπῆρχε στὴν παλιά Τερπνὴ, καὶ πού σταμάτησε τελείως λίγο μετὰ τὸ 1950.

Στὴ Βάλτα ὑπῆρχαν πολλές ἱτιές. μικρὸς ἄκουγα τὴ λέξι οὐρμάνι ἢ ῥουμάνι, δηλαδὴ ἀδιαπέραστο δάσος μὲ ἱτιές, ἀλλὰ δὲν τὸ πρόλαβα. στὰ χρόνια τὰ παιδικὰ μου ἔβλεπα μόνο τὶς κατάσπαρτες ἱτιές καὶ ἀρκετὲς ψηλόλιγνες αἰγείρους (σπαθωτὲς λεῦκες). οἱ ἱτιές ἐκείνες καὶ οἱ μουριές ξεπατώθηκαν κυρίως κατὰ τὴν τετραετία τοῦ πολέμου (1946 - 49) γιὰ καυσόξυλα, ἐπειδὴ τὸ βουνὸ ἦταν μονίμως κατεϊλημμένο καὶ γι' αὐτὸ ἀπρόσιτο στοὺς χωρικοὺς γιὰ ξύλευσι. ἡ ἄνοδος τῆς καπνοκαλλιέργειας, πού ἐξαφάνισε τὴ σηροτροφία, καὶ οἱ θερμαντικὲς ἀνάγκες κατὰ τὴν ἐμπόλεμη περίοδο ἐξαφάνισαν τὶς μουριές.

Πολὺ περισσότερα ἦταν καὶ τὰ κατάσπαρτα φυτευτὰ καρποφόρα δέντρα, πού ὑπῆρχαν ὅπουδῆποτε καὶ κυρίως στ' Ἀμπέλια, μὲ ἐξέχουσα ἐμφάνισι τὴν καρυδιὰ τοῦ Τσαλαμάνη (Διαμαντῆ). αὐτὰ τὰ ἐξαφάνισε ἡ καπνοκαλλιέργεια, ἡ ἀντικατάστασί τους μὲ ἐλαιῶνες, καὶ τὸ ἄφθονο κι εὐκολώτερο ἀγοραστὸ φροῦτο.

* * *

Τὰ ἄγρια ζῶα τῆς ὑπαίθρου ἦταν πολλὰ καὶ σὲ εἶδη καὶ σὲ πληθυσμό. ζαρκάδια, πύγαργοι (= ζαρκάδια μὲ λευκὰ ὀπίσθια), κι ἀγριογούρουνα στὸ βουνὸ (τὰ ζαρκάδια τότε ἦταν τὰ μόνα προστατευόμενα καὶ ἀπαγορευμένα ζῶα), λαγοὶ στὸ βουνὸ στ' ἀμπέλια στὸν κάμπο στὴ Βάλτα, λύκοι (πού τότε ἦταν ἐπικηρυγμένοι ἀπὸ τὸ δασαρχεῖο), ἀλεπούδες, τσακάλια, ἄσβοι, καὶ σκαντζόχοιροι σὲ μεγάλη ἀφθονία, πέρδικες, τρυγόνες ἢ τουρτοῦρες, ἀγριοπερίστερα ἢ δεκαοχτοῦρες, ὀρτύκια, τσαλαπετεινοὶ (ἔποπες), μελισσοφάγοι, ξυλοφαγᾶδες (δρυοκολάπτες), κορυδαλοὶ ἢ τσιουτσιουλιᾶνοι, σπουργίτια ἢ σπουρτούδια, σουσουράδες, φλῶροι, πλαγγόνες, κοκκινολαίμηδες, ἀηδόνια, περαστικὲς ἀγριόπαπιες κι ἀγριόχηνες, ἀετοί, γεράκια, σιαῖνια, κερκινέζια, μποῦφοι, κουκουβάγιες, κοράκια, κάργες, κουροῦνες, καρκαῖες, χελιδόνια, πελαργοί, πελεκᾶνοι, καὶ πολλὰ ἄλλα πουλιά. τὶς πολλὰς χελῶνες τὶς εἶχαν φάει βραστὲς οἱ ἐπελθόντες Θεσσαλονικιοὶ κατὰ τὴν πεῖνα τῆς κατοχῆς, ἀλλ' εἶχαν πληθύνει πάλι.

Δὲν θὰ ξεχάσω μιὰ φορὰ ὅταν μικρὸς πῆγα «στὰ ξύλα» μὲ τὸν πατέρα μου καὶ εἶδα ἕναν κυνηγὸ πού παραμόνευε ἕνα ζαρκάδι - πύγαργο, τὸ ὁποῖο κυνηγοῦσαν τὰ σκυλιὰ στὸ ἀπέναντι πρανὲς καὶ τῶφεναν πρὸς τὸν κυνηγό, ἀλλὰ σὲ μιὰ στιγμή τοὺς ξέφυγε. καὶ μιὰ φορὰ εἶδα μέσα στ' Ἀμπέλια τὴ φωλιά μιᾶς ἀλεποῦς μὲ τὰ δύο στόμια.

Μιὰ φορὰ χειμῶνα στὸ βουνὸ ἕνας προφανῶς πολὺ πεινασμένος λύκος, ἴσως γερασμένος, ἔφαγε πολλὰ γκορνίτσια, καταπίνοντάς τα ἀμάσητα καὶ σχεδὸν ὁλόκληρα, ἔπειτα ἤπιε νερὸ στὴν ὄχθη τοῦ χειμάρρου Α, ξάπλωσε βαρὺς ἐκεῖ δίπλα, φούσκωσε καὶ ἔσκασε, κι ὅταν ὁ χεῖμαρρος κατέβασε περισσότερὸ νερὸ, τὸν παρέσυρε μέχρι τὸ χωριό. ἐκεῖ τὸ τυμπανιαῖο πτώμα του σκάλωσε στὴ λυγαριὰ μιᾶς νησίδος στὴν κοίτη τοῦ χειμάρρου, καὶ τὰ παιδιὰ ρίχναμε πέτρες, γιὰ νὰ τὸν ξεσκαλώσουμε, νὰ φύγῃ, ἀλλὰ χτυπήσαμε τὸ πτώμα, κι ἐκεῖνο ἄνοιξε, κι ἀπὸ μέσα του ξεχύθηκαν τ' ἀχώνευτα γκορνίτσια. ἡ εἰκόνα σκάλωσε στὴ μνήμη μου γιὰ πάντα.

Μιὰ φορὰ ἕνας λύκος μοῦ ἔφαγε ἕνα ἄρνι. ἦταν μαῦρο, καὶ δευτέρου τῆς μάνας του, καὶ γι' αὐτὸ μοῦ τὸ χάρισαν. τὸ ἔθρεψα, γιὰ νὰ τὸ σφάξουμε, ὅταν θὰ γινόταν ζυγούρι. τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο ὁ λύκος ἐκεῖνος κατέβαινε στὸ χωριὸ συχνὰ καὶ ἄρπαζε. κοιμόμουν στὴν αὐλὴ κοντὰ στὸ ἄρνι, «γιὰ νὰ τὸ φυλάγω»! νόμιζα ὅτι μποροῦσα νὰ τὸ γλυτώσω. ὅταν ὁ λύκος τὸ πῆρε, ἔκοψε μὲ τὰ δόντια του τὴν πέτσινη λαιμαριὰ τοῦ ἄρνιοῦ, καὶ ἡ ἀλυσίδα του, πέφτοντας κάτω, ἤχησε μεταλλικά. τὴν ἄκουσα καὶ ξύπνησα, ἀλλ' ὥσπου νὰ σηκωθῶ καὶ νὰ τρέξω, ὁ λύκος μὲ τὸ ἄρνι στὸ στόμα πήδησε τὸ τοιχίον τοῦ αὐλογύρου, ὕψους 80 πόντων, καὶ χάθηκε μέσα στὴ νύχτα. τὸ πρῶι βρῆκα ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ τὰ νύχια καὶ τὰ μαῦρα μαλλιά τοῦ ἄρνιοῦ ἐκεῖ πού εἶναι τώρα τὸ γήπεδο. ἤμουν ἀπαρηγόρητος κι ἔπνεα μῖσος ἐναντίον τοῦ λύκου. μετὰ λίγες μέρες τὸν σκότωσε κάποιος καί, κατὰ τὸ ἔθιμο, γέμισε τὸ τομάρι τοῦ λύκου μὲ ἄχυρο, τοῦ ἔμπηξε ἀπὸ πίσω ἕνα κοντάρι, καὶ τὸν γύριζε τρόπαιο στὸ χωριό, μαζεύοντας ἀπὸ κάθε σπίτι ἕνα πιάτο σιτάρι ἢ κριθάρι ἢ ὄσπρια. τοῦ ἔδωσα πρόθυμα κι ἐγὼ μ' ὅλη μου τὴν ἐκδικητικότητα.

Μιὰ φορὰ πάλι μιὰ ἀλεποῦ, φεύγοντας μὲ τὴν κότα πού ἄρπαξε ἀπὸ τὸ κοτέτσι τοῦ Ἀλμπάνη, παρέσυρε τὰ σκυλιὰ πρὸς τὶς κουρῆτες ἀπὸ τὸ πάνω μέρος, πού δὲν φαίνονταν, καὶ μόλις ἔφτασε στὶς κουρῆτες, αὐτὴ τὶς πήδηξε, ἀλλὰ τὰ σκυλιὰ, πού δὲν θυμήθηκαν τὶς κουρῆτες, ἢ δὲν ὑπολόγισαν τὴν ἀπόστασι, τὰ ἔκανε νὰ πέσουν μέσα σ' αὐτές· καὶ καθὼς ἦταν μόνο μισογεμάτες, δὲν μποροῦσαν νὰ βγοῦν, κι ὅλη τὴν ὑπόλοιπη νύχτα γαύγιζαν μέσα στὸ νερὸ κολυμπώντας. θαύμασα τότε τὴν πονηριὰ τῆς ἀλεποῦς. τὰ ἄγρια ζῶα ἔχουν τ' ἀντανακλαστικά τους καὶ τὴν πονηριὰ τους πολὺ ὀξύτερα ἀπὸ κεῖνα τῶν

ήμερων. ἤμουν μεγάλος καὶ τὸ κατάλαβα. τέτοια πράγματα δὲν ξεχνιοῦνται ποτέ.

Ἄσβδ στὴν ὕπαιθρο εἶδα μόνο μία φορά. σκαντζοχοίρους ἔφαγα πολλές φορές. ἔχουν κρέας νοστιμώτατο, πὺν μοιάζει στὴ γεῦσι μὲ τοῦ ἀγριόχοιρου.

Σήμερα κανένα ἀπὸ τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει στὴν Τερπνὴ καὶ στὴν περιοχή της. ἀκόμη καὶ τὰ πουλιὰ εἶναι αἰσθητῶς λίγα. λίγοι πελαργοί, λίγα χελιδόνια, καθόλου ἀετοί, γεράκια, κόρακες, μποῦφοι, κιρκινέζια, πελεκᾶνοι, φλῶροι, κορυδαλοί, ἀμπελουργοί, πλαγγόνες, τσαλαπετεινοί, μελισσοφάγοι· ἄγνωστα στὰ παιδιά. τὰ παιδιά δὲν κυνηγοῦν πλέον πουλιὰ.

Καὶ στὰ σπίτια ἡμερὰ ζῶα δὲν ὑπάρχουν πιά. τότε κάθε σπίτι εἶχε 1-2 ἄλογα, 1-2 γαϊδούρια, 1-2 κατσίκες, τὰ μισὰ σπίτια εἶχαν βόδια κι ἀγελάδες, ἀρκετὰ σπίτια (καὶ τὸ δικό μου) εἶχαν βουβάλες, κοπάδια γιδιῶν καὶ προβάτων, ὅλα τὰ σπίτια εἶχαν κότες, λίγα σπίτια εἶχαν πάπιες, χῆνες, γαλοπούλες, καὶ οἱ Καρουσαῖοι εἶχαν καὶ παγώνια. τώρα κανεῖς τίποτε.

Ἡ Τερπνὴ εἶναι πιά ἓνα κομμάτι πόλεως μέσα σὲ καλλιεργούμενες ἐκτάσεις, καὶ ὄχι ἀκριβῶς χωριό. μέσα σὲ μισὸ αἰῶνα, αὐτὸν τὸν μισὸ ὅμως, τὸ 1950 - 2000, ἄλλαξαν τὰ πάντα σὲ βαθμὸ πὺν δὲν ἄλλαξαν, νομίζω, πρῶτα οὔτε σὲ 1000 χρόνια.

2003

Παλαίστρα Τερπνῆς (σημερινή)

21. ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΕΡΠΝΗΣ

Ἡ πόλι αὐτὴ στὴν ἀρχαία θέσι της στ' ἀρχαῖα χρόνια λεγόταν *Γραία* ἢ *Γραίων πόλις*, δηλαδή «Γραικῶν πόλις», ἐλληνικὴ πόλι ἀνάμεσα σὲ θρακικὲς, στὰ κλασσικὰ κι ἐλληνιστικὰ λεγόταν *Βέργα*, πατρίδα τοῦ συγγραφέως Ἀντιφάνους τοῦ Βεργαίου, στὰ ἐλληνορρωμαϊκὰ *Κάστρον*, στὰ βυζαντινὰ *Παλαιόκαστρον*. στὴ σημερινὴ θέσι μετακόμισε γύρω στὸ 1600, ἀπορρόφησε τὴν πολίχνη Ἱερακάρης ἢ Γερακάρης, καὶ ὠνομάστηκε Τσιαρπίστα (= Πηγὴ μὲ ἀντλητικὸ τροχό). ἀπὸ τὸ 1923 λέγεται Τερπνὴ.

Στις 22/10/1912 ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. στίς 17-21/2/1913 οἱ Ἕλληνες ἐδῶ νίκησαν τοὺς Βουλγάρους σὲ σκληρὴ μάχη, προοίμιο τῆς μάχης τοῦ Λαχανᾶ, γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὶς Σέρρες. ὥς τὸ 1916 ἔφυγαν οἱ Τούρκοι. τὸ 1917-18 ἡ πόλι μετακόμισε γιὰ 17 μῆνες στὴν ἀρχαία θέσι. μέχρι τὸ 1921 διπλασιάστηκε ἀπὸ ἐπὶ λυδὲς Μακεδόνες. τὸ 1922 διπλασιάστηκε πάλι ἀπὸ πρόσφυγες Μικρασιᾶτες. ἀρχαιότερο κτίσμα της ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (1640)· δεῦτερο τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο (1915).

Ἡ περιοχὴ τῆς πόλεως ἦταν ἢ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς πηγὲς τοῦ χρυσοῦ τοῦ βασιλιᾶ Ῥήσου, ποὺ ᾄδεται στὸ Κ τῆς Ἰλιάδος, καὶ τῶν Μακεδόνων βασιλέων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. ἔτσι χρηματοδοτήθηκαν ἢ ἔνωσι τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐπιγραφὴ ἐντοιχισμένη στὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο Τερπνῆς
Ὀκτώβριος 2005

Ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου
δίπλα στὴν ἀκρόπολι

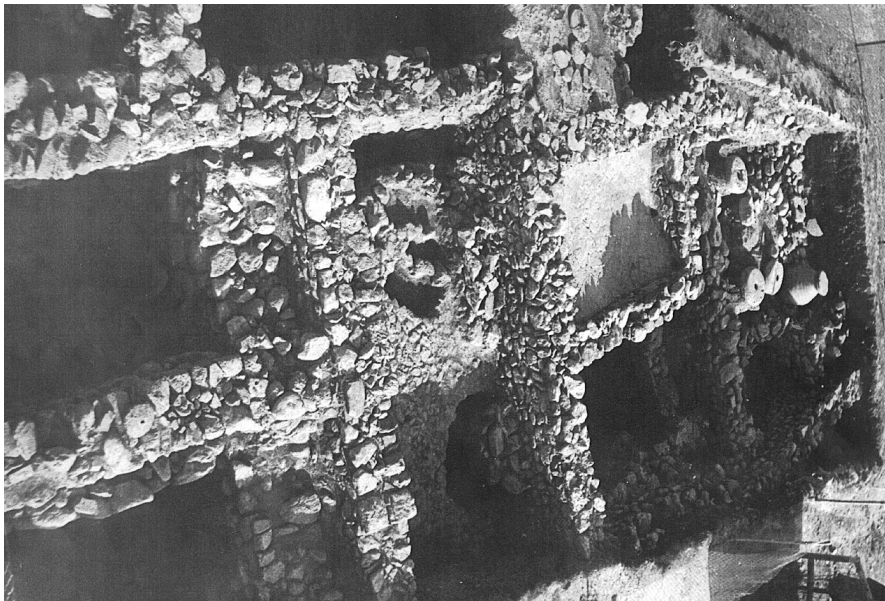
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Ἀβραμάκης 60, 65
 Ἀγαθάγγελος Ζιχνῶν 51
 Ἀγαμέμνων 23
 Ἀγγειοπλάστης Γ. 47
 Ἀγγελάκης Ἰω. 85
 Ἀγγελόπουλος Πασχ. 35, 60
 Ἀγκαθᾶ Βούλα 8
 Ἀλεκάκης 65
 Ἀθήναιος 99
 Αἰλιανός 99
 Ἀκριβάκης 60, 65
 Ἀλέξανδρος Α΄ Μακεδών 16, 29
 Ἀλέξανδρος Γ΄ ὁ Μέγας 12-14, 16, 20-23, 29, 32, 52, 99, 113, 120
 Ἀλέξανδρος Δ΄ ὁ μικρός 21
 Ἀλέξανδρος Βεργαῖος (Πόπλιος Αἴλιος Κλαρανός Ἀλέξανδρος) 27, 34, 83
 Ἀλεξίς 101
 Ἀλῆ Μεχμέτ Αἰγύπτου 72
 Ἀλῆ πασᾶς Ἰωαννίνων 44
 Ἀλῆ Τσιαρπινός 83
 Ἀλκμάν 27
 Ἀλμπάνης 111
 Ἀμαλία (βασιλίсса) 103
 Ἀμύντας (γιὸς Μ. Ἀλεξάνδρου) 21
 Ἀναγνωστάκης 65
 Ἀναξανδρίδης 101
 Ἀναστασελάκης 65
 Ἀναστασιάδης 73 Ἀν. Ἀντώνιος 73 Ἀν. Δημήτριος (δικηγόρος) 73 Ἀναστασιάδης Δημήτριος 4, 8, 53, 55, 73-78, 84, 85, 93, 109 Ἀν. Μιχάλης 73, 74 Ἀναστασιάδου - Καρούση Ἀλκμήνη 75-78 Ἀναστασιάδου - Ἡλιάδου Ἀρτεμισία 73 Ἀν. Ἐπίχαρις 73 Ἀν. Μαρία 73, 74
 Ἀνδρεόπουλος 63, 66
 Ἀνδρόνικος Μαν. 78
 Ἀντιαττικιστής 27-28
 Ἀντιφάνης Βεργαῖος 21, 27, 83, 113
 Ἀντωνιάδης 66
 Ἀπολλόδωρος Βεργαῖος 22, 27, 83
 Ἀπολλόδωρος μυθογράφος 27-28
 Ἀποστολίδης 66
 Ἀργυράκης 65
 Ἀριστοτέλης 21, 24, 25, 27, 104
 Ἀριστοφάνης 13, 24, 100
 Ἀρριανός 23, 32, 52
 Ἀρχίλοχος 24
 Ἀσημακαῖοι 66
 Ἀσημάκης 65
 Ἀσημακόπουλος 63, 66 Ἀσημ. Ἀπόστολος 60 Ἀσημ. Ἰωάννης 60
 Ἀτζαμιδάκης 65
 Βακαλόπουλος Ἀπ. 60, 63
 Βασδραβέλης Ἰ.Κ. 38
 Βασιλακαῖοι 66
 Βασιλακάκης 60, 65 Βασ. Ὀδυσσεύς 60 Βασ. Στρατῆς 71
 Βασιλάκης 65
 Βατσάνης 66
 Βεζυρόπουλος Κων. 73, 84
 Βενέδικτος Α΄ Ἱεροσολύμων (= Βασίλειος Παπαδόπουλος) 60, 68
 Βενιζέλος Σοφ. 69
 Βεντήρης Κων. 69
 Βεργίλιος (Vergilius) 27-28
 Βισάλτης 15, 17, 22, 27, 120
 Βλαχοδημος 33, 72
 Βουργαζακαῖοι 66
 Βουργαζάκης 65
 Βουτσαδάκης 65
 Βρασίδης 15, 18, 19, 26
 Γαλανόπουλος 55
 Γαλέριος 73
 Γαληνός 103
 Γαργαλίδης Π. 54-55
 Γαρδίκας 55-56

- Γεννάδιος Π. 104
 Γεροδήμος Σταθᾶς 64
 Γεωργίεφ 105
 Γιαγκλῆς 54-55
 Γιαπουντζῆς 66
 Γιαχιᾶς Εὐ. 8
 Γιαχουντούδης 32
 Γκόλας 33· Γκ. Γεώργιος 84
 Δανέλλης Ξ. 60
 Δαρείος 14, 29, 46
 Δεληγιάννης 60, 66
 Δημάκης 65
 Δημητράκης 65
 Διαμαντῆς (Τσαλαμάνης) 110
 Διοκλητιανός 73, 103
 Διομήδης 13, 26
 Διονύσιος Σκυλόσοφος 72
 Διοσκουρίδης Βεργαῖος 22, 27, 83
 Διοσκουρίδης (βοτανολόγος) 99
 Δόλων 13
 Δουκάκης 57
 Δούλης Ἄγγ. 48, 56
 Δρακόπουλος Ἰω. 60
 Δράκος Γ. 69
 Δρανδάκης 100
 Δροῦγγος 34, 55
 Evans A. 105
 Ἑκαταῖος Μιλήσιος 62
 Ἑκλεκτός 89
 Ἑμμανουηλίδης Ὁμηρος 73
 Εὐριπίδης 14
 Εὐριπίδης υἱός 14, 26
 Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης 27-28
 Εὐστρατιάδης Σωφρ. 36
 Ζαμπέλιος Σπ. 99
 Ζαρίμπα Βασιλική 4, 90· Ζ. Πολυζώη 17
 Ζαριμπάδικα 108
 Ζαρίμπας 34
 Ζαχαράκης 65
 Ζέρβας Ναπ. 69
 Ζήρας 69
 Ἡγησιπύλη 18
 Ἡιονεύς 26
 Ἡλιάδης 73
 Ἡλιάδου - Ἀναστασιάδου Ἀρτεμισία 73
 Ἡλίας Θωμᾶς 51
 Ἡρακλῆς (ἥρως) 24
 Ἡρακλῆς (γιὸς Μ. Ἀλεξάνδρου) 21
 Ἡρόδοτος 16-17, 22, 24, 27, 46, 62
 Ἡρωδιανός 27-28
 Θεοτικός Λ. 60
 Θεόφραστος 99, 101
 Θεωνᾶς Θεσσαλονίκης 36
 Θηλυκός Ἰ. 35, 39, 40, 42
 Θουκυδίδης 15, 18-20, 26, 62, 120
 Ἰμέρ Τσιαρπισινός 83
 Ἰμπραήμ 72
 Ἰνταφρένης 46
 Ἰουλία Βεργαία 27, 34, 83
 Ἰούλιοι (Καίσαρες) 64
 Ἰππῶναξ Βεργαῖος 22, 27, 83
 Ἰωακὴμ Γ' Κωνσταντινουπόλεως 31, 49
 Ἰωάννης Μόσχος 35
 Ἰωαννίδου Μ. 8
 Ἰωάννου Δ. 69
 Ἰωσηφίδης Λ. 73
 Καββάδας Δ.Σ. 98-102, 104
 Καῖσαρ Ἰούλιος 27-28, 64
 Κακασιλάκης 65
 Καλαϊτζῆς Γ. 60
 Καλαϊτζῆς Δ. 5-6
 Καλλίμαχος 27-28
 Καλπακαῖοι 66
 Καλπακίδης 66
 Καλταμπανίδης Στρ. 60, 66
 Καμάρης Γ. 85
 Καμπέρ 30
 Καμπούρογλους Δ. 39, 100
 Καναράκη 89
 Καναράκης 65· Καν. Ἰωάννης 60
 Κανελλάκης 65
 Κανελλίδης 66
 Καντακουζηνός 62
 Καποδίστριας Ἰω. 101
 Καραγιανναῖοι 66
 Καραγιάννη Μ. 8
 Καραγιωργάκης 65
 Καραθεοδωρῆς 57
 Καραμανλάκης 65
 Καραμανλῆς Κων. 100, 101, 103-4
 Καραμπέρη Μ. 6, 27, 84
 Καραπαναγιωτάκης 65
 Καρασεϊτανίδης 66
 Καρατζᾶς 34
 Καρουσαῖοι 72, 112· Καρούσης 34· Καρ.
 Δημήτριος 56, 84-85· Καρ. Εὐάγγελος
 85· Καρ. Ὀδυσσεύς 75
 Καρούτας Λάζαρος 34

- Καρυστινάκης 65
 Κασάπη Φανή 8
 Κάσσανδρος 21
 Καφταντζής Γ. 99
 Καψής Ί.Π. 60
 Κικέρων (Cicero) 27-28
 Κίμων 15
 Κίτσιος 66
 Κλαρανός· βλ. Ἀλέξανδρος Κλαρανός
 Κλαύδιοι (Καίσαρες) 64
 Κλεαρίδας 18
 Κλέων 15
 Κόιντος Φίλιππος· βλ. Φίλιππος Κόιντος
 Κοκκινάκης 65
 Κονδύλης Γ. 69
 Κοντός Ἀναστάσιος 83
 Κορδογιάννης 55-56
 Cortez F. 98
 Κουρτίδης Κ.Γ. 36
 Κουτράκης 65
 Κουτσομουραϊοί 66
 Κουτσομουράκης 65
 Κρέων 46
 Κυριακίδης Στίλπων 39
 Κύρος 14
 Κωνσταντῖνος Μ. 73
 Κωστακάκης 65
 Κωσταντάκης 65
 Κωστηνάκης 65
 Κωστάκης 65
 Λαομέδων Ἀμφιπολίτης 20
 Λεωνιδάκης 65
 Λικίνιος 73
 Λιόλιας 34· Λ. Ἀβραάμ 85· Λ. Κωνσταντῖνος 85· Λ. Παναγιώτης 85· Λιόληδες 72
 Λουκρήτιος (Lucretius) 27-28
 Λυκόφρων 27-28
 Λὺτ Χριστιάνα 100, 102
 Μακρῆς Περικλῆς 68
 Μανικάκης 65
 Μανουήλ ῥήτωρ 35
 Μαραβελάκης Μ. 60
 Marggraff A. 100
 Ματθιουδάκης Νικ. 69
 Μαυροειδῆς Μιχαήλ· βλ. Μιχαήλ Μ.
 Μαυρουδῆ - Καμπόση Μαρίκα 84
 Μαυρουδῆς 35-47, 120
 Μαυρουδῆς Ἀργύριος 85
 Μαχμούτ Β' (1821) 72
 Μεγασθένης 99
 Μητρόπουλος 32
 Μητρούδης Ἀθανάσιος 84
 Μιλτιάδης 15, 18, 26, 29
 Μιχαήλ Εὐρυτάν 35, 36, 44
 Μιχαήλ Μαυροειδῆς 35, 36, 44
 Μόσχου Σωκράτης 85· Μ. Χαράλαμπος 85
 Μουλάκης 65
 Μουσταφά 37-38
 Μπάγκαλας 34· Μπ. Δημήτριος (ὁ δάσκαλος) 51, 84, 108· Μπ. Δημήτριος 85· Μπ. Δημήτριος (τοῦ Στεργίου) 7, 85· Μπ. Ἰωάννης 56· Μπ. Κωνσταντῖνος 85
 Μπαλκούρης 66
 Μπαλταδάκης 65, 68
 Μπαμπατζιάνης Χρήστος 84
 Μπάρτζας Κων. 84
 Μπασδάρας Γ. 8
 Μπλιόγκαρα Κλεονίκη 8
 Μπουφίδες 72
 Μυγχάουζεν 21, 27
 Ναλτσιᾶς 73
 Νερούτσος Κ. 60
 Νικόδημος Ἀγιορείτης 36-37
 Νικόλαος (λήσταρχος) 37-38
 Nicot I. 99
 Νούλης 34· Ν. Ἰωάννης 85· Νούληδες 56, 72
 Νταβέλης 66
 Ντατζῆς Ἀθ. 85
 Ντούλας Ἀθ. 84
 Ξενοφῶν 24-25, 62, 105
 Ξέρξης 14-17, 21, 22, 24, 27
 Ὀδυσσεύς 13, 26
 Ὀλορος 15, 18
 Ὀλυμπιάς (μητέρα Μ. Ἀλεξάνδρου) 21
 Ὀμηρος 13, 14, 21, 25-28, 100
 Ὀμηρίδης - Σκυλίτσης Ἀ. 60
 Ὀράτιος (Horatius) 27-28
 Ὀρφανίδης Θ. 104
 Ὄσμάν Τσιαρπισινός 83
 Παλαιολόγος Γρηγ. 101
 Παλτάκης 65· Π. Δημήτριος 68· Π. Παντελῆς 60
 Παντελάκης 65
 Πανώτης Ἀρ. 60
 Παπαγεωργίου Ἀθ. 85
 Παπάγος Ἀλ. 99, 101, 104

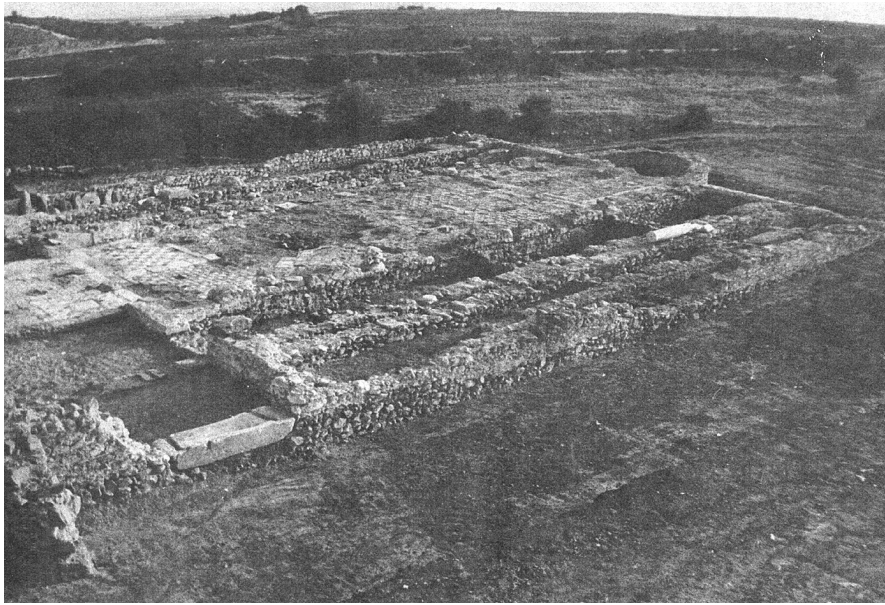
- Παπαδάκης 65
 Παπαδόπουλος 63
 Παπαδόπουλος Βασ.: βλ. Βενέδικτος
 Παπαδόπουλος Στέφ. 60
 Παπαθανασίου Ἀθαν. 84 Ἀπαθ. Γεώργιος 84 Ἀπαθ. Εὐάγγελος 35, 37, 39, 41, 42
 Παπακώστας 55
 Παπαστρατάκης 65
 Παπασυναδινός 99
 Παπαχρόνης Ἰω. 47
 Παπίκας 34
 Παραλῆς Θ. 85 Ἀραλῆς 89
 Πασχάλης (ιερεὺς) 84
 Πασχαλούδης 84 Π. Εὐάγγελος 85 Π. Νικόλαος 29
 Παυλικιάνη Κυριακή 73
 Παυλικιάνης Γεώργιος - Δημήτριος (= Ἀναστασιάδης) - Κωνσταντῖνος - Νικόλαος - Σπυρίδων 73
 Πανσανίας 16, 18, 22, 24, 25
 Πέτροβιτς 35, 39, 42
 Πετρόπουλος Δ. 39
 Πιπιγκάκης 65
 Πιστικόπουλος 63, 66
 Πλαστήρας Ν. 69
 Πολίτης Ν. 39
 Πτολεμαῖος Κλαύδιος 29
 Ῥάπτης Ἀθανάσιος 35 Ῥ. Στέργιος 56, 85 Ῥ. Χρῆστος 85
 Ῥαπτόπουλος 73
 Ῥῆσος 12-15, 21-22, 26-27, 113, 120
 Ῥουσάκης 65
 Ῥωξάνη 21
 Σαμσάρης Δ. 27
 Σαριτάκης 65
 Σάτσιος Χρ. 83
 Serres (Oliv. de Serres) 100
 Σημωνίδης Ἀμοργῖνος 24
 Σιαμάκη Βασιλική 4, 90 Σ. Γραμματική 89
 Σιαμάκης Γεώργιος 65, 52, 60, 79-82, 89 Σ. Κωνσταντῖνος (ὁ πάππος μου) 69, 81 Σ. Κωνσταντῖνος 1, 3-5, 7, 8, 75, 90, 103, 105, 106, 111, 112
 Σιτᾶς 73
 Σοφιανός Δ. Ζ. 36
 Σοφοκλῆς 27, 46
 Σπαῆς Λ. 69
 Σπυριδάκης Γ. 39
 Σπυρόπουλος Ν. 69
 Σταματόπουλος Ἀθ. 33, 49, 85
 Σταμούλης Ν. 85
 Σταυρακάκη Αἰκατερίνα 60
 Σταυρακάκης 65
 Σταυριανόπουλος 54-55
 Στέφανος Βυζάντιος 27-28, 62
 Στράβων 62, 99
 Στρατάκης 65
 Στρατηλάκης 65
 Σωκράτης (ψιλικατζῆς) 96
 Ταγαράκης 65
 Τεκῆς Ἀ. Σ. 39
 Τερζάκη (γριά) 89 Τ. Ἰωάννα 85
 Τερζάκης 34, 65 Τ. Ἀναστάσιος 8
 Τερτυλλιανός (Tertullianus) 27-28
 Τζεβελέκης Γ. 85
 Τζιάνης Ν. 8
 Τουλάκη - Δράμαλη Γεωργία 8
 Τρούπης Χρ. 83
 Τσαλαμάνης (Διαμαντῆς) 110
 Τσαμπαζλῆς 66
 Τσερβίστας 108 Τσ. Στέργιος 85
 Τσελεπῆς 34
 Τοίκαλας 34
 Φίλιππος ὁ Μακεδών 12-13, 16, 21-23, 32, 113
 Φίλιππος Βεργαῖος (Κόιντος Φίλιππος) 27, 83
 Φουρλάκη (γριά) 89
 Φουρλάκης 65
 Φώτιος 27-28
 Χαϊδάκη (γριά) 89
 Χαϊδάκης 65
 Χαραλαμπίκης 65-66
 Χατζηβασιλάκης 65
 Χατζηγιαννακός 66
 Χατζηδημητράκης 65
 Χατζηϊωάννου 66 Χ. Ὀδυσσεύς 60 Χ. Στρατῆς 71
 Χατζιαράκης 65
 Χατζιαρόπουλος 63
 Χατζόπουλος 63
 Χονδροῦ Ἑλένη 8
 Χονδρουδάκης 65
 Χριστῶφ 54
 Χρύσιππος Τυανεύς 99
 Ὠνάσης 57

*Μέρος του άνεσκαμμένου κι αποκατεστημένου αρχαιολογικού χώρου
της Βέργης (Παλαιοκάστρου)*

*Ψηφιδωτό δάπεδο στὸν άνεσκαμμένο κι αποκατεστημένο αρχαιολογικὸ χῶρο
τῆς Βέργης (Παλαιοκάστρου)*

*Χριστιανική ἐκκλησία (βασιλική) στὸν ἀνεσκαμμένο κι ἀποκατεστημένο ἀρχαιολογικὸ
χώρο τῆς Βέργης (Παλαιοκάστρου)*

Χρόνος συντάξεως ἢ δημοσιεύσεως (1996 - 2011)

Εἰσαγωγή	2011	8.	1996	15.	1998
1.	2010	9.	2002	16.	1998
2.	2006	10.	1999	17.	2004
3.	2010	11.	2009	18.	1998
4.	2010	12.	1998	19.	2006
5.	2005	13.	2011	20.	2003
6.	2006	14.	2008	21.	2005
7.	1998· 2000				

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογοι	5
Είσαγωγή	9
1. Τὰ κόκκαλα τῶν γιγάντων	11
2. Ὁ Ῥῆσος	12
3. Βισάλται - Βισαλτία - Βασιλεὺς τῶν Βισαλτῶν	16
4. Ἀμφίπολις - Ἡϊών - Θουκυδίδης	18
5. Τὸ ὄρημτήριο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	21
6. Ἀρχαία χλωρίδα καὶ πανίδα	24
7. Ἱστορία τῆς Τερπνῆς	26
8. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι τοῦ Μαυρουδῆ	35
9. Ἐκκλησία	48
10. Μάχη στὰ Πλατανούδια	54
11. Πρόσφυγες Μικρασιᾶτες	57
12. Πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴ Μ. Ἀσία	60
13. Πρόσφυγες Κωνσταντινουπολιῖτες καὶ Νικομηδινοί	72
14. Γιάγμα	79
15. Πρόσωπα	83
16. Ἐνδυμασία	86
17. Τὸ τεζάρισμα τῆς φορεσιᾶς	90
18. Καθημερινὴ ζωὴ	91
19. Καλλιέργειες καὶ ἐκτροφές μετὰ τὸ 1600	98
20. Νερὰ χλωρίδα καὶ πανίδα στὴν παλιὰ Τερπνὴ	106
21. Ἐπιγραφή στὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο τῆς Τερπνῆς	113
Εὐρετήριο	114

«ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ» Π. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ - Κ. ΤΣΟΛΕΡΙΔΗΣ Ο.Ε

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΟΦΘΣΕΤ

ΑΓΕΛΩΝ 6 - ΤΗΛ.: (2310) 542 940, 522 503 - FAX: 542 940 - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ